

Szépirodalom

Lövétei Lázár László: Krumplis gulyás	5
Jenei Gyula: Isteni műhiba 1.	11
Bogdán László: Ott túl, nem messze, már egy másik világ volt	14
Zalán Tibor: Cipő-mese	23
Voloncs Attila: Ne sírj többé	35
Hegedűs Imre János: Pogány menyasszonyok	39
Bálint Tamás: Máj hagymalekvárral	52
Wirth Imre versei	54
Luzsicza István: Találkozás	58
Bíró József versei	60

DIÁKPÁLYÁZAT, 2018

Fekete Vince: Családfa..., avagy a szupermost generáció és az irodalom – 4.	61
Talán Vanda Helga: Hogy mit is jelentenek nekem?	63
Fancsali Kinga: Amit az ember gyerekkorában képes megúszni	66
Szabó Hedda: Édes	69
Buna Blanka Boróka: Családfa	72
Bálálau Brigitta: Narancssárga naplementék	75

Varázsszem

Lazaság kell, nyugalom (Kiss Krisztina beszélgetése Török-Illyés Orsolya színművésszel)	78
---	----

Aranyág

Útkeresésről és a mives zeneszerzésről (Sófalvi Emese beszélgetése Könczei Árpád zeneszerzővel)	92
---	----

Újlenyomat

Kovács Dénes: Az én életemről (Közzéteszi: Simó Márton)	102
---	-----

Műteremtés

Gazda József: Plusz-mínusz végtelen (Gondolatok Benedek József művészetéről	152
---	-----

Szemle

Bene Zoltán: Szerelem, nosztalgia, történelem, Szeged (Temesi Ferenc: 49/49)	163
Borsodi L. László: Blokkerek (Zsidó Ferenc: <i>Huszonnégy</i>)	166
Olvasólámpa (Szeles Judit és Simó Márton könyveiről)	178
Előfizetők listája	182

E lapszámunkat Benedek József munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Lövétei Lázár László

KRUMPLIS GULYÁS

– Részlet a Feketemunkából –

Munkásszálló.

Jobbra emeletes ágyak, összesen négy darab priccsszerű alkotmány, az egyik alsó ágyon ELSŐ MUNKÁS Shakespeare Macbeth-jét olvasná (Bp., 1981, Európa Kiadó – Magyar Rádió és Televízió. Fordította: Szabó Lőrinc. Utószó: Géher István). Az ágyakkal szemközt tűzfalra néző ablakok. Az ablakok alatt gázrezsó, rajta kormos fazék.

Három másik munkás jön, szemmel láthatóan enyhén ittas állapotban.

MÁSODIK MUNKÁS:

Marhából vagy bárányból?

HARMADIK MUNKÁS:

Se marhánk, se bárányunk.

NEGYEDIK MUNKÁS:

Már hogyne lenne bárányunk! Itt írja, hogy Lamm Pur! Lamb.

Agneau. Agnello. Vagy a Lamm nem bárányt jelent?

HARMADIK MUNKÁS:

Én nem eszek kutyakonzervet!

NEGYEDIK MUNKÁS:

Akkor egyed a gané párizsidat! Ugyanaz van a konzervben is, sőt! Ez legalább tényleg bárányból van! Itt írja, hogy „100%-ig bárányhús. Szója, növényi adalékanyagok, valamint színezék és tartósítószeres hozzáadása nélkül készül!”

HARMADIK MUNKÁS:

Akkor se eszek kutyakonzervet!

NEGYEDIK MUNKÁS:

Allergiás vagy? Hát akkor ezt hallgasd, bazdmeg! „A Happy Dog Lamm Pur Bárány színhús konzervben található egyféle prote-inforrás ideális ételérzékenység és allergia esetén.” Mintha direkt neked találták volna ki!

MÁSODIK MUNKÁS:

Tavaly napokig szemeztem egy-egy darab hússal.

Első nap: túl drága.

Második nap: túl drága.

Harmadik nap: 50%-os árengedmény.

„Hány kutyája van?” –

kérdezi egyszer a hentes,

látva,

hogy mindig a legolcsóbbat veszem.

NEGYEDIK MUNKÁS:

Mondtam én, hogy mindegy: ember-e vagy kutya. Egykutya.

ELSŐ MUNKÁS *(olvas):*

Kő alatt kit harminchárom

Éjjel izzaszt beteg álom,

Legelőszőr, buta béka,

Te kerülsz be a fazékba.

MÁSODIK MUNKÁS:

Szervusz, Lacika! Ne tanulj annyit, mert megbolondulsz! *(A gázrezsó alatt kotorászik.)* Szóval: Hozzávalók: 50 dkg marhahús...

Marha nincs, csak bárány. Hány dekás a konzerved?

NEGYEDIK MUNKÁS:

Itt 400 grammot ír.

MÁSODIK MUNKÁS:

Pléhvel együtt 400?

NEGYEDIK MUNKÁS:

Tudja a faszom! Nem mindegy?

HARMADIK MUNKÁS:

Én nem eszek kutyakonzervet!

MÁSODIK MUNKÁS:

Akkor megeszed a faszomat! ...2 fej hagyma... Lacika, van itthon hagyma?

ELSŐ MUNKÁS *(olvas):*

Nádi kígyó az övem:

Sülj meg, főj meg odabenn...

MÁSODIK MUNKÁS:

...1-1 szál sárgarépa... Sárgarépa a keresztanyád valagába! ...és petrezselyem... Van itthon petrezselyem? Lacika, van itthon petrezselyem?

ELSŐ MUNKÁS (olvas):

*Gőte szeme, egy marok
Denevérszőr, gyíkfarak...*

MÁSODIK MUNKÁS:

Szipuzunk, Lacika, szipuzgatunk? Ne olvass annyit, mert megbolondulsz! *...50 dkg krumpli...*

HARMADIK MUNKÁS:

Nagyapám mesélte, hogy '44 végén
megkéstek volt a pityókaásással.
Áthívott magához,
ott laktunk vele átellenben,
minden este beült hozzánk tévét nézni,
de öt perc múlva már aludt...

NEGYEDIK MUNKÁS:

Mi volt '44 végén?

HARMADIK MUNKÁS:

Áthívott magához, hogy gyúrjam el a túrót,
mert neki lement a kulimász a tenyeréről,
akkor mesélte, hogy '44 végén...

NEGYEDIK MUNKÁS:

Mi volt '44 végén?

HARMADIK MUNKÁS:

Akkor akarták megcsinálni nálunk a hidat a központban,
keresztül is rakták azokat a vasbeton izéket a Homoródon,
azóta se készült el a híd,
adventi koszorút,
betlehemet tartanak rajta;
nagyapám nem akart kerülni piacról jövet...

NEGYEDIK MUNKÁS:

De mi volt '44 végén?

HARMADIK MUNKÁS:

Azt akarom elmondani, ha nem vartyognál bele!

MÁSODIK MUNKÁS:

Jöttünk az erdőről apámmal,
elkapott egy istenes zuhó,
egykettőre bőrig áztunk,
a seggünk árokán is folyt le a víz,
teli volt a gumicsizmánk,
minden lépésnél beszélgetett a gumicsizma,
vartyog, mint a pica, mondta apám...

NEGYEDIK MUNKÁS (*MÁSODIK MUNKÁSnak*):

Fogd már be a picsaszádat!

ELSŐ MUNKÁS (*olvas*):

*Sikló-fullánk, eb foga,
Villanyelvű vipera...*

NEGYEDIK MUNKÁS (*ELSŐ MUNKÁSnak*):

Szia, Lacika!

(*HARMADIK MUNKÁSnak*):

Te meg nyögd ki végre, hogy mi volt '44 végén?!

HARMADIK MUNKÁS:

Nagyapám fölmászott azokra a vasbeton izékre,
mert akkor már túl volt a nyolcvanon,
rövidíteni akart,
de megboltott és hasra esett,
lement a kulimász a tenyeréről,
nem tudta elgyúrni a túrót,
áthívott hát engem, hogy gyúrjam el én,
leőröltem ügyesen a sajtot,
ő meg szóta,
mondja egyszer az öreg,
hogy kóstoljam meg,
elég sós-e a túró,
mondom neki, hogy utálok a túrót...

NEGYEDIK MUNKÁS:

Az én túrómat is utálod?

HARMADIK MUNKÁS:

...mondom neki, hogy utálok a túrót,
erre elkezd zokogni az öreg,
potyogtak a könnyei a viaszkosvásznonra,

megennéd még, tudom istenem!, mondta,
akkor mesélte el,
hogy '44 végén megkéstek volt a pityókaásással,
már leesett az első hó,
holmi bujkáló német katonák keveredtek a Lázra,
mutatta az egyik, hogy adjon nekik is,
adott is egy tarisznyával,
ették a németek a sáros-agyagos, nyers pityókát,
potyogtak a könnyei az öregnek...

NEGYESEDIK MUNKÁS:

És még te vagy allergiás a kutyakonzervre! Pedig német termék!
Lehet, hogy így akarják megköszönni nagyapádnak a pityókát!

HARMADIK MUNKÁS:

Én nem eszek se túrót, se kutyakonzervet! Te pedig elmész a
picsába...

MÁSODIK MUNKÁS:

Kuss legyen! ...*1 tojásból csipetke*... Kell nekünk egyáltalán
csipetke? Lacika, van itthon tojás?

ELSŐ MUNKÁS *(olvas)*:

*Lócsont, sárkány pikkelye,
Éji konkoly gyökere...*

NEGYESEDIK MUNKÁS:

A lócsontról jut eszembe,
hogy mesélte az egyik haver...

HARMADIK MUNKÁS:

Ló is lesz a gulyásban?

ELSŐ MUNKÁS *(olvas)*:

*Múmialé iszonya,
Cápa sózott uszonya...*

NEGYESEDIK MUNKÁS:

Anyátok!
Szóval mesélte a haver,
hogy éppen biciklizett hazafelé a dögkút mellett,
hallja ám,
hogy valakik ügyködnek a dögkút fenekén,
odaóvatoskodott a nyíláshoz,
friss lódög érkezhett,

mert egy csorda cigány szorgoskodott odalenn,
elvágja a haver a kötelet...

HARMADIK MUNKÁS:

Jó nagy marha lehetett az a te havered!

MÁSODIK MUNKÁS:

Marhánk nincs, csak báránkonzervünk...

ELSŐ MUNKÁS *(olvas)*:

Vaksötétben letépett

Holdfényittas beléndek...

NEGYESEDIK MUNKÁS:

Valaki figyelhette a havert,
mert a cigányok megtudták,
ki vágta el a kötelet,
hajszál híja volt,
hogy agyon nem verték...

HARMADIK MUNKÁS:

Tényleg lesz ló is benne?

MÁSODIK MUNKÁS:

Kuss legyen! ...só, pirospaprika... zsír, csontlé... *(Röhögve)* Lacika,
van itthon csontlevünk?

ELSŐ MUNKÁS *(olvas)*:

Pávián-vér hűtse le,

S kész a pokol öröme...

MÁSODIK MUNKÁS *(még mindig a szakácskönyvet studiózza)*:

*Amikor a hús már majdnem puha,
akkor adjuk hozzá a kockára vágott krumplit,
és készre főzzük,
de most már kevergetés nélkül...*

Jenei Gyula

ISTENI MŰHIBA 1.

rendkívüli eseményre készülök. az időpont még kérdéses, de a dolog elkerülhetetlennek látszik, s hús éven belül valószínűleg megtörténik.

de még nem tudni, pontosan hogyan. talán egy meteorit-becsapódás okozza. a hullócsillagok a légkörbe érve többnyire elégnék, némelyek viszont hatalmas krátereket ütnek távoli földrészeken. előfordulhat, hogy közvetlenül mellettünk vagy belénk vágódik be egy kisebb meteorit, amely csak mint borsószem vagy ágyúgolyó, akkora. akár a koponyába is fúródhat. vagy egy műholdrészlet, irányíthatatlan drón, kontinentális rakéta véletlen darabja. miközben sétálok. vagy heverek a napon: nyár, strandidő, sietősen közelgő öregség, majdnem tökéletes uv-védelem, s egy ilyen vacak egyszer csak leszakítja a lábam. kórház, csonkolás. nyomom az ágyat, s újragondolom az összes vitámat istennel. vagy -ról. a műtétkor, illetőleg az után kórházi fertőzést kapok: genny, sebláz, zavaros látomások. csak néha visszasettenkedő tudat. olyankor már nem akarok túlélni. és isten is úgy gondolja: többé ne legyek.

lehetne afféle közönséges betegség, amelybe a penicillinek korában nem muszáj belehalni, de addigra kifejlődnek a gyógyszereknek ellenálló baktériumtörzsek, s mint kétszáz éve, olyan kilátástalanná válik egy tüdő- és mellhártyagyulladás. kitartó köhögés, makacs láz zabálja sejtenként az életerőt, étvágytalan napok aszalnak. megfeketedik a száj, a nyelv, elhagynak kedv s remények. a sírás is elhagy. majd a hozzátartozók sírnak helyettem.

a tüdőgyulladás mellé szélütést kaphatnék, ha sokat dohányoznék, zsírosakat ennék, s magas vérnyomással vacakolnék. a lábamban keletkezne egy vérrög, aztán az valahogy továbbterjedne a testben. borzalmasan kínlódnék, de az eszem és beszélőkém megőrződne. tudnám, hogy az ágyból már nem kelek fel soha. a kilátásokhoz képest azért viszonylag derűsen csevegnék az orvosommal vagy a fiaimmal, hisz nem félnék a haláltól, mert hinnék az isteni gondviselésben. vagy éppen nem hinnék, de tudnám, hogy hamarosan vége lesz ennek az egésznek, s a túlvilág sem bonyolítja a képletet.

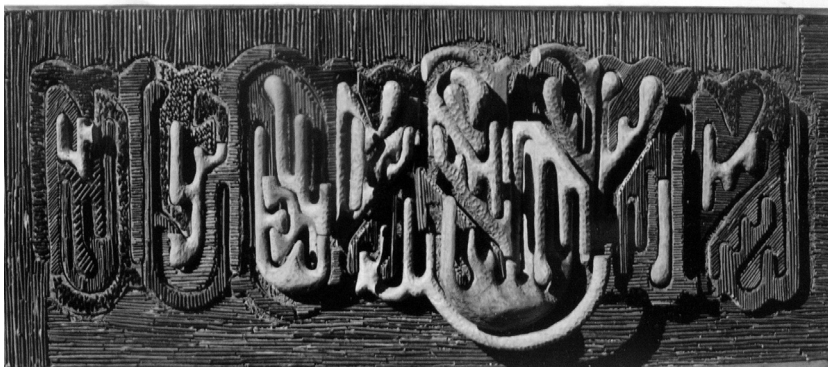
lázálmomban mindenfélét összehordanék, ami agyam rémmozijában pereg, elfecsegném a titkaimat, ha lenne kinek. vagy egyedül feküdnék a szobában, kórteremben, s amikor mégsem, a jelenlévő gondozók, rokonok nem tudnák felfejteni egyre artikulálatlanabb szavaim jelentését. összerakni meg végképp nem. ahogy haladnék még mélyebbre utolsó éjszakámba, mind terhesebbnek érezném a maradék létezést. de ez akkor számomra már elgondolhatatlan lenne, s végképp hiábavaló.

lehetne délután, felhős, borongós, szeles, amikor valami elhagyatott, külső városi utcán, a folyóhoz közel, többször is hasba szúrna egy idegen nyelven hadováló, szakállas, szőke huligán. nem érteném, mit szövegel, nem tudnám, hogy a pénzem kell neki, vagy csak szórakozik. még élnék, amikor a vízbe lökne, de nem lenne időm végiggondolni semmit. a folyó piszkos prizmája darabokra törné a borongós őszi fényt. keresnének, de a holttestem sem találnák meg, vagy nem tudnák azonosítani. a barátaim azt gondolnák, hogy egy isten háta mögötti öregotthonba emigráltam, mert beszéltem nekik korábban ilyet.

megsűrűsödne a vérem, jobban, mint amikor a laborban sötétben csorgott bele a kémcsőbe, s a nővér azt magyarázta, az éhgyomri vérkép nem azt jelenti, hogy vizet sem szabad inni. szóval lassan megsűrűdne a vérem, aztán évek múlva valami gyors agyi katasztrófába zuhannék, s egy váratlan délelőttöt vagy egy kilátástalan estét ebben az ájulásban töltenék. vajon érzékelnék-e valamit: fájdalmat, kórtermi nyüzsgést? s látnék-e fényes alagutat? s ha visszatérnék, mint más kómából visszatérők, vajon többé én sem félnék a haláltól? ezt nem fogom megtudni, mert nem térek vissza: se félni, se nem félni. az orvos pedig rögzíti a kórlapon a dátumot, talán az órát és a percet is.

lehetne vizesedés. keringési nyavalyák, ödémás lábak, pangó tüdőerek. ahogy gyűlne a víz szívem körül, úgy fogyna a levegő. mocsaras fuldoklás, köhögés. minden megnőne körülöttem, s lennék egyre erőtelenebb gyerek. a végén úgyis mind megfulladunk.

történnek mulasztások, orvosi tévedések. de mind csak következmény lesz. következménye egy jóvátehetetlen isteni műhibának.

Folyamat függőleges térben (relief, fa)

Bogdán László

OTT TÚL, NEM MESSZE,
MÁR EGY MÁSIK VILÁG VOLT

*„Engem, mint egy folyót,
Nehéz idők utamból eltereltek,
Kicsérélték az életemet. Másik
Mederben zúg, a régit elkerülve,
A magam partjait nem ismerem.”
(Anna Ahmatova: Az ötödik elégia)*

*Setét Viola, Kátó Sándor, Técsy Sándor,
Váradi Bejer László, Mózes Attila
és Egyed Péter emlékére*

35. A FORGATAG

Nem múlik el az éjszaka. A lombok
katedrálisában tétova zúgás.
Felkel a szél. Felhők takarják
a holdat. Viola „teste” íjként megfeszül,
mintha várna valamire.
A fák is megmozdulnak, mintha útra
akarnának kelni, valahova az éjszaka
láthatatlan mélye felé.
Távolról láncsörgés hallatszik.
Sípok, dudák, kereplők hangja.
Sikoltozás, éneklés, hahota.
Színes maskarás tömeg tódul a tisztásra.
Nők és férfiak. Rikító álarcok szikráznak
az újra előtűnő hold foszforeszkáló,
sejtelmes fényében. Torz maskarák.
Az egyik hosszú katrincás cigánylány
megáll előttem, megmozdul kesztyűs keze,
mintha meg akarna érinteni.

Ellököm, letépem rókaálarcát.
és megdöbbenek. Alatta nincsen arc.
Nincsen semmi, csak az üresség,
a romlás, a vizsály kérdőjelei villódnak.
A többiek körülfignek, tapogatnak,
mintha hullók érintenének, undorodom,
fejhangon vihognak, hátrálok,
egy fának ütközöm, s hirtelen,
átmenet nélkül tűnnek el,
ahogyan jöttek, s a feltámadó szél
összesöpri a murokhorrokat,
szénzemeket, állatmaszkokat, álarcokat.
Voltak, nincsenek. „Na, ez volt
az illúzió – nevetsz. – Látod,
teljesen valószínűnek tűnik.
Ilyeneket teremtünk majd,
ha végre megérkezel körünkbe
és illúzióinkban fogunk élni.” –
Nevetsz, s én meg sem tudok szólalni
a döbbenettől. „Nem értem –
dadogok –, kik voltak ezek?
És álarcaik alól hova tűntek
egykori arcaik, ha ugyan
valaha is volt arcuk?”
„Nem tudom, ezen még nem is
gondolkodtam. Talán elveszítették őket
egy régi karneválon,
ahol jelen lehattunk mi is,
s álarcainkat le sem vetve ölelkeztünk
ezen az akkor is holdfényben
lebegő tisztáson, az ős fák között,
és nem érdekelték a többiek.
Egymásban vesztegeltünk édelegve
és kiestünk a karnevál *valós* idejéből,
ha volt egyáltalán ennek a régi
karneválnak valaha is saját ideje.
Ha megtörtént valamikor egyáltalán.

Olyan keveset tudunk.
De ott botorkálunk azóta is
a vermek között, kerülgetve
a hahotázó, kéjben, kínban vonagló
szép maszkokat. Időnként
óhatatlanul nekik is ütődünk.
Nincs mit tenni!
A találkozás elkerülhetetlen!
De makacsul emeljük a lábunk,
tovább, tovább,
magukat kellettő, vihorászó maszkurák
és mélán tátongó vermek között.
S ezek nem az éden vermei, ó, nem.”
Itt csodát már csak a képzelet tehetne!
De képzeleghet-e egy fényecske egyáltalán?

36. A LEHETŐSÉGEK

Ügyszólván mindent megtehet! –
jelenik meg a fa alatt Attila,
„teste” foszforeszkál a sötétben,
hol elveszíti körvonalait,
hol újból megtalálja.
Újra zúgás kél, a lombkoronák között
motoz a szél, s távolból hallatszik még
az álarcosok önfedelt kacagása. –
Illúziókat teremthet életéből
és újraélheti a régen szertefoszló,
az időben elsüllyedő eseményeket,
mondjuk *a napnyugati vándorlást*.
Igen, egy elbeszélését is akár,
amit akkor, amikor írta,
olyan hallucinatórikus erővel képzelt el,
hogy azt is hihette, megtörténik.
Újraélhet mindent, amit csak akar.
A gonosz mindenkori színeváltozását,
incselkedéseit, a krampusz halálát,

bármít, ami megtörtént vele,
amit elképzelt. Az ereje ez, de a gyengesége is,
mert nem ilyen egyszerű minden,
válogatnia kell, akár az életében,
s ha választ, már a választását éli,
a többi lehetőség szertefoszlik.
Lebeg illúzióiban, fény, árnyék
már soha többé nem dereng át.
Utolsó találkozásunkkor,
amikor megkérdezted, mi van velem,
hogyan mikor megyek el végre orvoshoz,
kitértem. Te mindent ismersz,
a Kafka leveleit is bizonyára ismered?
Azt írta Max Brodnak:
*„Szépen bizonyítod, hogy miért kell
egészségesnek lennem, de ez utópia.
Amit feladatként bízol rám,
talán egy angyal dolga lett volna,
szüleim nászágya felett,
vagy népem nászágya felett,
feltéve, hogy van népem.”*
Én nem voltam annyira magabiztos,
mint ahogy sokan gondolták.
A póz, a város brávjója csak játék volt,
védekezés, nem szerettem volna,
ha idő előtt beszippant az örvény.
Hallgattam, ahogy a feltámadó szélben
csörömpöltek az üres üvegek a balkonon,
vándoroltam A-tól Z-ig, elbűvölt
az üvegcsendélet, hihettem, hogy
legalább átmenetileg meghátrálnak
az árnyak, de éreztem, hogy
a romlás megállíthatatlanul terjeszkedik,
felzabál mindent. Nem volt megállás.

37. INTERMEZZO 1. A GONOSZ INCSELKEDÉSEI

„A város csöndesen haldokolt,
Mintha roppant, némán fenyegető
Hadsereg vonult volna át rajta,
Mely után csak fájdalom, félelem
és csüggedés marad. E temetőnyi
magaslatról, ahonnan a bolyongó lelkek
vad sejtelmeinek határai
kifürkészhetetlen végtelenségekre is
nyílnak, ugyanakkor metafizikus festők
utcai ásitottak a lepillantóra, csak
kontrasztok nélkül, mert sehol
egy foltnyi napfény nem hívott elő
egyetlen árnyékot, minden
egyen-szürke volt, árnyalat nélküli,
sivár és kifosztott. Az alacsonyan állongó
tömör felhőréteg elakadt
a katolikus templom keresztjén,
s úgy tetszett, soha nem vonulhat el
immár a város felől.”

38. CIPŐK AZ ÚT SZÉLÉN

Amikor a nyolcvanas évek elején
eljutottam Szentgyörgyre, látni akartam
Sugásfürdőt, már csak az elmaradt
számháború miatt is.
Délután indultunk el. A nap sütött,
de azért már alig melegített,
foga volt, ahogyan félvak
nagyanyám mondogatta.
Az erdő színei mintha elveszítették volna
derűs kisugárzásukat,
a komor színpompa a jövőt előlegezte,
a feltartóztathatatlanul közelítő telet.
Olyan lett hirtelen a táj,

mintha Edit festette volna,
s hirtelen egy pár cipőt láttunk meg
az út szélén,
két, aránylag jó állapotban lévő,
magas sarkú, piros női cipőt.
Házi feladat – mutattam rájuk,
oldani akartam a körénk feszülő nyugtalanságot,
ami a sötétlő erdőből sugárzott,
és lassan birtokába vett mindent –
elképzelni, hogy kié lehetett
ez a pár vörös cipő? S miért hagyta
az út szélén, hogyan ment tovább,
be a nagy sötétlő erdőbe?
Ide-oda pillantva fedeztük fel
a hajladozó alakokat.
Olyan volt tényleg az egész,
mintha Edit festette volna.
Én először nem is értettem, mit keresnek?
Te neveltél. „Makkot szednek a
disznóknak!” – magyaráztad, s váratlanul
mi is bementünk az erdőbe.
„Rövidítünk!” – indultál előre
a láthatatlan ösvényen.
Te akkor még talán hittél abban,
hogy mindennek célja van, oka, értelme,
hogy mindent meg lehet magyarázni
racionálisan, de ha mégsem,
akkor az se baj, csak mi nem értjük,
és kedvenc novelládat idézted,
történet falkányi kutyával,
igen, ahol – bámulatos volt a memóriád,
mindig megdöbbenett – én is,
miért, miért nem, második személyben
írok magamról. „Ülsz a szobádban,
nézed a síkátor másik oldalán lévő,
kigyúló fényeket, s nem akarsz bölcs dolgokat
kitalálni. Arra gondolsz,

*hogy most más negyede, más városok
más-más emeletein körülbelül ugyanezt teszi
A. is meg L., G. és a másik L.,
P. és D. és B. lassan már az is elég nektek,
amit a pusztá látvány kínál,
még ha nem is érdekes...”*

Igen, de pontosan azért indultam el akkor,
érveltem, mert nem akartam
ebbe belenyugodni, lázadoztam,
a legborzasztóbb az, ha megszokod,
idéztam magam magamnak Pilinszkyt,
s én nem akartam megszokni.
Amikor eljött a változás, ugorjunk,
valamiképpen én is ebbe a felismerésbe kapaszkodtam.

39. INTERMEZZO 2. HÜVELY MATYI

*„Hüvely Matyi egy időben számolgatott.
Egyetlen sétája alkalmával, egyetlen főtéren öt,
tábla mögött lézengő éhségstrájkolót,
hatszázötvenkilenc-hétszázharminckettő
vitatkozó, háttérbe szorított politikust,
s a volt New York sarkán tizenhárom-huszonhét
üzletszerűen kéjtelgő munkáslányt
és hat stricit számolt össze.*

*Már javában állt az infláció, a selyemfiúk
jobb híján egymásnak ajánlgatták védenckeiket,
és ezen is jól el lehetett röhécselni.
Ők nem voltak palik egymásnak,
a paliknak pedig éppen nem volt pénzük.
Pedig a legolcsóbb mulatság még mindig az volt,
ami a Vorspiel és a Nachspiel közé ékelődik
a nemi élet teljességében... Családban erről
egy felvilágosított munkásasszony
még többet is el tudna kéjnyögécselni.”*

40. A KETRECEK

Igen, nagy dolgok részesének
hihettem átmenetileg magam.
De hogy meddig tart ez az átmenet,
hogy vége lesz-e, lehet-e egyáltalán,
nem tudtam elképzelni. Sodródtam.
Tasított a szép új világ.
Ami se szép nem volt, se új,
s egyszerre veszítette el emlékezetét és eszét.
Mintha már akkor is egy illúzióban éltem volna,
de nem tudtam róla. Amikor viszont
kibukkantunk az erdőből és megláttam a ketreceket,
a villogó ketrecek az ellenfényben,
meglepődtem. Állatkert itt, a világ végén,
nézegettem a szomorú medvéket,
a szundikáló baglyokat,
a türelmetlenül ide-oda cikázó rókákat,
a megfeszülő farkasokat, a ketrece közepén
figyelő sast. Valószerűtlen volt az egész,
de éreztem ugyanakkor az állatok vad
szűrő szagát is. Borzongtam.
„Volt oroszán is, de lelőtte egy
részeg köztisztviselő – magyaráztad –,
aki Afrikába képzelhette magát,
lelőtte a rácsok mögül őt figyelő
mélakóros oroszánt.” S a ketrecek körül
hullámszerű kezdett a romlás,
akár egy örvény szippantott be mindent.
Talán, hogy tudjuk meg végre
hol vagyunk. „Valahol messze vidéken.”
Idézted Svejket. A többi elmosódik a lemenő nap fényében,
noha ezt a kirándulást is
számtalanszor újraéltem az illúziókban,
s tudom a történet végét,
nem a sötét erdőben bukdácsolva

tértünk meg városodba, utánunk jött
kocsival a barátod, s a reflektorok fényében,
amint gurultunk lefele az úton,
a fák között még látni véltem
a makk után fáradhatatlanul kutató
gazdákat, elvégre valamit kell adni
a disznóknak, nem éhezhetnek, mint mi,
de a vörös női cipők már eltűntek.
Kijöhetett az erdőből a hölgy, elvégre
egyszer minden pásztoróra véget ér,
és lábát törölgetve húzhatta fel,
hogy tovább tipegjen, gavallérja karján
a műúton, az elképzelhetetlen jövő felé.
Minket viszont sodort a huzat,
jött a változás, és ilyen lett,
„Örülök, hogy túlélted” – mondotta Gazsi,
amikor először tért haza,
még a régi Utunk szerkesztőségében.
„Nem éltem túl – válaszoltam,
és ahogy ő írta, hosszú ujjaimmal
fölemeltem a több tonnás súlyú konyakospoharat.”

Tér (installáció)

Zalán Tibor

CIPŐ-MESE

Ez akkor történt, amikor még élt Bandika, és vonaton érkezett meg Párizsba, a Gare de l'Estre. Ez persze hülyeség, mert, ha nem él, akkor meg sem érkezhett volna a nagy múltjáról elhíresedett pályaudvarra. Ahogy az is hülyeség, hogy Bandika egyenesen a Gare de L'Estre érkezett, mert nem érkezhett oda – bár a huszadik század elején ez még választható lett volna. Ő azonban a huszadik század másik végében élt, már amíg élt, és akkor ez, így, nem kínálkozott lehetőségként. Ami bizonyos, utazott. És nem is akárhogyan.

Egy kora őszi napon, 20.40-kor, a Keleti pályaudvarról indult el vele a Budapest–Zürich vonat, reggel 8,20-kor érkezett Zürichbe, 9,34-kor Zürichből indult tovább a TGV-n, majd 13,37-kor érkezett meg Párizsba, a Gare de Lyonra. Pierre, később sem megmagyarázott hóbortból, délután négyre a Gare de l'Estre várta. Bandikának tehát még bőven volt ideje átmenni oda a Gare de Lyonból. Történetünk szempontjából nem lényeges, de fölemlíthető, gyalogosan vágott neki az útnak a Boulevard Diderot-n a Nation tér felé, félóra múlva egy rendőrtől csak annyit kérdezett, papírról olvasott franciasággal: *Gare de l'Est*. A rendőr egy autóbuszra mutatott, oda, ahol a megállóban már sokan várakoztak, velük együtt kapaszkodott fel, jegy nélkül, a kopottas járműre, csöppet sem szorongva emiatt, vérében volt a bliccelés, otthon nap mint nap gyakorolta a 4–6-os vonalán, hátrasiétt, és leült a körülésre, ahonnan most igazi turistaként szemlélhette meg a várost. A buszvezető belerecsegte a hangszóróba a következő megállót: „Boulevard Menilmontant, Père-Lachaise”. Bandika ezt is eleresztette a füle mellett, nem csengett ismerősen a világhírű emberek temetőjének a neve. Nem emlékezhett otthon hallott történetekre sem, mert azok a történetek nem hangzottak el, amelyek azt emlegették volna föl, hogy a rajongók ösvényt tapostak Édith Piaf és Yves Montand sírjáig, ahol gyakran kézzel írott leveleket lehet olvasni; vagy Jim Morrison sírjáig, amely talán már csak egy nagy gödör, peremén állandóan füvező-zenélő és bagzó fiatalokkal. Az már csak könnyű hab lett volna a ki sem süttött tortán, hogy távolabb, a 44-es parcellában, egy 1988-ban felavatott

emlékmű 1956-ra és Nagy Imrére emlékeztette a sírok között kőszálókat. Bandika nem járt megemlékező nagygyűlésekre, nem szerette a temetőket, így nem is bolyongott azokban. A lényegesebb ennél, valahogy csak megérkezett a Gare de l'Estre.

Talán szerzői fontoskodás fölemlíteni, nyilván arról sem lehetett lövése, hogy ezt a háromnegyed óra után elért pályaudvart egy Ady Endre nevű faszinger már megénekelte valamikor, valahol, honnan is lett volna. Így aztán az a feeling sem volt meg benne, ahogy annak a tudata sem, hogy neki feelingje lehet, hogy egykor egy élő indult el innen, és egy halott érkezett oda, szimbolikusan persze, ahonnan ő elindult; csöppet sem töprenkedő ellenhalottként érkezett meg tehát. Most ne bonyolódjunk bele abba, hogy létezhetett volna számára, ha kicsit műveltebb, s nem áll meg a nyócker egyezményesen szint alatti szintjénél, bár miért is kapaszkodott volna annál feljebb, amikor neki jó volt minden úgy, ahogy volt, szóval, létezhetett volna (a nem létező) érdeklődése számára egy Rue de Lévis utca, benne egy 92-es számmal, vagy egy Saint Michel Boulevard, ahová az ősz csak úgy beszökni szokott. Bandika nem volt turistaember sem, a látványosságok éppúgy nem érdekelték, mint a másoknak sokból előkerített egyéb ingyencségek. Leginkább az volt a fontos számára, hogy sör legyen, akármilyen, főleg reggel, és hideg. Olyan, amilyen, de legyen. Így azután, amikor megérkezett a híres pályaudvarra, és az őt fogadó, a méregdrága vonatutazást fizető meghívója (vajon miért nem repültette inkább?), leveleiben többször is aggodalmasan részletes menetrendet küldő, és őt itinerrel ellátó, régi nyóckeres barát, a hajdani, családjával disszidáló is előkerült a várakozó tömegből, és a bőröndjén trónoló Bandika nyakába borult, akinek a megszokott baszki után csak annyi mondanivalója maradt számára, hozzátevőlegesen, hogy sok itt a bokszos, még több, mint a cigány a nyóckerben. A barát tapintatos, egyben elnéző mosollyal nyugtázta, hogy a múltjából hozzá érkezőből sok év után se nem lett szalonna, kutya se lett, főként pedig nem lett liberális és/vagy europээр.

Az autóban, melynek a méretét és a márkáját meghatott bizalommal vette szemügyre, sem figyelt oda a barátjára, aki rendíthetetlen buzgalommal igyekezett elmagyarázni, épp hol járnak, hol, éppen mi mellett suhannak el. Még a Diadalív árnyéka sem érdekelte. Arra a kérdésre azonban feltűnően megélénkült, amikor a Pierre azt kérdezte, és nem vagy-e éhes, Bandika. Éhesnek éhes, baszki, van valami

harapdálnivalód itt az autóban, kérdezte nem titkolt reménykedéssel. Majd otthon, mondta váratlanul hidegen Pierre. Pierre valamikor, gyermeknek, még Péter volt, így is adott hírt magáról akkori leveleiben, Péter, a ti Péteretek, aztán egyszer csak Pierre lett, francia, nyilván, amikor a család megkapta az állampolgárságot. Onnantól elvárta, hogy a Pétert az otthoniak is elfelejtsék. El is felejtették. Ő maga, amikor nem felejtkezett meg erről, már kényeskedő akcentussal beszélt a magyart, és ahol csak tudta, igyekezett törni is azt, leginkább az otthoniakkal való ritka találkozásokkor.

Pierre, bár történetünk szempontjából az is elhanyagolható, franciatanár volt egy Párizs külvárosában működő középiskolában. Lakást egy nagy ház harmadik emeletén bérelt, ugyanebben a párizsi külvárosban. Három szoba, konyha, fürdőszoba, ahogy mondani szokták, igazi bő legénylakás. A magyar barát a három közül a konyhához legközelebb eső kisebbik szobát kapta. Ágy, asztal, fotel, tévé. Ja, és hűtőszekrény, akár egy szállodában – bár Bandika nem nagyon volt még életében szállodában, ha volt is, biztosan csak valami motel lehetett az, amelyben még véletlenül sem volt bárszekrény –, telepakolva piával, még pezsgő is volt közöttük, fedezte fel ujjongással. Mi kell még?

A franciás vacsora után, amelyben szerencsére akadt hús is a sok mindenféle zöldség között, és amely Bandika legnagyobb meglepetésére sajttal és könnyű vörösborral végződött, nem valami desszerttel, avagy, az ő szótárában kaláccsal, Pierre fáradságra hivatkozással váratlanul elvonult a konyhától legtávolabb eső szobájába, magára hagyva a fejét tanácstalanul forgató vendégét, aki, némi sértődöttséggel a kebelében, a tévé képernyőjén vibráló tájakat bámulta szórakozottan, nem lankadó energiákkal fosztva ki közben az itallal telizsúfolt kis hűtőszekrényt. Filmet nem nézett, minek, ha úgysem ért belőle semmit. Ruhástól aludt el, ami nem volt szokatlan esemény nála.

Reggel kellően kábultan ébredt. A sajtó fejében zsongó mindenfajta gondolatok közül egy makacsul vissza-visszatért. Mintha Pierre beszélgetett volna valakivel éjszaka! Ebben nem csak az volt számára talányos, hogy ki lakhat még itt rajtuk kívül, ha lakik, de az is, hogy csak a gyermekkori barát hangját vélte hallani. És egyszer sem hallotta a másik válaszát. Az is különös, tűnődött, mintha a középso szobából szűrődött volna át hozzá a beszélgetés. Kilopakodott a szobájából, lábujjhegyen, akár a krimikben az áldozat, diszkrétan kopogott az ajtón,

bár ezt a szót ő maga soha nem használta volna, s óvatosan lenyomta a kilincset. Az ajtó zárva volt, amin, furcsa módon, meg sem lepődött. Letérdelt, hátha megold valamit a kulcslyuk. Keresel valamit? – kérdezte váratlanul a vállá fölé állva Pierre. Bandika zavartan egyenesedett föl, és tanácstalanul bámult a leleplező arcába. Zárva, baszki, nyögte ki végül. Zárva, hagyta rá a másik. Gyere, tálalva a reggeli. A franciás reggeli után, amely szerencsére tartogatott szalámit és valami szalonnaszerűséget is, és az ő kérésére egy hideg sörrel ért véget, Pierre azt indítványozta, menjenek el együtt vásárolni. Együtt, akadt föl a javaslaton Bandika. Együtt. Hova, baszki? A régiségpiacra, válaszolta Pierre, és a válaszban volt valami érthetetlen modorosság, mert a férfi szinte szertartásosan állt föl hozzá az asztaltól. Ott minek? Ott kinek. Ott kinek? Emmának. Emma ki? Emma Emma. Értem. Nem érted. Akkor jó, baszki, menjünk az ócskapiacra, és vásároljunk Emmának! De én is? Te is. Nekem nincs. Neked van. Mondom, hogy nincs. Tudom, hogy van. Azzal benyúlt a zsebébe, egy marék papírpénzt húzott ki onnan, s a meghökkent Bandika kezébe nyomta. Mennyi pénz ez? – kérdezte, mert meg se merte nézni. Sok, baszki. Elég. Nekem, miért? Majd otthon meg te látsz engem vendégül, a nyolckerben. Furcsa volt, ahogy így le-vel mondta a nyóckert. Ja, majd otthon, én. Messze van az ócskapiac? Nincs messze, csak nagy. Nagy a választék. Akkor sokáig oda leszünk. Oda. Te, mondd, van itt még valaki rajtunk kívül? – kérdezte némi szorongással a hangjában. Hülye kérdés. Ki lenne? Honnan lenne? Egyébként, miért kérdezed? Csak úgy. Kérdezem csak úgy, baszki. Mondom, hogy nincs. Hallottam, hogy nincs. Akkor miért kérdezed? Már kérdezni se kérdezhettek, baszki? Kérdezhetsz. Pierre indulattal mondta. Egyben jelezte is ezzel, hogy részéről befejezettnek tekinti az erről való beszélgetést. Vásárolunk. Vásárolunk. Mit? Amit találunk. De mit keresünk? Amit megvehetünk. Mindketten idegesek lettek. Neked kell valami, vagy csak úgy, baszki. Csak úgy. Nem nekem. Nekem nem kell semmi, szabadkozott restelkedve Bandika. Nem is neked lesz. Mi nem lesz nekem? Neked semmi sem lesz. Ha se neked, baszki, se nekem, akkor kinek vásárolunk? Mondtam, hogy Emmának. Pierre ismét szertartásos lett, a kimondással megszűnni látszott benne a feszültség, a pillanatra feltámadt ellenérzés. Igaz, nyögte Bandika, el is felejtettem, hogy Emmának. Csak úgy, kiment a fejemből. Emmának, aki csak Emma. Úgy van, Emmának, karolta át immár

bizalmaskodva a magyarnak maradt magyar vállát a magyarból lett francia. Ebben maradtak. Így indultak el.

A Pierre által régiségkereskedésnek nevezett, a Bandika által csak ócskapiacnak titulált hely számtalan hosszú bódéból, pavilonból állt, alattuk mindenféle lekerített kis eladóhely, új és használt kacatok nagy tömegben, parfümtől a vaskályháig, női bugyitól a porszívóig, a festményektől a régi ágytálakig, ahogy az már ilyen helyen lenni szokott, minden, vagy még annál is több. Pierre néhány éve ötven euróért vásárolt itt egy Kelemen Károly-képet. Hihetetlen, motyogta magában. Ez még a kínai piacnál is nagyobb, baszki, lökdösődött a tömegben otthonosan Bandika. Pierre boldogan bólogatott. Nagyobb is, jobb is, szorongatta Bandika karját. Mire van szüksége ennek az Emmának? Amit veszünk neki. De milyen az ízlése? Amilyen a miénk. De mégis. Mondtam. Pierre hangja ismét barátságtalan és bizalmatlan volt. Nem kérdezett többet. Turkáltak a jobb-rosszabb holmik között, parfümököt szagolgattak fintorogva, női bugyikat tapogattak cinkosan összemосolyogva, vaskályhák nehéz ajtóit csapkodták, porszívócsöveket vettek a lábuk közé, vívó mozdulatokat téve meghosszabbított nemi szervükkel, amin nevettek az emberek, érdekes, hogy senki sem rökönyödött meg a két idétlen barátón. Megvan, rikkantotta vidáman a francia, és ebben a vidámságban benne volt az is, hogy minden, útjukba kerülő kimérésnél megálltak, és ittak két deci könnyű vörösbort, Bandika kezdetben sört, mert, talán említve volt, nagyon szerette délelőtt a hideg sörök páráját érezni gyomrában, én sálat veszek Emmának. Az előttük lógó megszámálhatatlan selyemsálból végül egy halványzöldet választott ki. Ez jó lesz Emma finom vonásaihoz, tette hozzá csillogó szemmel. És én mit vegyek, baszki? Mit tudom én. Vegyek neki cipőt? Vegyel neki cipőt! De hányas a lába? Ahányas a tiéd, bökte ki némi gondolkodás után Pierre. Mint az enyém? Hát mekkora ez a te Emmád? Százhatvannyolc centi magas. De hát, baszki! Nekem negyvenhármas lábam van. Akkor neki is, bólogatott Pierre. Egy törpének nem lehet ekkora lába! Emma nem törpe, förmedt rá türelmetlenül Pierre. Rendben, csak ne dühöngj! Nem dühöngök. De dühöngsz. Akkor dühöngök. Mégis, elárulnád, hogy milyen cipőt vegyek neki? El. Férficipőt. Férficipőt, állt meg az ütő Bandikában. Férficipőt. Akkor, ez az Emma nyilván férfi, dadogta zavartan Bandika. Férfi az anyád! Hogy lenne Emma férfi? Gyönyörű, gimnazista lány. Még nincs

tizennyolc. És férficipőt hord? Férficipőt. De pontosítok, nem hord, azon jár. Azon jár? Hogy te milyen firnajszosan beszéled még mindig a magyart! Megáll az eszem, baszki! Bizony, hogy használok. Mindent megbeszéltek. Mégis mindketten zavartak lettek ettől a beszélgetéstől, így szó nélkül bolyongtak tovább a körülöttük hullámzó szombati emberáradatban. Mégis, milyen színű férficipőt vegyek, lassított a riadt és semmit sem értő Bandika egy cipőket áruló bokszt előtt. Ami megy a nadrágodhoz, válaszolta Pierre, magától értetődik. De hát, nem nekem lesz a cipő. Persze, Emmának lesz. Akkor meg? Emma igazodni fog az ízlésedhez. De nekem nincs semmilyen ízlésem, baszki! Akkor vedd azt, amelyik tetszik, próbáld fel, ha nem nyom, ha kényelmes, akkor Emma is elégedett lesz vele. Bandika zavartan kuporodott le a sokára kiválasztott barna bőrcipővel egy koszlott kis puffra. Reszket a kezem, bámulta a cipőket. Mitől reszket a kezem? De ezt nem merte hangosan mondani. Pierre-nek tetszett a cipő. Igazából csak a következő söntés következő vörösbora után nézte meg jobban a választott lábbelit. Nem rossz, bólogatott. Emmának biztosan tetszeni fog. Mikor adjuk oda neki? – kérdezte izgatottan Bandika. Ebéd után. Emma velünk ebédel? Emma soha nem ebédel velünk. Értem. Nem értem. Majd megérted. Emma ilyen. Persze, a szüleinél ebédel. Nem azt mondtad, hogy gimnazista? Igen, gimnazista. De nem a szüleivel lakik. Akkor egyedül? Nem. Na jól van, baszki, vörösödött el Bandika, akkor most megmondom neked, lényeg a lényeg, hogy kicsit pefodil dolognak tartom, amit ezzel az Emmával művelsz. Pedofil, javította ki hűvösen, nem titkolt megbántódással Pierre a barátját. Baj, hogy így megmondtam a tutit? Nem baj. Fő, hogy őszinte vagy. Ha megismered Emmát, másként fogsz vélekedni a mi kapcsolatunkról. Félreértettél, mentegőzött Bandika, nem úgy gondoltam, baszki, mindenki azzal kúr, akivel akar. Csönd a hangzavarban. Akivel tud, nyikorogta hozzá a biztonság okából. Ezen mindketten felnevettek. Ismét szent volt a béke. Már-már vidáman indultak hazafelé. A régiségpiac szélén egy nagy tábla előtt megállította Pierre. Várj, lefényképezlek ezzel a táblával. Mi van ráírva? – kérdezte. Nem lényeges. Fényképezett, és vett egy csokor, meglehetősen ízléstelen, műanyag virágot. Bandika vásárlás közben igyekezett messze elbámulni. A temetőben sem szerette a műanyag virágokat. Ezeket meg még azoknál is rondábbaknak találta. Innen nem látszik a Fergelj-torony – kérdezte szórakozottan, és bámészkodott melán

tovább az ég felé. Az Eiffel-torony? Ja. Így is lehet mondani. Az, az, vagy valami ilyesmi. Innen nem. Talán holnap este elmehetnénk megnézni, ha nincs annyira messze. Elmehetünk, hagyta rá Pierre. Ekkor még csak Pierre sejthette, hogy ez a másnap esti séta nem fog összejönni nekik.

Az ebéd franciás volt, szerencsére akadt benne hús is, előtte sör Bandikának, utána megint vekni nagyságú sajtokból szeletek, hozzá vörösbort, de a desszert, vagy, ahogy Bandika szótárában szerepelt, a kalács, ismét elmaradt. Most szóvá is tette. Te cukros vagy? Miért, úgy nézek ki? Az úgy senkin sem látszik előre. Nem vagyok cukros. Miért? Hogy soha nem eszünk kalácsot. Ja, süteményt, értette meg a szándékát Pierre. Azt mindig Emmával esszük. Mikor? Nemsokára. Addig? Addig elmegyünk, veszünk valami bort, mert ez a palack nagyon elfogyni látszik. Nincs a spájzban tartalék? Nincs a lakásban spájz. Pierre az órájára nézett. Na, induljunk máris! Sietnünk kell? Nem, csak én időre szokok menni. Időre? Időre. Fura egy ember vagy, Pierre. Fura. És ha közben megjön Emma? Nem fog megjönni. Biztosan tudod? Soha nem jön meg közben. Értem. Nem értette.

A tanár mindennap, ebéd után, egy csemegeboltban vette meg a *Bouches-du-Rhône*-ját (ami főleg Aix-en-Provence-ban termett) – egy közepes minőségű cabernet sauvignont –, amelynek a csersavasságát még el tudta viselni. A boltban, valahány alkalommal, valamivel kettő előtt, egy elegáns hölgy jelent meg tizenegy éves lányával. Amikor a bolt faliórája kettőt ütött, a kislány az édességes pulthoz szaladt, megállt előtte, benyúlt a csokoládé után, és ujjai ilyenkor összeértek a tanárával. Mindez legfeljebb 2-3 másodpercig tartott. A játék pedig hónapok óta tartott. A tanár fél perccel kettő előtt befejezte a borosüvegek közötti kutakodást, elsétált az édességes pulthoz, és remegő ujjakkal felkészült az érintésre. Erről senkinek sem beszélt. Arról sem, hogy egyik alkalommal a kislány azt suttogta neki: Tessék jönni mindennap, mert nem mondom el senkinek! Ezután következtek ők. És Bandika látogatásakor éppen Emma volt soron.

Az utcán ácsorogva várakozott, amíg Pierre vásárolt. Erre külön megkérte. Hogy az utcán várja meg őt. Egyedül akar bemenni a boltba. Különös is lehetett volna ez, de nem tartotta annak, nyilván egyre jobban hozzászokott Pierre különbségeihez. Elszívott egy szál Gitanes-t, ez az erős és tiszta füstű legionárius cigaretta valamiért szörnyen

imponált neki. Talán a nevébe szeretett bele. Ki tudja, ki miért mibe, vagy kibe szeret bele! Pierre sápadt volt és szórakozott, amikor kilépett a boltból. Mehetünk? – kérdezte. Bandika eltaposta az aszfalton a cigarettáját. Persze, mehetünk. És mentek hazafelé. Szótlanul bandukoltak a kora délutánban. Mintha elfogyott volna közöttük a levegő.

Pierre három személyre terítette meg az asztalt. Az asztal közepén, fehér porcelánvázában, a csokor műanyagborzalom viritott. Fő helyen a szar, gondolta Bandika, figyelt és hallgatott. Három virágmintás kistányér. Zsolnay, morogta, mintegy magának, a francia. Három kecses kis desszert-villa. Három szalvéta. Három öblös, magas talpon egyensúlyozó pohár. Pierre felbontotta a bort. Gondosan megszagolta a dugót, bólintott, azután az üveget az asztalra tette. A konyhából süteményt hozott, amely se nem volt torta, se nem volt rétes. Valahol a kettő között volt. Leültek, Pierre kitöltött mindhárom pohárba egy kevéske bort. A magáét Bandika felé emelte. Emma? Nem kapott választ. Emmát nem várjuk meg a borral, kérdezte ismét meglepetten. Emma már itt van, válaszolta végre Pierre. Majd a második pohár után lesz velünk. Ittak. A bor könnyű volt. Bouches-du-Rhône, mondta Pierre, és csettintett. Bandika rábólintott. Végül mindegy is. Hallgattak. Bandika kinézett az ablakon, de nem látott néhány jellegtelen felhőn kívül semmit az égen. Ha itt van, mire várunk? – kérdezte, meg sem próbálva palástolni a türelmetlenségét. Vagy inkább a kíváncsiságát. Majd jelzi, ha be akar jönni hozzánk. Nem azt mondtad, hogy itt van? Itt van. Itt van, de hol? A szobájában. Bandika agyában kezdett valami derengeni. A középső szobában lakik? Nem lakik, ott van. Értem. Te pedig bezártad. Nem zártam be. Ő zárta be magát. Gyakran tesz ilyet? Mindig ezt teszi velem. És mikor fog akarni jelezni, hogy kijön? Nem kapott választ. Hogy fog jelt adni, amikor ki akar jönni hozzánk? – kérdezősködött tovább. Pierre a szívére mutatott. Amikor úgy érzi, hogy ki akar jönni, itt csenget. Hol itt? Pierre ismét a szívére mutatott. Itt. Bandika ritkán használta a misztikus szót, most sem tette ezt, de valami ilyesmi megfordult a fejében. Én is hallani fogom? Te semmiképpen. Akkor majd szólsz. Persze. Pierre újratöltött a poharukba. Ültek tovább, egyikük sem nyúlt a pohár felé. Vártak. Bandika az asztalra rakott süteményt bámulta. Valahol a torta és a rétes között. Pierre csak sokára állt fel. A középső szoba ajtajához lépett. Zakója zsebéből egy kulcsot halászott elő. Lassítottnak tűnő,

szertartásos mozdulattal fordította meg kulcsot a zárban. Kinyitotta az ajtót. Bandika lélegzetviesszafojtva várta a helyén, mi fog történni. Ha belülről zárta be, hogyan, hogy Péter, bocsánat, Pierre kívülről nyitja ki? Pierre sokáig állt a nyitott ajtó előtt. Nem akar kijönni? Ki fog jönni. Mikor? Mindjárt. Telt az idő. Bandika egyre kínosabban érezte magát. Most akkor jön, vagy nem jön? Gyere ide, és kérd meg, hogy jöjjön ki! Pierre a kezével sürgető mozdulatot tett. Mármint, hogy én kérjem meg? Te. Miért én? Mert te vagy a vendég. És akkor nekem kell megkérnem, hogy jöjjön ki? – értetlenkedett. Emma nagyon szégyenlős. Én is, baszki, vallott szint Bandika. Félek. Mitől félsz? Nem tudom. Olyan érthetetlen ez az egész. Valóban? Nem tudott mit válaszolni. Nem is válaszolt. Kis idő múlva Pierre újra megkérte, menjen az ajtóhoz, és kérje Emmát, hogy jöjjön ki. Nehezen tápászkodott fel, nem értette, miért kell neki ilyesmiket csinálnia. De a vendég, ugye, vendég. Várj, mondta hirtelen Pierre. Vedd fel az új cipőt! De hát, szabadkozott, azt Emmának vettük. Persze, tárta ki mosolyogva a karját Pierre, de ő most azt szeretné, ha te vennéd fel. Megadta magát. Szó nélkül belebújt a cipőkbe, és már nagyon nem értett semmit. Bizonytalan léptekkel közelítette meg az ajtót. Egy darabig tétovázott, azután benézett a szobába.

Emma a szekrényben állt. Valóban tizenhét év körüli lány volt. Vagy inkább tizenhat-tizenhét között, bizonytalanodott el Bandika. Dús barna haja kibontva zuhant a vállára, nyakában az a sál, amelyiket délelőtt vettek a régiségkereskedésben. Vett neki Pierre. Vajon mikor került oda, futott át rajta a gondolat. De meg is maradt futó gondolatnak. Hosszú, vékonynak tűnő combját térdig érő szoknya takarta el, amely része volt a gimnáziumi kék egyenruhának. Karján bordó címke, szép, vastag, hímzett betűkkel:

LICEUL TEORETIC I. L. CARAGIALE

NR. 274

TIMIȘOARA

Tehát valóban tanuló. Valószínűtlenül halvány arcából kiragyogott nagy kék szeme. Ezek a szemek most kíváncsian meredtek Bandikára. Harisnyás lábán nem volt cipő. A cipő az én lábamon van, ocsúdott fel a látvány okozta sokkból. És majd azokon fog járni. Igaza van Pierre-nek. Nem azokban. Tetszik Emma, duruzsolt a fülébe a gondo-

latban megszólított. Azt hiszem, nagyon. Ugye, ugye, lihegte diadalmasan Pierre. Várj, ne mozdulj, azonnal jövök! És nem mozdult. Nézte Emmát, a kék szemek változatlan kíváncsisággal meredtek rá. Zene csendült fel a szomszéd szobában. Kérd fel egy táncra Emmát, drága barát, kiabált ki bentről Pierre. Baszki, én nem tudok táncolni, hebegte. Vele meg, különösen nem. Ne riasszon meg a szépsége! Kedves és finom lény. Bandika elszántan előre lépett. A derekánál fogva felemelte Emmát, harisnyás lábait finoman a cipőjére engedte. Könnyű volt, hajlékony, finom volt az illata, arca a mellkasához simult. Lassan lépkedni, vagy inkább imbolyogni kezdtek a zene ütemét követve. Pierre egy széket hozott ki a konyhából, leült rá, keresztbe tette a lábait egymáson, és kedvtelve nézegette őket. Ugye, megértesz, kérdezte a dal és tánc lecsengése után Bandikát. De az csak konokul hallgatott.

Már a konyhában ültek. Emma Pierre mellett, aki kivörösödve szorongatta a kezét. Vele végre boldognak érzem magamat. Erre sem válaszolt semmit. Nem tudok válaszolni, baszki, nem tudok válaszolni, akarta mondani, de nem tudta kimondani ezt sem. Pierre egyre nyugtalanabbá vált. Hol Emmát nézte, hol Bandikát. Váratlanul tört ki, odaszegezve vendégét a székhez. Hogy nézel rá, te kurva? – kapott a lány hajába, aki félrebillent a széken. Tetszik neked ez a hímringyó? Bandika nem mozdult, bénán sodródott a hirtelen felgyorsult fejleményekkel. Nézd, a ribanca, hát nem beléd esett, vigyorgott kétségbeesett fintorral az arcán Pierre. Mit nem adok meg neked, Emma, mi kell még, Emma, hát nem vagyok neked jó, Emma? Emma, fejét félig feléje fordítva, némán ült a helyén. Zabálj, te riherongy, bődült el Pierre, és Emma arcába, szájába próbálta kenni-gyúrni a krémes süteményt. Bandika nem mozdult. Látod, ilyenek ezek mind, próbálta elkapni a tekintetét Pierre. Még a tojáshéj ott van a formás seggükön, de már a kurválkodáson jár az eszük. Most megbüntetek, mert rossz voltál! Azzal a lány süteménytől összemajszolt arcába csapott. Bandika nem mozdult. Akkor sem, amikor Pierre bevonszolta Emmát a fürdőszobába, akkor sem, amikor a fürdőszobából hörgés, vinnyogás, vonyítás szűrődött ki. És akkor sem, amikor Pierre visszaült a helyére hirtelen éveket öregedett hamuszürke arccal, asztalra dobva a kezében szorongatott kést. Mind kurvák, ezek mind kurvák, szólalt meg egy idő után rekedt, vagy inkább fakó hangon. Megerőszakoltam. Meg kellett tennem. Így kellett ennek lennie. Így végezték az elődei is. Mind kurvák

voltak. Az életemet adtam nekik. Ő is az volt. De megcsaltak mind. És megcsalt ő is. Megöltem őket, mert egy idő után megvettem rajtuk keresztül az egész női nemet. Megvettem, és megöltem őt is. Most ítélkezel felettem? Bandika továbbra is hallgatott. Hogy miért erőszakoltam meg, mielőtt megöltem, kérdezi a tekinteted. Mert már nem akart engem. Mert nem engem akart. És tudod, hogy miért? Mert első látásra beléd szeretett. Bandika kifejezéstartalannal hallgatott. Hát ezt sem tekinthetem kurvaságnak? Meg te is belé szeretted. Ne is tagadj, látok mindent! Bandika nem tagadott. Ült, és konokul hallgatott. Pierre felragadta a műanyag virágot az asztalról, és vázástól a középső szoba ajtajához vágta. Ezt is neki vettem, tombolt tovább. Zokogott és röhögött egyszerre. Mint akinek elment az esze. Pedig nem ment el. Mert én tiszteltem őt. Becsültem benne a nőt. A női tisztaságot. De érdemtelennek bizonyult erre. Meg kellett erőszakoljam, csak így tudtam bemocskolni. Bemocskolódtam, tehát megölhettem. Nem én akartam bemocskolni. Az ő akarata volt. És én bemocskoltam. Hogy megölhessem. Így tettem minddel. Az összessel. Akarták, hogy bemocskoljam őket, és hogy megöljem őket. És mind tizennyolc éves volt. És valamennyit Emmának hívták. De ne aggódj miattam. Már kinéztem az új Emmát. De még nincs tizennyolc éves. Van időm. Megvárom. Mindegy, hogy hívják. Emmának fogom hívni.

Kiviszel a pályaudvarra, baszki, szólalt meg végre Bandika. Hova akarsz menni, kérdezte csodálkozva Pierre. A pályaudvarra. De miért a pályaudvarra? Mert elutazom. Hosszabb időre? – kérdezte. Azt hiszem, hosszabb időre. Sajnálom, mondta Pierre. Én is sajnálom. Nem nézed meg, mielőtt elmész? Nem, mondta Bandika. Nem akarom. Megértelek. Borzalmas látvány. Darabokra tépve, vagdalva, trancsírozva. Összemaszatolva a nedveimmel. Egy rakás gumirongy. Elég, emelte fel a hangját Bandika. Nem érdekel, hogy mióta? Nem. Akkor is elmondom. Van egy lány, egy kislány a csemegeboltban, egy egészen kicsi. Nem mondod el, szakította félbe Bandika. Nem kell semmit sem mondanod! De ha mégis? Inkább mégsem, baszki!

Írjak? – kérdezte az autóban Pierre. Írhatsz. Ha akarsz. Többet nem is nagyon beszéltek. És nem beszéltek többé egymással.

Hazaérkezése után kis idővel megjött Pierre levele, benne egy fényképpel. A fénykép hátlapjára odavetve: „Mon ami! Emmával sokat

gondolunk rád.” A kép Bandikát örökíti meg egy nagy hirdetés alatt állva. A molinón a következő olvasható:

Çan'est pas parcequ'on est de latex que vous nous traitez comme des chiens, un petit bouquet de fleur en plastique de temps en temps, c'est pas grand chose, ça nous ferait tellement plaisir.

Ceci était un communiqué pour le respect de la dignité des femmes gonflables.

Baszki, ebből egy szót sem értek, hümmögött Bandika, aztán összegyűrte a borítékkal együtt a fényképet, és a szemetesbe dobta. A sör legalább jó volt. Na, talán még az a kis bor is, kedves Pierre!

Kibontakozás (mészkő), részlet

Voloncs Attila

NE SÍRJ TÖBBÉ

A giccsesre sikeredett falióra tizenegyet mutatott, andalgásomat free jazz támogatta, és arra gondoltam, mennyire fájhat neki az ülés, amikor a recsegő kocsmai széken ennyire kihúzza magát, fejét kissé oldalra billentette, vérerekkel márványozott szürke koszorúján át gonosz italra nézett, boldog volt. Prima nő. Csontsovány. Két évvel idősebb nálam, azt hiszem, biszexuális, három hete bemutatott egy tömpe ujjú vörösseszőke lányt, aki sör helyett egy pohár tejet kért és a sarkköri élővilágról beszélt, meg jégtáblák olvadásáról, közben a fogyatkozó kockát nézte a whiskymben, arra biztatott, vegyem ki, majd gondos lecsöpögtetés után tegyem Natasa nyakcsigolyájára, a szisszenés után hagyjam végigszánkózni a hátán, nézzem végig, hogyan nedvesíti be a szövet alatt csusszanva az olcsó világoskék anyagot, közben sejtsem az alkoholszagú kígyónyirok sűrűsödését a most láthatatlan bőrön, úgyis azt nyaldosom-harapdálom éjjelente, hát nincs igaza, de igaza van, vegyem csak ki a jégkockát, úgyis elpusztulnak mind a rozmárok, itt kezdődik a dekadencia, nem a rozmaring ágon, a nagyapja lepkegyűjtő volt és bátor, figyeljek arra, hogy pontosan a gerinc vonalán iramodjon lefelé, vegyem már ki, vegyem ki.

Gimiben állítólag (osztálytársak és) szerelmesek voltak ugyanabba a magyartanárba, ballagás óta ez a skandinavisztikás különc eljegesedett kissé egy jobbára fűtetlen nyóckeri albérletben, Natasa meg kitartóan és kirívóan egyenes háttal ült a recsegő kocsmai székeken tavaly novemberig, mígnem néhány pohár alaposan felvizezett vodka után végre meg mertem szólítani, hogy némi gürcölés után mellette karamellizálódjak tökéletes unalomban a giccses falióra alatt, gyakrabban ürülő korsók és ritkábban látogatott egyetem fölött és mögött, korgó gyomorral és üvegvacogásban. Tavaszra már közös az ágy, párna nincs, talán nem is lesz, most meg közelgő évforduló, hideg fuvallatok, hirtelen szűnő dugások, aztán csönd, egy ideje mély csönd.

Szaporán pislogott, tekintete a pohár és köztem süllyedt-emelkedett, a boldogság távoli, homályló lázba csapott át. Prima nő. Bármit képzelhettem, hát azt képzeltem, hogy ő is arra a három héttel ezelőtti

estére gondol, a whiskyben hagyott jégkockára, kígyónyirokra, erre a régen látott barátnőre, kötött pulóvereire, hideg végtagjaira, a mindenáron élni akarás motorjára, a talán máshogy is történhetett volna fölösleges ábrándjaira, a determináció vasakaratára, a természet törvényeire, szűk jégbarlangokban tipegő milliányi kis pingvinre.

Ideje indulnunk – mondtam, és láthatóan kirázta a hideg attól, hogy így beszélek, hogy nem elég egy sima *menjünk*, akárha mi ketten úgy mennénk oda, ahová tartunk, mintha valaha is el akartunk volna *indulni* abba az irányba.

A fáradt test az elmúlt három órában elég mérget kapott ahhoz, hogy a kába érzékszervek egyetlen közös sajgássá alkimizálják át a szenzualitás magasztos tartományát. Pusztán sajgás, semmi tréfás hullám: tehát nem részeg, csak kótyag. Ilyen elviselhető fájdalmak közt, páros vánszorgásban értük el a buszmegállót, a gyanús alakok láttán közelebb húzta hozzám nemrégiben meghatványozódott életösztone.

Haragos cseppek harapdálták az ablakot, kivettem az esőernyőt a hátizsákjából. Közben mereven kapaszkodott, a pillantása egy idős hölgyön nyugodott, csak a vérerekkel hálózott fehérjét láttam. Okvetlenül szomorú tud lenni egy öreg néni látványa a külvárosba robogó féltizenkettes buszon. Natasa hirtelen a vállamba fúrta az arcát. Hangtalanul sírt, csak a lassan átázó blúz alatt nedvesedő bőrömön éreztem a vézna testet kíméletesen rázó zokogás forró végtermékét, a száraz ajkak meg erőtlenül a mellkasomba artikuláltak egy riadt *hogyan fogunk így élni*.

Leszálltunk. Jobb helyeken, rosszabb korokban egy naplemente részleteiben fulladoznak a hazautak során a műfaj jeles szereplői, itt fókabőr csillogásban ázott az aszfalt, és mintha mozogna az egész félszocreál tákolmány, kétmillió pulzus bökdöste buzgón remegési együtthatóját: a kövek úgyszólván embert álmodtak. Csak el ne tűnjön ez itt mellőlem. Prima nő. Rendben lesz minden.

Ki tudja, miért, a zuhogó esőben egy tollpihe balettozott lefelé az égből, ő előbb vette észre, kinyújtotta felé a kezét, jellegzetesen külvárosi lámpafény gondoskodott árnyékának sokszorozódásáról a fókabőraszfalt ebihalszemcséin. Izgága kis élet, megtartotta ázott testét tenyerén, hosszú ujjait gyöngéden rázárta. A keze éppen olyan, mint az anyámé, egyébként is hasonlít az anyámra, aki itt inkább időintervallum, semmint partikuláris entitás. A három- és hétéves korom közé

tehető anyámra hasonlít, aki akkoriban depressziós volt és rettentően lefogyott. Ebből akkoriban vajmi keveset észleltem, mégis, első tudatosítható emlékeim anyámról ezekből az időkből származnak, aki gyógyulása után hiába szedett fel pár kilót, fejemben örökké sovány és távoli tekintetű fiatalasszonyként fog élni, pont, mint ő. Erre a rétegre rakódott rá kilencedikes koromban még egy kéz – nevezzük e helyen első szerelemnek –, tulajdonképpen egymáson átsejlő kezeken keresztül kapcsolódott egymáshoz életemben minden nő, a lényeg a tenyér vékonyságában és általában hermelines hölgyre jellemzően lehetetlenül hosszú ujjakban keresendő, az idők során olyasfajta hevüléskritériummá lett ez, mint Hans Castorpnak az egymástól távol ülő kirgiz szemek Madame Chauchat tüdővérsztől égő arcán. Ez a tizenöt évesen bekapcsolódó kéz magától értetődő fizikai összeköttetésben állt egy nem kevésbé fontos kulcscsonttal, ami az első szexuális élmény sebészi beavatkozásnak is beillő rémületében játszott nagy szerepet a maga megnyugtató kiszögellésével, s e lenge dialektika betetőzése volt Natasa, a maga ideges szemrebbenéseivel, fakó kulcscsontsoványságával, tenyerébe rejtett pihebalerinájával.

Üregmászókán következett tojáséjsötét felkapaszkodás, majd belépünk a kórházak zöldjében pislákoló bérelt ketrecünkbe. Így fogunk élni, ha egyszer érdemes.

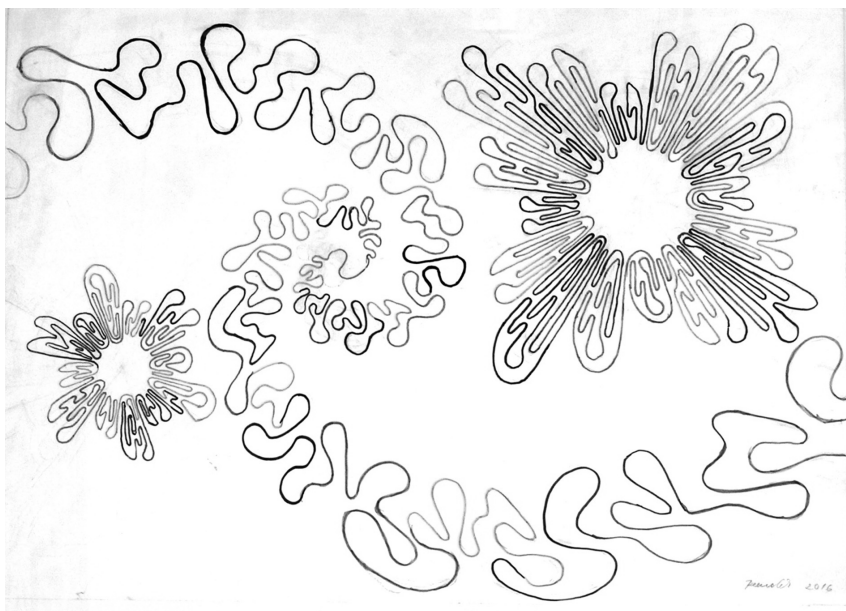
Meztelenre vetkőzött és kimerülten az ágyra zuhant, magzatpózba húzta össze magát. Ráérősen szabadultam meg a száradó könnytöcsával ékesített pulóvertől, ólmosan közelebb kúsztam, és testét néha óvatosan meg-megmozdítva nyalogattam felváltva mindkét lyukat, álomba izgattam a bolhaszaros lepedőn, majd magzatpózba visszahajtogatva combjai közé rekesztettem a nyakamat. Nehezülő szemhéjam fölött forró öle préselte a hőt izzadó-párásodó homlokomra.

Ekkor láttam meg a sarokban a norvégmintás zoknit. Hópelyhes sarki mementó, gúnyosan gubbasztott velem szemben, szinte világított a hevülő szoba homályában. Hosszú pillanat volt, felismerések részegítő éle, látás és vakulás egyazon pillanatban. Leráztam magamról a combokat, tudtam, hogy nem fog felébredni. Kiugrottam az ágyból, a konyhába szaladtam, késsel tértem vissza, kéjes és sátáni elhatározás vezérelt. A szemeit, a szemeit kell kiszűrni, a vérerekkel körbevett szürke óceánokat. Persze kimérten kell csinálni, a cél nem az élet, csak a világ kioltása egy fényérzékelő receptorban. Prima nő. Mintha

megmozdult volna. Rögton döftem, sikoltott. Majd újra döftem és soha többé nem sírt. Egészen érdekes, kocsonyás hangok, a vártnál kisebb spriccek.

Valami felfelé kavargott bennem, és mintha felrobbanni készült volna a torkom. Lázasan megragadtam, hasra fektettem sivalkodó-kapálózó világtalan testét. Lefelé néztem, lábam közt csak véres szőr ragyogott.

Felköhögtem. Éjfél lehetett. Levegőért kapkodva kiszabadítottam magam a combok fullasztó öleléséből. Felébredt. Leopardi holdja sütött be az ablakon, Natasa erős tekintettel kapaszkodott szemeimbe a picinyke törtfehér derengésben. A sarokba néztem, üresen és barátságosan állt. Natasa a hasára húzta kezemet. Bőre alatt sűrűsödő kígyónyirok, odabent növekszik már az óriás. Hát mégse vettem ki. És az ő szürke hullámai alatt szárba szökken valami, amitől bánatos mosolyában ott bujkált a tollpiheremegés. Talán párnánk is lesz. Kulcsontsovány anyja, törtfehér. Zöldbe borult novemberi ágak.

Biomorf folyamatok IV. (rajz)

Hegedűs Imre János

POGÁNY MENYASSZONYOK

A mikor meghalt Rebi, már csak két tehén volt a faluban, egy szürke s egy pirostarka, de mind a kettő csá. Ez azért volt baj, mert ha egy tehenet a járom bal oldalán, vagyis csára törnek be tinó korában, s azt szokja meg, túlfelől, a majek oldalon nem tud húzni. Ha mégis oda fogják be, megvadul, tántorog, rángatja a jármot, emiatt mondják, hogy a terű vagy a részeg ember kalapja csára áll. Olyan ez, mint az embernél a jobb-, illetve balkezesség.

Márpedig Rebi koporsóját föl kellett vinni a Jézuskiáltó oldalába, ott volt a temetőkert, de az út olyan meredek, hogy csak két tehén tudja kihúzni a szekeret a sirig. Férfierő is számításba jöhetett volna, két rúdon, négy szilaj legény könnyűszerrel kihintáztatta egykoron a megboldogultat, de hol vannak már azok a szilaj legények! Összesen tizenkét öregember élt a faluban és tizenöt vénasszony, a tizenhatodik Gyerkő Rebi volt, de hát ő letette a kanalat. Szépen halt meg, annyi ideje sem volt az urának, Gyerkő Józsefnek, hogy átmenjen a vápaerdőn a szomszéd faluba, s hívja a tiszteletest, adjon úrvacsorát a feleségének, mondjon el egy imát a nagy út előtt, ki tudja, mi vár rá ott túlfelől. Ha magához veszi az Úr testét, mégiscsak lesz valamilyen földi jel, bizonyíték, hogy istenfélő életet élt.

Szép idő volt, késő nyár, az első ökörnyalak megjelentek a levegőben, Rebi éppen kendert tilolt az udvaron, az ura tököt vágott a disznónak, s rakta bele a katlan üstjébe, amikor azt mondja Rebi: Te Jóska! Én olyan homályosan látok. Pillants föl az égre. Eső készülődik? Nem tenne jót a kenderemnek.

Gyerkő József feje búbjára taszította a posztókalapot, felnézett, de hírmondónak sem úszott még egyetlen egy fellegecske sem. Fényes verőfény hullott a magasból.

De akkor már elindult bizonytalanul, ingadozva a sütőház felé a felesége, a nyarat mindig ott töltötték, kicsit keresztben lépett, megkapaszkodott az ajtófélfában, és szerencsésen elérkezett az ágyig. Ruhástól feküdt bele, Jóska lehúzta a gumicsizmáját, vizet hozott a

kannában, megemelte Rebi fejét, itatni akarta, de több ment melléje, mint le a torkán, el volt már merevedve a szája.

Még három órát sem tartott a vonaglása, szép csendesen, jajszó nélkül visszaadta lelkét a Teremtőnek. Így mondják arrafelé, ami azt jelenti, a Gondviselő csak használatra adta kölcsön azt a láthatatlan valamit, amit a papok léleknek neveznek, nála kell elszámolni vele, akár fekete az, mint a katlanüst oldala, akár fehér, mint éjszakai holdfényben a templomtorony.

A gyászszertartásra összegyűlt a falu, huszonheten voltak, de hazajöttek a gyermekek, az unokák, még a két dédunoka is a közeli városból, néhányan a bányaságról, ketten külföldről. A tiszteletes karjára vette az összehajtogatott palástot a szomszéd községben, átsétált a vápaerdőn, hozta magával a szép hangú kántort, egyszóval megadták a módját. S mivel gyönyörű volt az idő, Rebit nem a tisztaszobában, hanem az udvaron ravatalozták fel, így a prédikáció és a halottas ének betöltötte a keskeny völgyet, amibe beleszorult a kicsi falu, és mintha a közeli erdők is visszhangozták volna a kántor öblös hangját, visszajött a gyászdal onnan, ahol ember-állat is megtérül, mert sarlóalakban befejeződik a határ, azon túl úttalan utak, végtelen rengetegek következnek, vaddisznók, őzek, szarvasok, baglyok, pelék birodalma.

A megboldogult utolsó útjával volt gond, mert igavonó társ nélkül maradt a két csábeli tehén. Nem volt mit tenni, a pirostarkát befogták a járomba majek felől, az orrára egy lókantárhoz hasonló hurkot vetettek istrángból, s a két legerősebb öreg annál fogva vezette, a harmadik hátulról, a nyolcágú ostort kétrét fogva, csapta, ütötte, verte, így, ha tántorgott is, ha csapkodott is a farkával, ha rúgott is, nem borította fel a szekeret, rángatva, döcögtetve megérkezett Rebi a sír szélére, s ott, rövid ima után leeresztették két kötélén a koporsót az örökös lakhelyre.

Senki sem sírt a temetésen. Az öregek már sírni sem tudnak. Csak Gyerkó József szeme homályosult el egy kicsit, amikor maréknyi földet dobott a társa után, követkeik hamarosan, Rebi, motyogta, ez volt az ő halotti búcsúztatója, mert férfiember nem óbégat, nem jajveszékkel, ismeri, tiszteli a rendet, el kell költözni ebből a világból, át kell adni a helyünket a fiataloknak.

Csendes és méltóságos volt a torozás, három öregasszony, Máriskó, Juli és Ámáli nem kísérté ki a halottat, eltakarították a nyújtópadat

az udvar közepéről, s ugyanoda terítettek, asztalokat hordtak a szomszédoktól, lócákat a kultúrotthonból, előkerültek Rebi legszebb szőttes abroszai, Gyerkó József juhot vágott, a nagy üstben rotyogott a krumplipaprikás, mindenkinek jutott bőven, nem szégyenkezett a falu és a vendégek előtt. A köménymagos pálinkát két rokon férfi töltögette, mindenki kilocsantott egy cseppet a poharából az elköltözött emlékére, az volt ott a szokás, Isten nyugosztalja Rebit, mondták, és zsummogó beszélgetésbe kezdtek.

A napi gond a torozó gyülekezetbe is belopakodott, sok a tennivaló a ház körül, és a mező nagy részét is művelték egy szemfüles traktorista jóvoltából. Tőlük a harmadik faluban lakott Bedő Árpád, végigjárta a környék portáit, összeírta azokat, akik fölszántatnák vele a földjüket, rendes naptárat készített, mikor, kinek a földjébe akasztja bele az ekéjét, s ha elvégezte a dolgát, azonnal fizetni kellett, nem hitelezett senkinek. Az üzlet, az üzlet, s különben is ki tudja, melyik öreg mikor ül fel a Szent Mihály lovára, s onnan aztán egy garas sem hull le az ő markába. Ezt osztották, szorozták a pityókatokány és a köménymagos pálinka mellett, az élet nem zökkenhetett ki a megszokott kerékvágásából.

A temetésre érkezett unokák közül Tamáskát és Gabit itt hagyták a szülők, szokjanak a falusi élethez, barangoljanak erdőn-mezőn – ahogy mondták –, ne szakadjanak el a természettől, ilyenkor, nyár végén legszebb az.

Jóska kézen fogta őket, kivitte a gyümölcsöskert legvégébe, ott tanyázott egy sárgarigópár, pontosabban egy család, a fiókák már kirepültek, de még nem vándoroltak el Afrikába. A nagyapjuk szájára tette az ujját, pissegett, s halkan mondta:

Az aranymálinkó, vagy, ahogy ti tanultátok az iskolában, a sárgarigó félénk madár, de a legszebb, settenkedjünk közel a fészekükhöz, azt úgy köti fel a fára, mint egy szatyrot, hogy a szélvihar ne tudja lesodorni.

– Miért settenkedjünk, nagyapó? – kérdezte Gabi. – Csak szálljanak Afrikába a málinkóid. Nézz csak ide! Az én okostelefonomban van internet, előhívok én, ha kell, tízet is. Látod? Egyik képen a fészek, tojásokkal, a másikon éppen bújnak ki a meztelen fiókák, itt, a harmadikon már tollasok, a testük sárga, szárnyuk és a farkuk vége fekete, a lábuk kék, a csőrük piros, szebben ragyognak, mint a te kertedben, s el sem repülnek, addig nézhetjük, amíg akarjuk.

Lehajtotta Gyerkó József a fejét, igaza van az unokájának, megváltozott a világ, többet tudnak a mai gyermekek, mint az öregek, s visszakísérte Tamáskát és Gabit a házba. Olyanok voltak estig, mint az angyalok, asztalhoz is alig lehetett odacitálni őket, hogy egyenek, belebújtak azokba a fényesen csillogó-villogó micsodákba, és merev arccal nézték, ők tudják, mit.

Aztán elvitték a szülők, vissza a városba, s a falu vénjei dolguk után láttak. Megtermett az alsó határon a törökbúza, a búza, a rozs, a pityóka, a zab, a felső határt fölthagyták, mert ott mindent megettek a vaddisznók. Az alsó határt is csak úgy tudták megvédeni, hogy a dombkaréjon, ahol már kezdődött az erdő, s ahol a vadak útvonala volt, kerítést fontak. Valamikor meg tudták őrizni a termést puffogtatással, kürttel, lanttal, karbidos, kénporos csőpuskával, sorra, kapuról kapura beosztva kinn, a kalibában töltötte az éjszakát egy-egy gazda, de megszokták a vadak a motorfűrész, a traktor, a terepjáró hangját, nem féltek azok már semmitől.

Szóval ez a kerítés volt az öreg legények legnagyobb vállalkozása, legalább másfél évig dolgoztak azon. Létrákat vittek ki a hátukon, nekitámasztották a fáknak, fölhágtak, s lefűrészelték az ágakat. A vastagabbjából karókat faragtak, azokat leverték a földre, s a vékonyabbját fonták, mint az asszonyok a szatyrot. Szaporátlan munka volt, lassan ment, de csinálták elszántan, konokul, mert ettől függött az életük. Pontosabban a betevő falatjuk, mert úgy elszaporodtak a vaddisznók, semmit sem hagytak a termésből. A havas nagyon messze volt innen, de egyik ősszel mégis lecsámborgott onnan egy borzas medve, s kivette a Veress Éliza disznópajtájából a süldőt. Mindenki hallotta a nagy visítást, a dörmögést, a morgást, a hörgést, de ki merészel éjnek idején szembeszállni ekkora vaddal? Hagyták, hadd vigye kifelé a domboldalon, csak éppen ne jönné többször látogatóba. Élizán úgy segítettek, hogy karácsony előtt mindenki nagy tál kóstolót vitt neki, hogy mégse maradjon teljesen köccség nélkül.

A huszonhét személy közül, amikor meghalt Rebi, már csak nyolcan éltek tisztességes házasságban. Négy pár. A többi, a tizenkilenc félszárnyú madár volt, özvegy, mert vagy a férj, vagy a feleség elköltözött.

Az asszonyok jobban bírták az egyedüllétet, főzésre, takarításra jobban ráállt a kezük, de ahol meglyukadt a tető, ahol roskadozott a csűr, ahol lehullott a vakolat, ott bizony elkelt a férfi munkaerő.

Senki nem tudta megmondani, ki volt a faluban az első, aki elszólta magát:

Nem lenne bolondság összeköltözni, ezt csinálják manapság a fiatalok is, eskü nélkül járnak együtt, ahogy mondják.

A nyolcszáz méter hosszú kerítés fonása közben már megmutatkozott a szándék az asszonyok részéről. A férfiak hallgattak, mint a sír, túl szemérmesek voltak, de számon tartották, ki kinek vitt orjára főtt tárkonyos levest a hegygerince, az volt a kiválasztott.

S mégsem az ételhordó fazék hozta össze az első öreg mátkapárt, hanem a két tehén, a Fakó és a Piros. Rebi temetése után már néven nevezték őket.

A falu végén lakott Szócs Juli, az övé volt Fakó, kinnal-bajjal tartotta, de el nem adta volna semmi pénzért, úgy szerette, sarlóval aratta, s szénahordó lepedőben hordta egész nyáron a fűvet a mezőről, a kertjében megszáritotta, őszire félig telt szénával az odor, így szépen kitelelt kicsi tehénkéjével.

A Piros gazdájának, Bándi Mózsinak könnyebb dolga volt, mint Julinak, mert tudott kaszálni, egyesjármot is faragott az állat nyakára, azt valamikor Sztálin-igának nevezték, kétkerékű kordét is összeeszkábált azokból a rongcsokból, amik hátramaradtak a megszűnt kollektív gazdaság udvarán, behordta a szénát, a sarjút, a zöldséget, még másokat is kisegített, így jutott el Julihoz.

Ne nyúzd magad azzal a szénahordó lepedővel, Juli – mondta –, látod, egyes fogatom van, a Pirossal hazaviszek neked mindent: fűvet, zöldséget, kendert.

Így kezdődött.

A faluban suttogni kezdték, Szócs Juli menyasszony lett. Még egy lépést sem tettek, de már fölrepült a szó, s csak az asszonyról. Mintha egyedül lépett volna különös, öreg frigyre Juli, Mózsit meg sem említették, a férfi nem számít, soha sem is számított, mindenki, mindenkor a menyasszonyra volt kíváncsi, a vőlegény annyit jelentett a lakodalomban, mint kerítésnek vagy a pajta oldalának támasztott szekérlajtója.

Kiderült, Juli csűrjének a tetőzete megrokkant, olyan lett, mint egy vén keserűgomba, meg sem próbálta azt Mózsi javítgatni, javasolta, kössék be hozzá a Fakót, elég nagy az ő istállója, jó állapotban van, s jöjjön Juli is, csapják össze a gazdaságot, könnyebb úgy megélni.

Mikor elhatározták, hogy végleg összeköltöznek, Juli kosarakba rakta a majorságot, tíz darab tyúkjá volt s egy kakas, leborította lepedővel, hogy ne tudjanak kirepülni, s elhordta Mózsizhoz.

Ez okozta az első bajt. A két kakas, mert Mózsinak is volt egy kendermagosa, úgy összeverekedett, hogy véresre vágták, csípték egymást, egyiket a marhapajtába, a másikat a juhpajtába kellett bezárni, hogy ne legyen kakashalál. Hiába, mindkettő a saját tyúkjait védte, féltékenységből nem mért szűk marokkal nekik az Úristen.

Le kell vágni az egyiket – mondta Juli –, két gazda túl sok egy udvaron.

Azt mondom én is – válaszolt Mózsi –, levágjuk a tiedet, mert az enyém kendermagos, jobb fajta.

Az én zöldfarkú, rozsdapiros kakasomat vágná le kend? – sírta el magát Juli. – Nem látja, hogy csokros a taraja? Ő a legszebb a faluban!

Két napig veszekedtek, aztán Juli megadta magát, de amikor Mózsi lecsapta fejszével a favágón az ő kakasának a nyakát, elment hazulról, csak szürkület tájt tért haza, akkor már fel is volt trancsírozva a kedves állat.

Annyit azért vállalt a gyilkosságból, hogy megfőzte a húslevest, végül is asszonynak jött a házhoz, szipogott végig, de egy falást sem evett, gyászolta a jószágot.

Ebbe a kakasháborúba nem szólt bele a falu, pedig tudtak róla, mert a falu mindent tud, inkább arra biztatták Mózsit, addig járassa a Pirosat jobb felől, amíg az beleszokik azon az oldalon is a járomba, s akkor lesz igásfogat, nem kell legalább a termény behordásáért a kapzsi traktoristának, Bedő Árpádnak könyörögni, és fizetni. Aztán azt sem lehet tudni, kit, mikor kell nekiindítani a Jézuskiáltónak, mert a Szent Mihály lova csak olyan szóbeszéd, az még senkit sem vitt ki a meredek kaptatón.

Okos ember volt Mózsi, úgy járt el, mintha kisgyereket íratnak volna be az iskolába. Járomba fogta a két tehenet, ment előttük, az istrángból font kötőféket a Piros orrára bogozta, mint a Rebi temetésén, végigvonult az alszezen, a felszezen, a közeli határ dűlőútján. Furcsa látvány volt, szokatlan, mintha Bolond Mihók lépett volna ki a meséből, két tehénjárommal a nyakán, rúd, szekér nélkül járta a landarist. De hát sok furcsaságot hozott ez az új világ, az elvtársak elpusztítottak mindent, s az elvtársakból lett urak magára hagyták a falut.

Juli az utcára néző ablakból leskelődött, nézte az új gazdáját, urának azért mégsem nevezhette, s mondta:

Olyanok vagyunk mi, akár ez a két tehén, be kell törjünk az új járomba, még ha szokatlan is lesz az elején.

Arról tanakodott legtöbbit a falu, mi lesz Gyerkó Józseffel. Mit fog csinálni? Ő is betörik a járomba, ha letelik a gyászév?

Tudtak arról, hogy legénykorában Boros Margitot szerette, csakhogy a szülők beleszóltak, Rebi hat hold földet s két fejőstehenet hozott a házhoz, azt nem lehetett elszalasztani.

S most ott van Boros Margit, a meghalt ura után Dáné Margit, de még a templomban is elkapja a tekintetét, ha a szeme Jóskára téved, akkora csalódás és sérelem rekedt benne.

Alkalom kellett, vagy valamilyen égető szükséglet, hogy legalább egymáshoz szóljanak. Nem voltak ők haragban soha, csak elnéztek egymás feje fölött, révedező, sóvárgó tekintettel, amíg fiatalok voltak, aztán eltompulva, beletörődve, napi gondokba hullva, amikor már megöregedtek.

De most megváltozott minden. Rebi halálával betelt egy hely valahol a mennyországban, s megürült egy itt, lenn a földön, a Gyerkó portán, ahová Margit fiatal menyecskének szeretett volna bevonulni.

A véletlen a legnagyobb kerítő – mondják az emberek –, az nem is késett sokáig, egyik nap estefelé jött haza Margit a tanorokból, oda egy keskeny gyalogösvény vezetett a faluból, kétfelől élősvény, annak idején a Boga és a Sípos kertből hasítottak ki egy pántlikát, fizette a két gazdának a falu, így ezen a rövidítőn jártak hagymát, murkot, petrezselymet ültetni, kendert kinyőni, ősszel paradicsomot, káposztát betakarítani. Ez a tanorok volt az éléskamrájuk, emberemlékezet óta mindig be volt kerítve, sűrűn ültették a mogyoró-, a fűzfa-, a vadsomfa-, a galagonyabokrokat, ahol szükséges volt, össze is hajtogatták az ágakat, s összekötözték, át nem hatolt azon sem ember, sem állat.

Egyik este, sötétedéskor jött Margit a tanorokból, Gyerkó József lóheréért ment ugyanoda, a nyulaknak mindig friss takarmányt adott, s fele útján találkoztak. Olyan keskeny volt ez a faluösvény, éppen csak elfért két ember egymás mellett, Margit megriadt, félrehúzódtott, behajolt a mogyoróbokor ágaiba, de az öreg megállt, megszólította:

- Miért félsz tőlem, Margit? Azt hiszed, csak te szenvedtél? Azt hiszed, nekem könnyű volt beletörődni a sorsomba? Tudod, hogy mindig csak téged szerettelek.

- Hagyjon kend engem - mondta Margit -, ne bolygassuk a múltat, már nincs sok hátra, éljük le tisztán azt, ami még hátra van.

- Miért mondod, hogy tisztán? Úgy gondolod, tisztátalanok leszünk, ha megfogjuk egymás kezét?

- Én hűséges társa voltam Dáné Béninek, amíg élt, holta után is az akarok lenni.

Több szó nem hangzott el, lejtett a falu felé az ösvény, Margit megfutamodott, még meg is lökte puhán Jóskát, s eltűnt a sötétségben.

De valami történt, valami pattant, hajszalrepedések keletkeztek az emlékezet falán, temetni kezdték mindketten a múltat, s félve, szorongva gondoltak az előttük álló néhány évre, amit jövőnek neveztek. Nekik a jövő is öreg volt, nem fiatal.

A tanorokba nem lehetett beengedni Bedő Árpádot a nagy bolond gépével, ki volt parcellázva mindenkinek a része milliméterre, még a kommunisták sem mertek hozzányúlni, néplázadás lett volna abból, meghagyták háztájinak. Nem tehettek mást az öregek, mindenki felásta a maga részét.

Ez volt a legnagyobb munka. Tavasszal, hóolvadás után már hozzákezdtek, mert napokig tartott. Szép látvány volt, a fejkendők s a posztókalapok úgy hajladoztak az ásás ütemére, mint szélben a margaréták, a harangvirágok, nyomták az ásót délig, akkor hazamentek ebédelni, mert közel volt az otthon, s délután folytatták.

Ezt az ebédszünetet használta ki Gyerkő József, vállára vette az ásóját, átsétált a Margit parcellájára, s ásott, nekihevülve, izgatottan, örömmámorban ásott, mint az aranyásók. Amikor lejárt az ebédidő, s kivonultak újból dolgozni, Margit meglátta a földjében Jóskát. Súlyos dolog volt az. Íratlan törvény tiltotta más földjében turkálni.

Bálvánnyá merevedett. Most mit csináljon? Ha elkergeti, ellensége lesz az egész falu, mert a harag átterjed másokra is, márpedig nagyon egymásra vannak utalva itt, a világ végén, békesség nélkül nem élnének meg, a békesség akkora kincs, mint a búzakenyér. De ha most beáll Jóska mellé ásni, az kitesz egy eljegyzést, azzal összeköti az életüket, amit annak idején szétválasztottak a szülők.

Lassan oldódott. Nem állhat itt estig, mint egy faluvégi kőszent, kapkodni kezdte a fejét, vajon látják-e a szomszédok, mi történik velük, látták, persze, hogy látták, hogyne látták volna, de mindenki belebújt az áldott föld fölszálló párájába, s csak a hónuk alatt vagy oldalpillantásukkal lesték, botrány lesz ebből, vagy egybeköltözés. Ilyen néma sem volt soha a tanorok.

Margit megindult. Megtette az első lépést az ő ásója felé, ami Jóska munkája miatt jól lemaradt a puha földbe szűrva, megragadta a nyelét, és dolgozni kezdett.

Most már ketten ástak. Nemcsak a földet, a múltjukat is ásták, az időt, a történelmet ásták. Két alagútban futott mostanig az életük, most egybe kell szakítani azokat. Hallani vélték a szomszédok nagy szusszanását, mindenki megkönnyebbült, mert mindenki ezt akarta, imádkoztak, hogy találjon egymásra ez a két ember, az egykori szerelmespár.

A suttogás már itt, kinn a mezőn megindult:

Dáné Margit menyasszony lett.

De hangosan senki egy szót sem szólt. Sem munka közben, sem hazafelé. Libasorban ereszkedtek le a faluösvényen, Margit tudta, melyik mogyoróbokor mellett találkoztak a szürkületben, ott egy kicsit megtorpant, úgy tűnt, mintha megállt volna, de aztán gyorsan továbbsietett, mert tudta, nem egyedül fog hazaérkezni. Ketten léptek be a kapun, az erősebb kötés volt, mintha a templomban, az Úr asztala mellett esküdtek volna meg.

A konyhában két apró poharat vett elő, köménymagos pálinkát töltött, koccintottak, s miután megitták, komor hangon szólalt meg:

– Ide hallgasson, Jóska! Lehet, hogy maga szeretne már a mai naptól velem egy földel alatt élni, de nekünk, asszonyoknak nehezebb. Én nem tudok ilyen hamar átállni. Hosszú esztendőket éltem le az urammal, Bénivel, jó ember volt, összeszoktunk. Gyakran látom álmomban, mintha meg sem halt volna. Ha kend ide költözik, bizonyára minden éjszaka meglátogat minket, s ha én megyek kendhez, az még rosszabb lesz, a halottak bosszúállók.

– Igazad van, Margit, csak azt nem értem, miért mondod nekem ilyen hirtelen, hogy kend, már gyermekkoromban legjobb leányka pajtásom voltál.

– Az más – mondta Margit. – Amit mi tervezünk, súlyos bűn, nem bocsátja meg nekünk soha az Isten. A pogány, hitetlen életnek ára van odaát. Hagyja, szólítsam csak kendnek, olyan az, mintha árnyékos fa alá állnék be forró napsütésben.

– Várni fogok, Margit. Ha ilyen sok évet eltöltöttem nálad nélkül, várok. Lassan megszokjuk egymást, a falu is tudomásul veszi, hogy mi egy pár lettünk. Minden nap jövök, te is gyere, meglátod, összekötnek a gondok, a munka, összeköt a múltunk.

Így történt.

Jóska fát vágott Margit udvarán, megfente a késeket a konyhában, összerakta a szárazságtól széthullott csebre, lefűrészelte a gyümölcsfákról a száraz ágakat, metszőollóval lecsippentette a vízhajtásokat, megkenste zsírral az ajtók sarkát, hogy ne nyikorogjanak, helyrehúzta az elcsúszott cserepeket a háztetőn, ne essen be az eső. Margit főzött, egy részét átvitte, mert nem laktak messze egymástól, más részét nála ették meg, elkérte a szennyes gúnyákat, leszedte az ágyneműt, ami már inkább szürke volt, mint fehér, nagymosásba kezdett, ebben tudott legtöbbet segíteni Jósának, az állatokat is közösen etették, enni adtak a nyulaknak és a Margit kecskéjének, moslékot kavartak itt is, ott is a süldőknek, de a beszélgetésük akadozott. A múlton rágódtak, s éppen erről nem volt szabad nekik szót ejteni, felszakadoztak volna a sebek.

A tiszteletes úr, amikor szárnyra kelt a hír, hogy ők is összeálltak, és ez már a második ilyen pár a faluban, beleszótta a prédikációjába, hogy istentelen dolog vadházasságban élni, a házasságot hitelesíteni kell az Úr előtt, keresztények vagyunk, nem pogányok. Különösen az asszonyok ellen dörgött a szava, ők adják az életet, nekik kellene jó útra téríteni a férfiakat.

Nagyon szerették az öreg tiszteletest, de pusztába kiáltott szó volt minden szava, lehullott a dörgedelem a szószékről, a szükség és az Úr párviadalában az Úr maradt alul.

Gyerkeék után még két pár állt össze, s ezzel a pogányok létszáma utolérte a hitese házasságban élők számát.

Négy-négy. Ez volt az arány.

Margitot megrázta a prédikáció, két napig bezárkózott, ki nem tette a lábát az útra. Őt ne nevezze pogány menyasszonynak, még a pap se!

De az idő segített rajtuk. Jött a farsang, karácsony előtt együtt vágták le a disznókat, a torra összejött a fél falu, elvegyültek a szomszédok,

a rokonok társaságában, igazolást kerestek, s kaptak mások tekintetében, úgy rendezték, hogy a munkában itt is egymás mellé kerüljenek, ha már a munka hozta össze őket, Margit húzta fel a belet a kolbásztöltőre, Jóska hajtotta a húsőrlőt, a tüzet is ő rakta, amíg a ház asszonya elkészítette a mocskos tokányt.

A disznótor estéjén maradtak először éjszakára is együtt.

Margit nagyon szemérmes volt, kikötötte, külön szobában, külön ágyban hálanak, nem tud levetkőzni idegen férfi előtt, őt még Béni sem látta soha csórén, anyaszült meztelenül, pedig három gyermeket szült neki.

A karácsony sokat enyhített az öreg menyasszony merevségén. Csak egy fát díszítettek, csak egy Kisjézust vártak, s az el is jött. Halkan énekelték a Mennyből az angyalt, s éjféltajt már közös párnára hajtották le a fejüket.

A szent ünnep első napján karonfogva mentek a templomba, úrvacsorát vettek, ettől számították a második életüket. Semmilyen fogadalmat nem tettek, esküszó el nem hangzott, lassan-lassan, szavak nélkül ágyazódtak egymásba, óvatosan kerültek a két elköltözött, a Jóska feleségének és a Margit urának a nevét, vigyáztak arra is, ne húzzák túl szorosra egymáson a hurkot, különben úgy járnak, mint Piros a járom jobb felén; mindketten más élethez, más társhoz szoktak, az ő nyakuk is lassan törik be.

Jóska világháborús sebesülése is közelebb hozta őket egymáshoz. A doni katasztrófa után vitték el katonának az orosz frontra, fiatal volt, szinte még gyerek, már özönlött szembe velük a szovjet ármádia, a Keleti-Kárpátok egyik csatájában mellette robbant a srapel, egy repeszdarab a csípőjébe csapódott, amit, a nagy vérzéstől, nem vettek észre kötözéskor a felcserek, most is ott van, betokozódott, de szúr, meg-meggyullad, kenegetni, kötözni kell, amit Rebi végzett eddig, de most Margit vállalta a házi doktor szerepét.

Félig-meddig megszokták ezzel a kötözéssel a meztelenséget, Jóskának le kellett taszítani a nadrágot.

Szerencsére annyira lefoglalta őket a megélhetés gondja, nem volt idejük egymás lelkében kapirgálni, a múltat firtatni.

Először is fára volt szükségük, hogy ne fagyjanak meg télen, s tudjanak főzni. Ehhez kellett igazán a férfierő, volt olyan özvegy-asszony, hogy emiatt vállalta az egybekelést. Télen indultak el szánkó-

ikkal a férfiak, s a közeli rengetegekből hordták haza a bükkfákról, cserefákról, gyertyánokról lehullott száraz csapokat. Magasra púpozták a terút, lekötözték, és egymás sarkába lépve húzták, legelöl ment, mint a vezérgúnár a vadlibáknál, a legerősebb öreg, az gyúrta a havat, a másodiknak könnyebb volt, s a sor végén kapaszkodók már fényes szánúton haladtak. Tőkefát nem volt szabad bántani, azért börtön járt, de vágtak le nyers oldalágakat, azokat eltették a következő télre, akkorra megszáradtak.

Ha nyáron kellett erdőlni, elővették a rabszekereket, ketten-hárman is belefogóztak a kötelekből készült hámba, s húzták, mint Piros és Fakó az igát. A tehenekkel nem tudtak volna árkon-bokron áthatolni, nem voltak utak. Ezeket a furcsa, hol kétkerekű, hol négykerekű járműveket is az öregek eszkábálták össze, nagy tudomány kellett ahhoz, mert nem volt ráf, ezért cserefából vaskos, durva kerekeket faragtak, s csapolva, faszegekkel illesztették össze a kerékfejet a küllőkkel.

A gabonát, amit megőriztek a vaddisznóktól, nem tudták elvinni rabszekerrel, harminc kilométerre volt a legközelebbi gőzmalom, ezért vagy a traktorost, Bedő Árpádot fogadták meg, vagy Bándi Mózsi egyesfogatával dőcögtettek el odáig, de a Piros lesántult a hosszú úttól, le kellett mondani erről, kímélték az állatot, elég, ha azzal behordják a zöldséget a tanorokból.

Pénz ritka volt a faluban, mint a fehér holló, ha kaptak is sovány nyugdíjat az egykori kollektív gazdaságban ledolgozott napi egységek után, kellett az kenyérre, főzőolajra, sóra. Minden pénteken egy zenélve szírenázó duba jelent meg a faluban, a sofőr hátrataszította az oldalajtót, hogy lássák, milyen élelmiszert hozott. Ez az autó kötötte össze őket a külső világgal, más jel nem mutatkozott. Kétszer-háromszor megtörtént ugyan, hogy mentőt hívtak haldoklóhoz, de azokon már segíteni nem tudtak a doktorok.

Újra megtanultak régi módon építkezni. Ahol meggyengült a fedél, ahol megette az idő a tetőcserepet vagy a palalemezeket, szalmazsúppokkal helyettesítették azt, volt, aki leszedte a cserepet a színről, csúrról, tyúkpajtáról, fölrakta a házára, hogy ne kelljen szégyenkezni, s a melléképületekre került a zsúp.

Téglát is vetettek, mert a kertek fölött olyan sárga agyag volt, mint az arany, kiégetni nem volt mivel, de szárították, tavasztól őszig sütötte

a nap, olyan lett, mint az acél, pengett, ha megkoppintották, azzal raktak közfalat. Tartófalnak nem volt alkalmas. A juhajtó és a marhajajtó oldalát is be tudták foltozni, ha beomlott.

Az asszonyoknak nem kellett előlről kezdeni a szakmát, szőni, fonni tudtak jól, minden ruhadarab az ő kezük alól került ki. A kender, a csepű, a gyapjú egyidős az emberrel, pörgött az orsó, zurrogatok a fonókerek, csattogott az osztóváta, a vég vásznakból szabták-varrták a lábravalót, a pendelyt, az inget, ami gyapjúból volt, azt ványolni vitték a városba, kellett a posztó a férfiak téli kabátjához, nadrágjához.

Önellátók lettek újból, az ősi ösztön, a sokévi tapasztalat, a felhalmozott tudás éltette azt a kéttucatnyi öreg, akik még lézengtek a kicsi zsákfaluban. Senki nem panaszkodott, senki nem jósolta a világ végét, inkább visszatértek a világ elejére.

Előlről kezdték a történelmet.

Csupán az idő malomköveit nem tudták leállítani, azok öröltek irgalmatlanul, hol egy öreglegényt, hol egy öreg menyasszonyt kísértek ki a Jézuskiáltó oldalába, s a két tehén, a Fakó és a Piros most már összeszokva, egyforma erővel feszült neki a járomnak.

Egyik volt a csá, másik a majek.

A föld jelképei (színezett műkő)

Bálint Tamás

MÁJ HAGYMALEKVÁRRAL

– pillanatképek –

6.

Házmestertempóban közlekedik Marcibá a járdán, vén, szatyorral, sétapálcával a kézben, utolsóként érkezik a buszmegállóhoz, de elsőnek száll bele botjával bárkibe. A lugasok alapembere képben van az utca életével, ki meddig nyaral, kinek mi lapul a kosarában a piacról hazafele, milyen fizetés landol a zsebében, bejegyzések lehetnek a beteglapján, vagy nőcske az oldalán.

A krákogását halk sikoly és fékcsikorgás töri meg, Krisztácska fut át az úton pattogó labda után, az autók gond nélkül állnak meg előtte, nem mintha már számítana is ez valamit.

7.

Tizenévesek gördeszkáznak méterekkel tovább, zsong a kis park, és nem csak az energiatöltőt, melyet főhadiszállásul birtokba vettek.

Kisgyerekeknek épült eredetileg a játszótér, de a bokros részekben a nagyobbak uralkodnak.

Mindenki megtalálja a helyét bizonyos ideig, amíg a természet törvényei meg nem haladják.

8.

A külső utcában öregasszony veteményezik, hagymapalántákat kapál, száját összeszorítva, fején fehérpöttyös kendővel. Szomszédolni már nincs ereje, ahogy hozzá sem téved be senki. Kiskertjében, ami terem, a fél fogára éppen elég, gyorsan dolgozik a keze, volt ideje és alkalm

hozzászokni a munkához, másra várnia felesleges.

Gondolataiban talán egykori szerelmeskedésein,
talán csak az ágyás végén jár, kétséges, meddig ér.

9.

Közvetlen kerítésszomszédja hasonló cipőben,
de teljesen más életutat járva jutott ide.
A rendszerváltás előtt csoportvezetőként
azon kiváltságosok közé tartozott,
aki zártkerti hétvégi házat is fenntarthatott
a városban levő apró panellakása mellett,
ahonnan a változások és a válása nyomán kiszorult.

A szerencse a beltelkesítések és az ingatlan
felértékelődése, kertvárosiasodás és
közművesítés után köszöntött rá újból,
de a szerelem már örökre elkerülte,
és gyerekei mind külföldön, nem látogatják.

Az utcán végignézve, mintha tükröt látna,
apró magokat szétszórta a kemény földben.
Van, ahol még katonás rendben áll a vetés,
máshol nem sarjad a gyomtól semmi.

10.

Költő is lakott a környéken, a Kelemenék
és Marcibá közötti szerényebb portán.

Rákbeteg régóta, de a családja nem sejt,
káosz kísérte végig élete folyamán.
Mivel furcsa és kiismerhetetlen,
a szükségesnél nagyobb távolságot is
folyamatosan megtartja a környezetétől,
és elég rugalmas is pontosság tekintetében,
nem adnak rá vagy a véleményére túl sokan.

Azért van, aki törődjön vele, életjáradéka
kimondottan szép az életéhez képest,
bár az elkövetkezőkben már ez is mindegy.

Wirth Imre

ANYAI NAGYMAMA Munkács
közelében született még
ezerkilencszázhatban, úgy
volt, apáca lesz, de nem, lány
korában férjhez ment mégis,
apja puskát akasztott ház
falára, elvitték, legyint
ma is, ha ez lehetséges,
nagy mama fagyott verebek
hullásáról mesélt este,
potty, mondta, villanyvezeték
volt utolsó álmuk, farkas
borzongott a hóban, aludj,
alszom azóta is, zengnek
vezetékek a magasban,
nyolcvanvalahányban ültünk
a lakótelepen, Óbuda
lerombolt képeivel és
összeírták nagymamát is,
elakadt a kérdező ott,
emlékszem, körülnézett és
megköszörmelte a torkát,
maradjunk annyiban, nagy
a Szovjetunióban lett
gyermek, és utána bármi.

AZT HISZEM, a nyitott ablak
nekem már örök tériszony,
befújlak szanaszét habbal,
nevetsz rajtam, hogy mért iszom,
fejsze hull, Isten a napba,

nem engedték a szobádba –
proletár költő húz paplant
egy verssel teli pohárra.

A BOCSÁNAT FARÖNK, égis
érő erdőben férfiak,
manók bánatiszalaggal,
hiába-legyél-fűszállal,
bűnöd könnyű laskagomba,
mint einstandolt szénakocka,
fölösleges petrenceként
billegő kutyaszalonna.
TALÁN A HÉV kattogása
a pomázi némaságban,
talán a motorberregés,
azt mondod, hogy ez is kevés,
kutya vonyít az elhagyott
pataokban feléd, nem hagyod,
vak traktoron róka nyála,
szerelmes vagy a hiányba.

TÉRIDŐBEN IMBOLYGÓ lágy
mosoly a moslék szigorú
ketrecében, rácsot döfő
mázsa sír a boldogságtól,

széthull a hasított egész,
hogy eszméletre vertek,
determinál a szén konok,
fegyvertelen ragyogása.

KÉSEI TEREPTÁRGY, hajlott
gombaszag iramlík ősszel,
korhadt fejfavirágot tépsz,
rohadnak egyre a fátylak,

sárból özvegyi fiákert
Kárpátok húz a magasba,
rettenetes síkság nyílik
lándzsautótt sebek ormán.

LEROHANJA A SZÉL a kert
rejtett szanatóriumát,
katatón lárvák fekszenek
fel ragyogva a nyugágyra.

A varázshegy vakondtúrás
volt pár perce, most szemüveg
csillan meg sárba taposva,
orvosok sírnak csillagot

fekete álomállatra,
aki elviselhetetlen
bőg, míg összeszedi néhány
árva a roppant diókat.

VÍZCSOBOGÁS, van lehetőség
elfeledni a forrást,
de nem teszed, belegázolsz
fanyar avarba este,

kikerülnek kirándulók,
csak egy csecsemő nézi
botladozásod meredten:
lehullott almatested.

SZEGÉNY YORICK a csontjai
felett gyászbeszédet tartott,
Kormos ült a bikaszaros
csapásban, nem taposták el,
csak átlépdeltek felette

fújtatva vaksin a magyar
táj óriásai. Esik,
kaparom a nyelv sarából
megértő konokságait,
szargombóc ganajturóval,
gyúrják a jövőnek apró
terminátorok huszonkét
fokban, októberben. Szegény
Yorick, mi vagyunk a csorda,
szemellenzőnk alatt böglyök
csípi a plazmatévényi
virtuális bögést. Szegény
Yorick, kormos állkapcsodra
rákattant veszett rókatárgy
hever a porban, utánad
serken a vér, lányok nyomán –
gügyögve roppantod ketté
szerelmed időmellcsontját.

EZ A FOLYTONOS nyöszörgés
a torokban, gyereksírás
vérsárga avarban, szűkül
a gaz, lusta szúrós füstje
bolyong a tüdőben, kapar
csöndet hámló falikárpit,
nem vihar, könnyű szellővel
érint rozsdás ereszt, padlás
nyikorgó ajtaja, kitárt
szájjal zümmögő dögbogár.

Luzsicza István

TALÁLKOZÁS

addigra már vagy másfél éve
hogyan elsirattunk
és szűk éve hogy
megörökölt kis kék Suzukidat is elpasszoltuk
pedig tudod: emlékedet mindörökre
de tárgyi emlékeid egyre fogyatkoztak
s csak a szívünk vert sűrűbben
ha az utakon járva-elve
idegenül ismerős
kis kék Suzukik jöttek szembe
aztán mentünk tovább lenyugvó pulzussal

mígnem a felüljáró enyhe kanyarjában
tudod ott az emkettes fölött
megint jött az ismerős kis kék Suzuki
én meg már nem is gondoltam semmire
szórakozottan pislogtam le a rendszámtáblára:
s ott volt egymás mellett az a három betű
és pedáns rendben a háromjegyű szám
én meg azt hittem
vagy inkább nem hittem semmit
s leginkább nem is tudtam mit higgyek
hát csak lassan emeltem fel tekintetem
miközben a vér kiment az agyamból
– és mire arcába néztem volna az érkezőnek
a kis kék Suzuki már tovagurult

én meg haza
tudod mi az a pár száz méter
mégis egy örökkévalósággal ért fel
s mire kiszálltam
– azt mondják: falfehéren –

már kezem-lábam remegett
mondanom kellett volna miért
én meg elmondani se tudtam
mit nem tudok elmondani

s most meg kell írnom
mert te hátha mégis tudod
hogy nem fogtam fel
hogy nem hittem el
s még ma sem:
kis kék Suzukijával
ki jött akkor szembe

Heroikus táj I. (bronz, kő)

Bíró József
TADEUSZ KANTOR... –, HOGY

olthatatlan vágyát
táplálnia
kétségtelenül helyénvaló
:
mégsem válhatna
javára
amennyiben beteljesülne
:
mindazonáltal
muzsikaszóra
:
Különösképpen

MARCEL JANCO... –, HOGY

izgatottnak látszik
persze
érthető
:
hiszen
immár
büszkén viselheti
:
utolsó
leheletéig
:
hűségben

Fekete Vince

CSALÁDFA..., AVAGY A SZUPERMOST GENERÁCIÓ ÉS AZ IRODALOM – 4.

Idén már negyedik alkalommal írtuk ki a középiskolásoknak szóló pályázatunkat. A 2015-ös *Ki vagy te?*, a 2016-os *Mi(t) nekem Erdély?!*, és a 2017-es *Szerelem, szerelem...* után a *Családfa* volt ezúttal a téma. Reményeink most is „beigazolódtak”, ha tavaly a *Szerelem, szerelemre* 222 pályázótól közel 300 pályamunka futott be a megadott határidőig, idén csak kicsivel több mint félszáz pályamunka. Szóval, nem ez volt az a téma, ami a leginkább „érdekelte” a 14–18 éveseket; ha tavaly közel harminc százalékkal több pályázó küldött be majd kétszer annyi pályamunkát, mint a legelső pályázatunkra (170 pályamunka volt akkor), idén... de hát ne számoljuk.

Vers, novella, elbeszélés, esszé. Jó, jobb, gyenge, giccses közepes, stb. Ezúttal is volt minden, nyilván. És volt pár darab kiugróan jó írás köztük. Vers alig. Ami volt, az se volt jó. Így nem került, akárcsak tavaly – nagy fájdalommal – a díjazottak közé egyetlen vers sem. A költők ezúttal sem remekeltek. Csúszós terepen (szerelem!) – úgy látszott – könnyebben el lehet hasalni. És – úgy látszott – el is hasalt az ember. De itt? A családról írva? Ha tavaly csupán a *szerelemi költészet nehézségei* mutatkoztak meg újra, hiszen közhelyekkel, giccsel teli sziklák, veszélyek között kellett hajózni valahogy úgy, hogy ezek ne lékeljék meg a bárkákat, idén a család sima-göröngyös terepén kellett volna remekelni. Vagy mit is? Állni a sarat? Anya, apa, nagypapa, nagyanya, felmenők, jó vagy rossz viszonyok, kapcsolatok stb. Nem is folytatom. Ami azonban kárpótolhatott megint a versek hiányaért, az néhány szerző lírai, lírával átítatott prózája. És még a díjazottak között is volt ilyen, hála istennek.

A díjakat – immár harmadik alkalommal, több osztálynyi diák előtt és Borsodi L. László tanár úr jelenlétében – a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium dísztermében adtuk át Lövetei László főszerkesztő kollégámmal.

Mégiscsak érdemes csinálni, írhatta volna Laci a díjátadás után ismét, akárcsak tavaly, amikor átküldte szerkesztésre az anyagokat. Mert érdemes, igen, ezzel a konklúzióval jöttem haza én újfent a díjátadóról.

Gratulálunk a díjazottaknak!

Díjazottjaink:

- I. díj – *Talán Vanda Helga*, Marosvásárhely, Unirea Főgimnázium, XII. osztály.
- II. díj – *Fancsali Kinga*, Marosvásárhely, Bolyai Farkas Elméleti Líceum, XII. osztály.
- III. díj – *Szabó Hedda*, Kézdivásárhely, Nagy Mózes Elméleti Líceum, XII. osztály.
- Buna Blanka Boróka*, Kézdivásárhely, Bod Péter Tanítóképző, X. osztály.
- Bălălaşu Brigitta*, Kézdivásárhely, Nagy Mózes Elméleti Líceum, IX. osztály.

Fekvő alakzat (fa)

I. díj

Talán Vanda Helga
HOGY MIT IS JELENTENEK NEKEM?

Félúton megállt az utcában, s még egyszer visszanézett a házra. Már nem az a ház volt, ANNAK a háznak a helyén most egy idegen épület állt. A falak barnák lettek, és a régi ablakok helyett termopánt raktak. A néhai orgonabokrok helyén most szoba méretű kupacba rakva álltak a régmúlt deszkái. Mintha arra vártak volna, hogy valaki begyűjtsa őket, hogy szabadon szálljon megannyi eltelt év leáldozott szelleme.

Minden ugyanolyan volt. A szomszéd háza ugyanabban a pozícióban maradt. Az évek óta ovális alakúra nyírt tuja még mindig ugyanakkora árnyékot vetett. Az utca végében még mindig ott volt a kisbolt. A hátsókert kidőlt kerítésén, a rozsdás táblán még mindig az állt, hogy „*Dr. Mezei Géza utca*”, még hogyha az utcát már rég át is nevezték. A tér-idő meghajlott a kerítés mögött, és úgy érezte, ez csak egy látomás. A ház képe szörnyű délibábként remegett előtte. Minden megmaradt, csak a ház nem. Mint egy rossz látomás, mintha a részeg ember képzelődne.

A kapu a keretéből ki volt törve, s a kerítés maradványainak volt támasztva. Még mindig rajta volt a rozsdás, kilences házszám. Félig elgömbülve, meg letörve, de csak a kapura szegezve.

Az utca emlékekből volt kirakva. Negyvenéves emlékek jutottak eszébe, meglevenedtek az alakok, és szinte látni vélte, ahogy minden szellemalak egyszerre kezd mozogni a házban.

Ő a nagymamám. Aki aztán hozzám fordult, és annyit mondott: „Menjünk.”

Mi meg mentünk szótlánul egymás mellett, és akaratlanul is hátra-hátrafordultunk. A csillárunk még mindig ott volt a kicsi szobában.

Csillogó hó huppan le néha a fenyőágakról. Olyan csillogó volt, hogy csípte a szememet. Az arcom fájdalmasan piros volt, és nagyon kellett volna már egy zsebkendő.

Boldog dolgokon gondolkodtam felfelé menet. Siklott alattam a hó, és minden annyira végtelennek tűnt. A hegyek fölöttem, a hó alattam, és a felvonó, ami egyre csak húzott felfelé. Most is hallok a léc alatt a hó sercegését. Ha jobbra néztem, alacsony kis fenyőket láttam. Mögöttük titkos tündérvilág húzódott, túl a határainkon.

Végtelen szálakon repültek a gondolataim. Minden eszembe jutott a világon. Fogalmam sem volt még a jövőbeli önmagamról, ha a mostani tükrömbe néztem volna bele, biztos nem ismertem volna fel magamat.

A lábam megakadt egy kiálló fadarabban, és én megbotlottam. Kicsin múlt, hogy nem estem le a felvonóról. A gondolataim felhőcskéje gyorsan kipukkadt, csillogó port hagyva maga után. Lécem után szikrázott a felszálló hófelhő. A valóságban voltam újra, lassan felértem a tetőre.

Már várt engem, ahogy ígérte. Szürke kabátjában és piros sísapkájában. Mosolygott, ahogy gyors mozdulattal lefékeztem előtte. Büszke volt rám, elvégre ő tanított. Amúgy is sűrű szemöldökeit még jobban összehúzta, és alig látszottak a szemei. Arcát még egy pár percig a Nap felé fordította, és élvezte a melegét.

Innen a tetőről teljesen más volt minden. A végtelennek tűnő felvonó is egyszer megáll, a hó meg majd elolvad, s egy napon biztos az a hegy is megsemmisül. De egyelőre még ott voltunk, abban a pillanatban. A hó szagával, a Nap dallamával és a szél színével.

Tatám rám nézett, előre intett sítójával, és azt mondta: „Menjünk.”

Mi meg mentünk, ketten, lefelé a domboldalon, hópelyhekkal verse nyezve.

*

Most meg látom őket, ahogy sétálnak. Mindketten öregebbek már. Gyerekkorom köde elhalványult, s az idő kitépett belőlük is egy-egy darabot. Velük viszont nem lehet csak úgy játszadozni. Szembeálltak a betegséggel, a rákkal, a korral, és azt ordították az idő örvényébe, hogy nekik még igenis itt a helyük, hogy nem lehet tőlük csak úgy megszabadulni.

Azt nem lehet sajnós tagadni, hogy változtak azért a dolgok. Már nem fogunk többet a csillogó domboldalon sízni. Többet soha nem fogunk négy órát vonatozni, egymás kezét fogva, hogy megnézzük a fészket, ahonnan kiindultunk. Gyerekkorom biztos pontjait, mint gombostűket, kitepte az élet a parafatáblájából.

Ahogy nézem őket séta közben, szél támad. A szél visszafúj a múltba, és újra kisgyerek vagyok. Utánuk futok, és azt mondom nekik: „Menjünk.”

Ők megfogják a két kezem. Újra fiatalok. Arcuk teltebb, mamám haja hosszú, puha és sötétbarna, tatámon nem lóg a nadrág, és mindketten mosolyognak. Hárman indulunk meg, és emlékek jönnek velünk szembe. Ezerszínű, zürzavaros kavalkád. Emberek köszönnek ránk, akik már nem élnek. Olyan helyek mellett sétálunk el, amik már nem úgy néznek ki, mert átépítették őket, vagy már nincsenek meg. Néha a Medve-tó sós illatát érzem a hajamban, és azt kívánom, bárcsak soha ne tudnám kimosni. Én újra gondtalan vagyok, egy kislány, akit nagyon szeretnek.

Ők a nagyszüleim. Ők jelentik mindezt.

Az emlékek után kapok, amiket a szemünkbe sodor a szél. Mindegyiket meg akarom fogni. A régi magyar kártya lapjait, a fehér egér ízét, a Tündér Ilona összes meséjét, minden elfelejtett történetet, amit fiatalságukról meséltek. Ha össze tudnám szedni az egészet, megesküdnék, hogy soha nem felejttem el egyiket sem. Egyik sétát sem, egyik kártyajátékot sem, amit nagytatám tanított, egyik mesét sem, amit mama olvasott.

Nem sikerül. A szél lecsendesül, én pedig érzem, hogy kezdek felnőni újra. Egyre csak kapkodok az emlékek után, de sok elrepül mellettem egyenesen a felhők fölé. Elkapni is sikerült párat. Ezeket borítékba zárom, felírom az égre, belevésem a tömbházak falaiba, a bőröm alá. Ezeket már senki nem veheti el előlem.

II. díj

Fancsali Kinga
AMIT AZ EMBER GYEREKKORÁBAN
KÉPES MEGÚSZNI

A kertben száradó ruháktól nyirkos a reggel. A hideg szél bebújik pulóverem résein át, és megtapad csupasz bőrömön. Néhány perc múlva hét óra, pontosan tíz perces késésben vagyok. Lassan sétálok, próbálok a járda minél több repedésére rálépni; bámulom az embereket minél hosszabban és minél kínosabban; szaladok a busz után, és elsétálok mellette, ha megáll, hogy felvegyen.

Igazából már az út felénél eldöntöttem, hogy nem megyek ma iskolába, de azért mégsem állok meg a hatalmas, sárga épületig. Mikor a főkapuhoz érek, letről felfelé végignézek az épületen, aztán kinyílik mögötte a tér: a piszkos és csúf virradat elfedi még az eget.

Pont a kapuban rágyújtok, és arra várok, hogy valamelyik tanárom kiszálljon az autójából, meglásson és hazaküldjön. De még mielőtt ez megtörténhetne, a kapus szitkozódva arrébb küld, egészen a sarokig. Leülök egy padra, és várom, hogy történjen valami. Nézem a nagy és csúf sárga épületet. Apám is ide járt, meg az ő apja is, és minden felnőtt pasas, akit csak ismerek. Akkoriban ez még fiúiskola volt, mostanra már koedukált lett, bár még mindig többnyire fiúk járnak ide. Apám mindig is fiút szeretett volna, de nem gondolta elég komolyan, egy idő után már hozzá sem ért anyámhoz.

Szemerkelni kezd az eső, elindulok a legközelebbi kávézó felé, de senki sem ül a teraszon, csak a pultos srác törölgeti az ablakokat. Nincs jobb ötletem, úgyhogy hazaindulok. Egész úton azon gondolkodom, hogy gyerekkorában az ember mennyi mindent képes megúszni. Betört ablakokat és vázákat, hazugságokat, büntetéseket, foltokat a falon, rossz jegyeket, verekedéseket, meg a többi hülye kölyköt. És mindvégig úgy gondolja, milyen szépen átejt mindenkit, miközben meg ő van a leginkább átverve.

Amikor hazaérek, anyám a szürke takarójába csavarodva olyan, mint egy begubózott hernyó. Nézem, és tudom, hogy mostanában ő az, aki

megússza a dolgokat, én meg átverem folyton. Az órára pillantok. Kétórás késésben van, de nem költöm fel. A szobámba megyek, visszahúszom a sötétítőt, levetkőzöm, és ott folytatom, ahol hat harminckor abbahagytam.

Azt álmodom, hogy anyám bejön az ajtón.

- Nem mész ma?
- Nem. Beteg vagyok.
- Hozd be a megszáradt ruhákat, és csinálj rendet.
- Jó.

Arra ébredek, hogy szól a telefonom. Az apám az, úgyhogy nem mozdulok. Ő pontosan négy éves késésben van. Öt éve költöztünk el tőle, de az ő fejében még mindig tizenhárom éves vagyok, és vele élek. Néha nehéz eldönteni, ki ússza meg a dolgokat kettőnk közül. Mellette olyan vagyok, mint egy amnéziás, akit minden félévben baleset ér, ezért nem emlékszik csak a kellemes dolgokra az elmúlt tizennyolc évből. Azt nem tudom, tényleg elhiszi-e, hogy megbocsátottam. Vagy ő veri át saját magát, vagy én vagyok átverve.

Az ajtócsengés egy tompa szűrőn át jut el a tudatomig, mintha nem is a mi ajtónkon, hanem valahol emeletekkel lennebb csengetne valaki. Már a nappaliban eldöntöttem, hogy bárki legyen is az, nem engedem be. A fehérre mázolt, koszos ajtóhoz simulok, és a kis alagúton át fél szemmel lenézek a folyosón álló eltorzult férfialakra. Ebben a pillanatban biztosan tudom, hogy sosem megyek férjhez.

Kényszeredetten vigyorgok, amint kitárom az ajtót, és reménykedem, hogy borzalmasan nézek ki. Az arca meg sem rezdül, mosolyog, de azért nem jön be, tovább ácsorog a folyosón. Magamban büszkén bólogatok, hogy no lám, ez is sikerült, azért mégis undorodik tőlem egy kicsit. Az ingén hullámszínű a színek és a formák, olyan az egész, mint egy hatalmas Kandinszkij-festmény, megszédülök tőle.

- Honnan tudtad, hogy itthon vagyok?
- Anyád mondta, hogy beteg vagyok.
- Mióta beszélsz te anyámmal?

Félreállok az ajtóból, hogy elférjen mellettem; nézem, ahogy lehúzza a cipőjét. Lyukas a zoknij. Csalódottság tölt el, ahogy a kilógó lábujját nézem. A macskám jut eszembe, aki mindig ráfeküdt, ha indulni akart ez a láb. Az első nálunk töltött éjszaka reggelén is elakasztotta az ajtóban, hozzádörgölözött, elé feküdt. Aztán pár napra rá kiugrott a

fürdőszoba ablakából. Azt hiszem, helyettem is tette, mert rájött, hogy egyedül az a láb képes átverni egyfolytában.

– Voltál az orvosnál? – kérdezi, és az asztalra tesz egy gyógyszerátaras nejlonzacskót.

– Minek orvos? Csak a torkom fáj egy kicsit.

– Nem úgy, na. Arról az orvosról beszélek, akinek a múlt héten odaadtam a telefonszámát.

Az érintésektől elszíneződött falat nézem a feje mellett. Soha az életben nem voltam nőgyógyásznál, az anyám nélkül meg félnék elmenni. Bámulok rá, és megint a macskámra gondolok. Nem bánthatja többé.

Hirtelen nekilököm az ajtónak. Majd újra és újra ismételem a mozdulatot, amíg át nem taszítom rajta, vissza a megkövült folyosóra, ahol tízszer hangosabban csapódik a földnek. A hideg falak visszaverik a csattanást. Addig nézem a test helyét, amíg elhal a visszhang.

Kiveszem a zacskóból a terhességi tesztet, és a fürdőszobába indulok. Becsukom az ablakot, és levetkőzőm. Minden csempe rám bámul, amíg az eredményre várok. A tükör elé állok. A fogkrémpöttyök anyám szeplőivé lényegülnek tükörbeli énem bőrén. Köldököm alatt a gyér szőrös sáv apám bajuszává változik. A tükörben többször is végigsimítok rajta, minden megérintett pihe egyszerre szólal meg anyám hangján. Mindegyik mást mesél, mind olyat, amit hallottam már: Azért nem házasodtunk össze, mert apád nem... Három gyermeket vesztettem el, köztük apád fiát, aki... De nem azért ütött meg, nem a ti... Pont olyan vagy, mint édesanyám, nem rám... Ő megmondta előre, ő már az elején... Olyan messzire menj innen, amennyire csak...

Egy idő után túl nagy lesz a hangzavar, ezért leengedem a kezem. Az ablakpárkányhoz nyúlok, ahová a tesztet tettem. Egy csík. Nem akarom a szemetesbe dobni, mert akkor anyám vagy a húgom meglátná. Kinyitom az ablakot, és elengedem.

A kádba mászom. Megengedem a vizet, túl forró, leéget minden foltot, zúzódást és szórt a testemről. Várom a zuhanyrózsából kicseppenő megtisztulást. Arra gondolok, hogy sosem lesz gyerekem.

A kertben lógó, elázott ruhákból párolog az eső, nyirkos a reggel. Néhány perc múlva hét óra, pontosan tíz perces késésben vagyok. Lassan sétálok, még nem tudom, elérek-e a sárga épületig.

III. díj

Szabó Hedda

ÉDES

*Nem akarok olyan lenni, mint ő...**nem akarok olyan lenni, mint ő...*

A nyám, anyukám, anyum, édesanyám. Már nem tudom, hogyan nevezzelek. Gyerekkoromban azt hittem, hogy az édesanya a legkedvesebb, legkifejezőbb, de már nem tudok visszatálcálni az édeshez az édesanyában. Mégis a többi név olyan idegen, semmilyen, meg sem közelít téged. Már nem tudlak megnevezni.

Haragszom rád, amikor fáradt vagy és már nincs erőd mosolyogni. Haragszom, mert önző vagyok, és azt hiszem, hogy alanyi jogon jár nekem a szeretetted. Azt hiszem, hogy csak az én érzelmeim viszonyrendszerében változhatsz te is, ki nem térve a nekem megfelelő anyaképből. Sőt, mi több, egy ideje már nem gondolom, hogy anyakép lennél. Nem gondolom, hogy tökéletes vagy, nem gondolom, hogy kizárólag anyának születted, nem gondolom, hogy ez az egyetlen motivációd, nem gondolom, hogy csak egy anya lennél. Gomolygós érzés a tudatára ébredni, hogy te is csak ember vagy.

Haragszom rád, amikor tehetetlen vagy. Amikor saját tehetetlenséged súlya összenyom, és te, Atlasz, mégis hordod a terhet. Mert azt hittem, hogy mindenható vagy. Azt hittem, hogy semmi probléma nem létezik számomra, mert a te kezéd bárhová elér. Csalódottságot jelent a tudatára ébredni, hogy nem vagy mindenható. Mégis, amikor közösen bújunk meg a konyha biztonságában, kicsit mindenható maradtál. Nem tudok lemondani a gondolatról, hogy neked kell megadnod a válaszokat a kérdéseimre. Te pedig nem tudsz válaszolni mindenre, én pedig haragszom rád ezért. Nem merek saját magam lenni, nem merek kilépni a gyermekségem kényelméből.

Haragszom rád, amikor nem vagy szép és nem beszélsz választékosan. Mert te vagy az én, aki leszek, és megijeszt, hogy nem mindig tetszem magamnak. Megijeszt, hogy már nem marad idő a tündöklésre,

megijeszt, hogy a mindennapi teendők majd fölülírják azt. Mégis a te szépségedet ismerem a legjobban, a te szépségedet és a te szavaidat találom meg a napjaimban. A te szépséged és a te szavaid az én szépségem és az én szavaim.

Azt hiszem, hogy a tökéletlenséged a te hibád. Azt hiszem, hogy azért van mindez, mert neked is vannak vágyaid, mert te is kíváncsi vagy, mert neked is szükséged van a figyelemre. Nem figyelek rád, mert amit mondasz, nem passzol a napjaim folyásába. Egyoldalú beszélgetést várok el, összesűrítve a csökönyösen követelt anyát, csak hallgatást, segítséget, teljességet. Az én hiányosságaimat akarom kiegészíteni, a te egyenletes oldaladra van szükségem, nem akarok foglalkozni a te töréseiddel. Az ablakaim akkor nyílnak feléd, ha friss levegőre vágyom, gomolygó felhők füstje nyomán rögtön becsapom őket.

Vizont időközönként, mikor kiszellőztetem a lelkem szobáit, egy időre nyitva hagyom az ablakokat. A horizontod szürke, nem gyülekeznek rajta felhők, de fényforrást sem látni. Egyenletes szürkesség, fásultság, meg nem valósult álmokat és kilátástalanságot rejtegetve.

Mert te több vagy ennél a börtönnél, aminek én is okozója vagyok. Mert ha kiengedlek az elvárásaim hálójából, ami csak egy a sok kalitkád közül, akkor értem meg igazán, amit magadban hordozol. Akkor értem meg az apró lemondások, a kompromisszumok, az alázatos tűrés jelentőségét.

Nem tartozol senkinek semmivel, mégis akaratos, önző és lusta szemekkel nézünk rád. Te pedig nem mondasz ellent, teszed a dolgot, ami nem a tiéd, mégis sajátodként kezelem, és te is sajátodként tekintesz rá. A környezeted személyes ápolójává váltál, nem mondasz nemet.

Nem létezik annyi erő, amennyi benned van. Senki nem képes szó nélkül tenni mindenki más feladatát, senki nem képes minden vágyat kielégíteni. Te viszont mégis azért küzdesz, hogy ezt megtedd. Ha törekvéseid kudarcba fúlnek, akkor büntudatot érzel, hogy nem teljesítetted az emberfelettit. És mi is téged okolunk, hogy nem teljesítetted az emberfelettit. Saját hibáinkat is rád aggatjuk, mert könnyebb rajtad viselni őket. Te pedig hiába vagy tudatában annak, hogy nem a tieid, mégis viseled következményeiket és sajátodként javítod ki őket.

Ha kinyíltam erre a felismerésre, akkor viszont elrettenek. Rögtön kapkodnék, hogy kiszabadítsalak a téged nyomó terhek alól, de a

tehetetlenség falába ütközöm. Akkor már ez lesz a legújabb kívánságom, amit szeretném, hogy rögtön végrehajts, de ismét rá kell jönnöm: nem vagy mindenható. Nem menthetsz meg mindenkit. De akkor mit ér az én megmentésem, mit ér egyáltalán bármi, ha saját magadat nem tudod kimenekíteni? Ismét tőled várok választ a kérdéseimre.

Te pedig ezúttal is, mint minden egyes alkalommal, választ adsz. Ezúttal nem haragszom meg rád, csak egy kis keserűség és türelmetlenség marad bennem. Meg fogod szabadítani magad. De előtte engem kell képessé tenned, hogy a te támaszod nélkül is magam legyek. Hiszen mindig képes leszel megoldani a problémáimat, de képessé kell válnom egyedül boldogulni. Akkor majd gondoskodsz magadról, és végre, talán én is egy picit az édesanyám támaszfala lehetek.

Origó I. (működő)

Buna Blanka Boróka

CSALÁDFA

Meleg, sötétség és elhasznált levegő... Még nem vagyok egészen tudatomnál, de már ösztönből szorosabban burkolózom a paplanba. A szívem borzadva ugrik bordáimnak, amikor az ébresztő durván beleránt a csütörtök reggeli valóságba. A neon vakít, alatta a tükörből apám arcvonásai, szőke haja, anyám fehér bőre és kék szemei néznek vissza rám a fáradtság lila vonalaival kiegészülve. Ez új. Ezt nem tőlük örökölttem, magamnak szereztem az elmúlt hetekben, hónapokban.

Fagy, borongós nap és hószag... Az utcán senki sem köszön, senki sem kíván erőt a fizika zicchez és a dupla románórához. A városban, a tömbházban meg is halhatsz, ha család nincs, senki sem veszi észre, hogy eltűntél.

Szobahőmérséklet, neonfény és krétapor... Az oszi szavai beleolvadnak a suttogás és tollpercegés álmosító varázsába. Csengetés után baljósan mér végig:

- Miért is?
- Mert holnap a vakáció előtti utolsó nap, és már nem fogunk ételt kapni a bentlakásban, s már semmiből sem írunk vagy felelünk holnap.
- Menj, de majd hozz igazolást!
- Köszönöm, kellemes ünnepeket!

Már a mappáival bíbelődött, meg se hallotta.

Szél, félhomály és benzingőz... Gyorsan megyek a központ takaros üzletkéi felé. A holmimat az internátusban már összecsomagoltam, hat tízkor van vonatom, addig még vehetek valamit mamáéknak. Már csak nekik kell... De mi a csudát?

Enyhe meleg, gyenge villanyégők és a kopott műbőr szaga... Az öreg vonat kattogva halad, unalmamban az általánosomat számolom. Keresztanyám jut eszembe, ahogy gratulált a vizsgaeredményeimhez. A família szerint tőle örökölttem a szorgalmamat és az olvasás szeretét. De mi van, ha mostanában már olvasni sincs erőm?

Nemere, sötét és az otthon illata... Alig csukom be a vörös fakaput, Apu hangját hallom:

– A’hej, hazajött a városi kisasszony!

Sokba van az nektek, hogy én kisasszonykodhassak, suhan át elmémen. Két kezében itatóvödrök, gumicsizmában, salopétakabátban, fiatalosan lépdél eléfelé a hátsó udvarról. Míg megpuszíl, elképzelem, hogy ma hajnalban derekára panaszkodva felkelt, havat hányt, ellátta az állatokat, egész nap dolgozott az építkezésen, hazaért, elolvasta az újságot, majd egészen mostanáig a ház és a gazdaság körül tett-vett.

Úszó melegség, izzófény és töltött káposzta illata... Hátam hálát zeng, ahogy a táska, neccek a földre kerülnek, Anyu hosszan ölel. Sejttem, hogy szokás szerint rosszul aludt, lábait fájtatva felkelt, munkába ment, hazaérkezése óta lerendezte a nagytakarítást. Keze munkáját dicsérik a kályha szélén sorakozó fazekak, lábosok, s a nagy halom frissen mosott edény. Apu hajában jól látszik az, amit Anyuéban a festés eltakar, az őszülés. Holnap sokáig fogok aludni.

Jó idő, napfény és süti illat... Sokat és hosszan mesélek szüleimnek az elmúlt hetekről, hónapokról.

Az osztálytársak milyenek?

S én elmondom, hogy érdekesek, viccesek, egyéniségek, nyitottak, befogadóak, egyszóval jófejek.

Vannak olyan jók, mint az 5–8-asok?

Bólogatok. Elgondolkodom, ha olyan klasszak, akkor mi a hiányzó láncszem? Mi az az üresség, amit érzek, akárhányszor Kézdin vagyok?

S hát a szobatársak a bentlakásban?

Ekkor, heuréka, megértem... A bentlakás a láncszem... Az az egészséges, ha az ember kamaszkorban lassan elkezd leválni, függetlenedni a szülőktől. S én ezt a folyamatot épphogy csak elkezdtem, amikor egy langyos szeptemberi napon hirtelen el kellett hagynom a jó meleg fészket.

Tűz és embertömeg melege, csillár és fenyőillat... A kántor hangja paripáján ülő hadvezér, a gyülekezet csak gyalogos katonák sora hozzá képest, mégis együtt alkotnak egy teljes sereget. Elhal az utolsó orgonahang is, a pap basszusa betölti a kicsiny imatermet: „Isten ígését a Lukács írása szerint való szent evangéliumból olvasom...” Persze, azt az ígét, amit minden szenteste... De hisz ez így is van jól végső soron. Mi mást lehetne ilyenkor olvasni, mint Jézus születésének történetét?

S abban a pillanatban megvilágosodom: ahogy a karácsonyi történet sem válik évről évre elcsépeltté, úgy azok a kincsek sem veszítik el értéküket bennem, amiket 16 év alatt azoktól kaptam, akikkel a vér és valami más köt össze: szerető meleg, karácsonyfaizzó és a tévé fénye, Anyu parfümje... Úgy látom, tetszenek az ajándékaim. Megköszönik, dicsérik az ízlésem. Régóta nem dicsértek meg, pedig én dolgoztam eleget, beszélhetnének a lila vonalak a szemem alatt. Most pedig azok méltatnak, akik láttak, amikor járni tanultam és elestem. Nem egészen három hét múlva kell visszamennem Kézdire.

Benzin, piacos szendvics és körömlakk illatú város... Nem ugyanaz a tinilány fog a macskaköves utcán az állomásról a Gyár utca felé haladni. Eddig homályosan láttam az udvarterek városát. A gyors élettérváltozás, az egyedül boldogulás és a jól teljesítés kényszere annyira lefoglalt, hogy már-már begubóztam. Most látom: ők formálódnak bennem. És testté lett az ige.

Valahol a hatalmas földgolyón, egy kis faluban – ahol nemcsak hogy mindenki ismer mindenkit, de mindenki rokon is mindenkivel szegről-végről, s mindenkiről minden kitudódik szegről-végről – három ember csöndben, szeretetben majszolta a szaloncukrot. Valahol a hatalmas földgolyón egy kis, kékszemű macskakölyök még épp idejében tért vissza a meleg vacokba, mielőtt a kinti viharban megfagyott volna.

Kibontakozás (mészkő)

Bäläläu Brigitta

NARANCSSÁRGA NAPLEMENTÉK

Élt egyszer egy ember. Egy nagyon magas hegyen lakott egyes-egyedül. Senki más, csak ő, az erdő állatai, a fák, a füvek, a madarak. A hegy magas volt, ösvényei veszélyesek, csak az ember ismerte őket. Soha életében nem találkozott senkivel, arra sem emlékezett, mióta él ott. A hegyen sosem járt más ember, senki sem tudta, hogy él ott valaki.

Az ember élete békés volt. Zöldséget termesztett magának, bogyókat evett az erdőből. Nem tartott állatokat. A madarak, az erdő, a süvítő szél, a sebes patak voltak a barátai. Egy kis kunyhóban élt, amit ő maga épített fából, nádból, agyagból és iszapból. A háza minden részét ismerte, mindennek birtokában volt. Reggelente vizet hozott a forrásról, megmosakodott, erdei bogyókat szedett reggelire és kikaperte kunyhóját.

Az ember nem gondolkodott. Nem beszélt, hiszen kivel is beszélhetett volna: nem volt családja. Az ember nem volt szomorú. Nem volt letört, nem voltak rossz érzései. De jók sem. Csak egy érzés volt a birtokában. A szeretet. A szeretetet a természettől kapjuk. Az összes többi érzést életünk során ismerjük meg, de a szeretet, amit a természet ad, kezdettől fogva ott van. Az ember szerette a madarakat, az erdőt, az életét, saját magát, a házat, amit ő épített, a zöldségeket, amiket termesztett, a tüzet, amit gyújtott.

Ez a szeretet csak benne volt a szívében, nagyon halványan, anélkül, hogy gondolt volna rá. Benne volt és ott tartotta őt a hegyen, a kunyhóban, a madarakkal és a fákkal. Sosem fordult meg a fejében, hogy elmenjen. Nem tudta, hogy megtehetné, hiszen a hegyen kívül nem létezett más világ számára. Nem tudott más helyekről vagy emberekről, de tudta, hogy szeret. Úgy szeretett, mint egy kisgyerek.

Az ember épp az erdőben járt, számócát gyűjtött, hogy megegye, amikor meghallott valamit. Énekszó volt, ami kellemes érzéssel töltötte el őt. A dallam mindenét átjárta. És akkor, a narancssárga naplementében érezte meg először. Az első érzése volt a szeretet után, ami mint

egy árnyék, némán, következmény nélkül kísértte őt. Az első érzése. Az ember boldog volt. A dal rávette, hogy érezzen. Pár másodperc alatt megváltozott a jelleme. Jelleme lett, hiszen eddig robot volt. Robot, aki élelmet gyűjtött, elfogyasztotta, aludt, ivott, csak a teste élt, a lelke nem. És akkor, a narancssárga naplementében, tenyerében a számó-cával, lelkében az első érzéssel indult haza.

Megvacsorázott, tüzet gyűjtött, már hűvös volt az éj. Elalvás előtt elhatározta, hogy másnap délután is elmegy ugyanoda, hogy újra érezze az érzést. Reggel, ébredés után már várta, hogy mehessen. Ez volt a következő érzés: a vágyakozás. A lelke elkezdett megtelni érzésekkel. A dal, amit hallott, pár másodpercig tartott, de elég volt ahhoz, hogy az ember átváltozzon. Aznap ismét elment oda, ahol előző nap volt. Sok évig minden nap elment. Volt, amikor nem hallotta a dalt. Ilyenkor csalódott volt. Később hálát, gyönyört, bánkódást, vágyakozást is érzett. A narancssárga naplementéket is gyönyörűnek találta. Végre érzései voltak. Az ember Ember lett. Megváltozott minden: már csak a dalnak élt, ami érzelmeket adott neki. Át akarta érezni azt, nem bírt betelni vele. Tizennégy éven át mindennap elment, hogy hallja a dalt.

Narancssárga volt a naplemente, amikor utoljára hallhatta. Felemelő volt. Elégedettséget, belenyugvást érzett. A belenyugvást másnap feltüzelttség váltotta fel, mert nem szólt a dal. Négy napig folyamatosan várta, várta, mindennap elment, de nem hallhatta. Nyugtalan volt. Az ötödik nap reggelén elemőzsiát csomagolt magának és elindult. Elin-dult, hogy megkeresse a hangot. A hangot, amitől emberré lett.

Fogalma sem volt, hová megy. Egy darabig a hegy ismerős ösvényein haladt, majd elérte a hegy lábát. Megállt. Ott hagyott két keresztbe tett botot, majd letért az ösvényről. Innentől fogva ismeretlen úton járt. Bizonytalanságot érzett. Meglátott egy ösvényt, amelyik hasonlított az övéire: nem volt rajta fű, virág, és kanyargós volt. De ez az ösvény széles volt, poros, és nem az övé. Elindult hát rajta. Az ösvény egy faluba vezetett. Sok ház volt ott, és sok ember. Az Ember félelmet érzett. Jó pár napig ment és ment, néha aludt egy keveset egy-egy fa tövében. Hamarosan elfogyott az élelme. Éhesen, szomjasan haladt, nagyon lassan. Letörtséget érzett. Nagyon kimerült volt, csak a dal vezérelte őt, meg kellett találnia. Egy mezőn bandukolt, amikor már nem bírta tovább. Összerogyott az út szélén.

Pár óra, talán pár nap múlva ébredt fel, egy ágyban feküdt. Addig soha nem aludt ágyban. Mindene sajogott, gondolatai cikáztak. Egy nő beszélt hozzá, étellel kínálta. Gyönyörű volt. Az Ember elfogadta az ételt és csodálva hallgatta, ahogy a nő beszélt hozzá. Ismeretlen szavak, gesztusok. Egy kicsit félt, de nem tehetett semmit, ereje elhagyta.

Az Ember pár hét alatt felépült, a nő táplálta és gondozta őt. Néhány év alatt az ember megtanult beszélni. Elmondta, hogy egy kunyhóban élt a zöldségeskertje mellett, elmondta, hogy jött, mert jönnie kellett. A nő büszke volt rá. Az Embernek még több érzés volt a birtokában. Még mindig szeretett. Gyerek maradt. Nyugalomra lelt, többé nem akarta megtalálni a dalt. Nem volt boldog, csak nyugodt. Belenyugodott, hogy nem hallhatja többé. A faluban maradt. Az Ember és a nő gyerekeket nemzettek. A falubeliek nem értették az Embert. Örültek, eszementnek tartották. Kedvesek voltak hozzá, mint egy gyerekhez, de nem értették meg, sosem értették. Az Ember gyerekei felnőttek, és ő napról napra boldogtalanabb lett. Nem szeretett. Szeretni akarta, mégsem szerette a falut, az embereket, a gyerekeket, az életét. A dalt szerette csak, amit sok éve nem hallott, és a narancssárga naplementét. A faluban sosem volt narancssárga a naplemente.

Az Ember minden érzést megkapott, a dal mindezt megadta neki, de ezek helyet követeltek: a szeretet helyét.

Komplementer kapcsolat (fa)

LAZASÁG KELL, NYUGALOM

– Kiss Krisztina beszélgetése Török-Illyés Orsolya színművésszel –

Török-Illyés Orsolya színházi és filmes alkotó egyaránt. Korábban a szakdolgozatom készítésekor leveleztünk, az Ernelláék Farkaséknál című nagysikerű színházi előadás és film kapcsán, amelyeket állandó alkotótársával és férjével, Hajdu Szabolccsal közösen hoztak létre. Az Ernelláék-produkciókon kívül az alkotópárost többek közt a Macerás ügyek, a Tamara, az Off-Hollywood, a Bibliothèque Pascal, a Délibáb című filmekből vagy a Kálmán-nap című színházi előadásból is ismerheti a közönség.

Nyárádszentlászlón, a 17. Filmtett-táborban találkoztunk – itt beszélgettünk a marosvásárhelyi kezdetekről, szárnypróbálgatásokról, csalódásokról, a revelációt jelentő szerelemről, költözésekről, színházról, filmről, munka és maganélet természetes összefonódásáról.

– Ti már elég otthonosan mozogtok itt, gyakran látogattok vissza Erdélybe. Mi az oka ennek: barátok, projektek?

– A lányom épp kérdezte, hogy hányadjára voltunk itt a Filmtett-táborban: én ötödik, Szabolcs meg hatodik alkalommal, ami azért már történelem. Minden évben jövünk Erdélybe, és valahogy úgy hozza a sors, hogy mindig lesz valami munka is erre felé. Akár ez a Filmtett-alkotótábor, vagy legutóbb Kolozsváron forgattuk a *Treasure City* című készülő filmünket, azelőtt a *Bibliothèque Pascalt*... Dolgoztunk a temesvári színházzal a *Békeidőben*, és az előadásainkkal is több meghívásunk volt: Kolozsvárra, Vásárhelyre, Sepsiszentgyörgyre, Gyergyóba. Szerencsére Szabolcsot is inspirálja ez a vidék, és már a gyerekek is kötődnek ide. Nekem nyilván van egy zsigeri otthonosság-érzetem. Ez felerősödik akkor, amikor az ember elmegy otthonról, és sokáig máshol él. Kitesznek itt téged egy mezőre, és mivel a gyerekkorod ehhez a tájhoz kötődik, pontosan tudod, hogy mi az összetétele, ismerős minden kis növény, illat, és valahogy ez biztonságérzetet ad.

– Tehát nem konkrétan a hely számít, hanem maga az érzet, hogy otthon vagy? Mennyire érzed magadon ezt az „erdélyiséget”?

– Meghatároz, és tulajdonképpen mindig is élveztem az erdélyi identitást, annak minden nehézségével és előnyével együtt. Az a fajta szolidaritás, amit itt a mai napig tapasztalok, erőt ad és bizalmat az

emberekben. Nagyon erősek számomra azok a közösségi élmények, amelyeket átéltem itt. Meg van az itteni emberben egy erős felhajtóerő, hogy meg kell oldani a dolgokat a nehézségek ellenére is. Sokan vagyunk, akiket ez a kudarcokon, a nehéz időszakokon átsegít.

– *Marosvásárhelyhez milyen a viszonyod?*

– Marosvásárhelyhez más, mint úgy általában véve Erdélyhez – ott nőttem fel, a gyerekkorom, a tinédzserkorom és a korai felnőttkorom minden szenvedése ahhoz a városhoz kapcsolódik. Vannak negatívumai annak, ha az ember egy kis közösségben nő fel, annak minden belterjességével és zártságával, amiből mindig is ki akartam törni, és amit béklyónak éreztem. Ez a menekülési vágy persze abból is fakadt, hogy a szüleim ismert emberek voltak Vásárhelyen. Bár élveztem ennek a pozitív hozadékait, ha a gyerekkoromra gondolok, nem a felhőtlen boldogság jut eszembe.

– *Illyés Kinga és Török András színművészek második gyereke vagy. Milyen gyerekkorod volt? Édesanyád járta a műsorával a világot, ti meg otthon maradtatok?*

– Anyukám soha nem vont be minket a munkájába, nagyon stresszes alkat volt, kifejezetten zavarta, ha ott sertepertélünk az öltözőben. Színészgyerekek voltunk, de nem éltünk a színházban, mindig velünk maradt otthon egy néni, a dadusunk. Édesanyám szakmai élete az én gyerekkoromban nagyot változott, a nyolcvanas évek elejéig jöhettem-mehettem, külföldi turnék, fellépések, szakmailag nagy utat járt be. De aztán a szisztematikus ellehetetlenítés zajlott, nem hagyták dolgozni, úgy és ahogy szeretett volna, és ez a mi életünkre is hatással volt. Befele forduló és magányos lett a nyolcvanas évek közepére, és ugyan több ideje volt ránk, de úgy érzem, nem volt boldog és kiegyensúlyozott, hiszen a hivatásától fosztották meg. Ezt utólag raktam össze, amikor megkaptam az ő lehallgatási dossziéját, és abból kiderül, hogy mennyire más volt azelőtt, a hatvanas, hetvenes években. Tele energiával, ambícióval, tervekkel. Aztán később, amikor én tizenhárom éves voltam, jött a váltás, újra lehetett külföldre menni. Nagy energiák szabadultak fel benne, de már nem ugyanaz az ember volt, a daganatos betegség már fejlődött benne, a világ és a viszonyok is változtak. Hónapokig volt távol, turnézott Nyugat-Európában, Ausztráliában,

Amerikában, de bántotta, hogy sokszor úgymond a gulyás után szolgálják fel desszertként. Mi is eléggé eltávolodtunk egymástól, hiszen abban a sérülékeny időszakban, amikor igazán szükségem lett volna rá, nagyon nem volt ott. Édesapám már korábban emigrált, tehát számomra teljes bizonytalanságban és magányban telt ez az időszak. Egyedül kellett fontos döntéseket hoznom az életemben, hogy milyen középiskolai szakra jelentkezem, mivel szeretnék foglalkozni, emellett még mindenféle gondja-baja van egy tinédzser gyereknek...

– *Tizenhárom éves korodban, egy versmondóverseny után azt mondtad egy interjúban, hogy te családot, gyereket akarsz, nem akarsz színész lenni. Mi történt, mi változott?*

– A versmondás végigkísérte a gyerekkorom. Hóglyószerűen elindult egy olyan, tudod, amikor az anyuka színésznő, és akkor vegyük elő az óvodában a kislányát, mondja csak ő a verset. Aztán első osztályban az ényitón is verset kellett mondanom az egész iskola előtt, úgy, hogy akkor tettem be a lábam oda először. Ez nyilván nem a saját döntésem volt. Ugyanakkor egy idő után már élveztem a hatást, amit kiváltok, és kezdtem a versekben is érezni ezt-azt. Akkor jött a sokk, amikor elmentem egy országos szavalóversenyre, és mondta a zsűri, hogy hát ugyan Török-Illyés Orsolya természetesen első díjat érdemelne, de hát mint tudjuk, előnnyel indul, hiszen az édesanyja valószínűleg felkészítette, így csak második lehet. Ez a diszkrimináció mélységesen felháborított, hiszen tudtam, hogy nem igaz, a kiválasztott vers címét se árultam el anyámnak soha. Ebből a dühből és csalódottságból mondtam azt, amit akkor mondtam. Szerencsére a dac nem tartott sokáig. Voltak tapasztalt és jófej emberek körülöttem, akik azt mondták, hogy most már ezzel nem kell különösebben foglalkozni, mert te te vagy, ő meg ő, és ha valóban ezzel szeretnél foglalkozni, akkor semmi ne befolyásoljon, meglesz a saját utad. Így keveredtem vissza a színházi terepre. Meg hát azt éreztem, hogy ez az a csatorna, amin leginkább kommunikálni és megnyilvánulni tudok a világban engem foglalkoztató kérdésekről.

– *Eredetileg Kolozsvárra akartál felvételizni, Csíky András osztályába. Aztán mégis maradtál Vásárhelyen. Miért alakult így?*

– Egy évet kellett volna várnom az érettségi után, hogy a Bandi bácsi osztályába kerüljek. Kovács András Ferenc barátom mondta nekem,

amit azóta is szoktam emlegetni, hogy Orsolya, a főiskola olyan, mint a himlő, ezen túl kell esni minél gyorsabban, felvételizz, és túl leszel rajta. Nagyon igaza volt. Persze, én ebből a kis akolból szabadulni akartam, szemben laktam a főiskolával, tehát egy porcikám sem kívánta, hogy még négy évig ott lakjak anyukámnál, ráadásul az osztályvezető tanárom, Lohinszky Loránd volt a felső szomszédunk.

– *Elsőre milyennek tűnt a főiskola?*

– Többet vártam. Ha így visszagondolok, volt bennem valamiféle naiv, szorongató csodálat a színház mágiája iránt. Azt vártam az iskolától, a tanároktól, hogy majd ezt közösen leromboljuk, és munkateréppé alakítjuk. Az első félév valami iszonyatos csalódás volt. A mágikus köd ugyan feloszlott, de helyette nem kaptam mást, csak érdektelenséget vagy a személyiségünkben való értelmetlen turkálást. Az örömet azután később abban találtam meg, ahogy mi magunkra dolgoztunk, színpadra állítottuk a jeleneteket, új lehetőségeket kerestünk azokban a kis terekben stb. Ezeket élveztem, és igyekeztem a tanári egókat meg mindenféle egyéb nehezéket leválasztani magamról.

– *Ha ezekre a főiskolai gyakorlatokra gondolunk, meg most is, elég meghatározó a munkádban, hogy te nem színésznőként, hanem inkább színházi alkotóként tekintesz magadra.*

– Igen, ezt a hozzáállást már anyámtól is így láttam. Ő nem egy színésznő volt, nagyon fontos volt neki, hogy amit a színpadon képvisel, az számára hiteles legyen. Hogy mindenképpen, de nem minden áron kell színpadra lépni. Ez egy jó hátizsák volt, természetesnek tűnt, hogy így állok hozzá dolgokhoz. Emiatt már a főiskolán konfliktusokba keveredtem, harcoltam, dacoltam, ha hiteltelen embereket, koncepciót próbáltak lenyomni a torkunkon. Harmadéves voltam, amikor Szabolcsot megismertem, az valami reveláció volt, teljesen más, komplexebb alkotói világnézetet és hozzáállást hozott a színházhoz meg egyáltalán a művészethez. Mindez egy személyben benne volt, nagyon nagy hatással volt rám.

– *Megismerkedtetek a debreceni származású Hajdu Szabolccsal, és egy ideig mindketten otthagytátok a főiskolát.*

– Egyszerűen azt éreztem, hogy nem érdekel, ami ott zajlik abban a pillanatban, és akadályozom a többiek munkáját. Elmondtam az

osztályvezető tanáromnak, hogy én ezt szeretném felfüggeszteni. Nagyvonalú volt, megértette. Ez általában jellemző, hogy nem feltétlenül egy jobb lehetőség fényében hozok döntéseket, hanem azért, mert úgy érzem, hogy valami nem az én utam. Aztán hívott Bocsárdi László Sepsiszentgyörgyre, az ottani műhelymunka nagyon szimpatikus volt, olyanfajta hozzáállás, ami engem is vonzott. Akkor a szentgyörgyi színházhoz szerződni nem volt egy betonbiztos sikersztóri, zsigeribb és kialakulatlanabb volt a társulat, mint mondjuk a kolozsvári, ami sokkal inkább az egyéni teljesítményre koncentrált, a nagy gépezetben a te egyéni karrieredre. A szentgyörgyiben csapatmunka volt, remek társasággal.

– *A közösségi alkotószellemen túl milyen tapasztalatokat nyertél itt? Milyen volt kőszínházi rendszerben dolgozni?*

– Az a két év elég intenzív volt. Kezdtem egy Tamási-darabban, az *Ősvigasztalásban*, egy főszereppel. Voltak még nagyon kedves szerepeim, egy Turgenyev-előadásban, az *Isten hozott, szellőben*, a *Szeget-szeggelben*. Aztán volt egy *Peer Gynt* is, amelyben Szabolcs játszotta Peer Gyntöt. A szentgyörgyi is bizonyos értelemben kőszínházként működött, nekem mégis sikerült megúsznom az olyasfajta előadásokat, amelyekkel nagyon nehezemre esett volna azonosulni. Szóval az abszolút jó volt. Viszont mindig ott kellett lenni, és teljesen kiszámíthatatlan volt, hogy éppen mi fog történni a következő héten, tervezni lehetetlen volt. Azt hiszem, ez nem sokat változott ott az elmúlt húsz évben. Jó volt megmerítkezni a társulati létben, de egy idő után azt éreztem, hogy ismétlem saját magam, nem tudok feltöltődni, a Szabolccsal való közös munkánkat is inkább megnehezítette ez a szentgyörgyi prioritás. És éppen akkor tartottunk az első közös nagyjátékfilmnél, tehát úgy döntöttem, elsősorban vele szeretnék dolgozni.

– *És Pestre költöztetek.*

– Igen, de ez nem volt nagyon látványos, az ember életében csak utólag tűnnek ezek nagy elhatározásoknak. Már azelőtt is folyamatosan együtt éltünk Szabolccsal, vagy ő volt Sepsiszentgyörgyön, vagy én voltam Budapesten, de onnantól inkább Budapest lett a bázis egy időre.

– *Akkor elkezdődött az az időszak, amikor a színház helyett a film lépett előtérbe?*

– Mondhatjuk. Ha lett volna olyan társulat, amihez igazán tudtam volna kapcsolódni, lehet, hogy kerestem volna, de abban a pillanatban nem éreztem szükségét, nem volt bennem az, hogy nekem mindenáron színházzal kell foglalkozni.

– *Milyen fontos különbségek vannak színház és film között?*

– Nagyon más területek. A színház közösségibb, egy színésznek a film sokkal magányosabb műfaj. Gyakorlatilag az is lehet, hogy egy falnak mondd a monológot, mert éppen nem tud odaállni a partnered, vagy egy hetekkel korábban felvett pillanatra kell reagálnod, tehát mindent neked kell megteremteni, teljesen magadra vagy utalva. A végterméknek viszont csak egy kis szelete vagy, nagyon sok, rajtad kívülálló feltételnek kell összeállnia, hogy meglegyen a hatás. A film egy sokkal idegenebb terep volt, ahhoz képest, hogy a színpadon, nézők előtt már kiskorom óta komfortosan éreztem magam, és élveztem, hogy én irányítom a néző figyelmét. Forgatáson a néző teljesen ki van kapcsolva. Veszélyes is, ha a stábot nézőknek tekinted, szoktuk is mondani, hogy amikor nagyon tetszik a stábnak valami, akkor az valószínűleg túl sok, mert túlment a kamerán. Annak, aki színházban szocializálódik, nehéz megszoknia, hogy nem feltétlenül az a jó, ha van reakció. Az utóbbi időben amúgy azt érzem, hogy a színház és a film között szép híd a verset mondó színész. A versmondás magányos, koncentrált, személyes, és mégis egy színpadi forma.

– *Színházban szocializálódtál... Melyek voltak akkoriban a meghatározó színházi élményeid?*

– Tinédzserkoromban Andrei Șerban előadásai Kolozsváron meg Vásárhelyen. Azelőtt olyanfajta vizualitással nem találkoztam, lenyűgözött, ahogy a térrel meg az idővel bánt, hogy milyen széles skálán tudja használni a színészeket, micsoda energiákat tud megmozgatni. A színházban ezzel a komplexitással akkor találkoztam először. A szentgyörgyiek általam korábban látott előadásait is nagyon szerettem, például Barabás Olga *Don Juanját*, vagy Bocsárdi Alkésztiszét, *Leonce és Lénáját*. Ezekben, azt éreztem, játékoság, humor és szabadság van, és ez nagyon közel áll hozzám.

– *A román színházban gyakran találkozunk olyanfajta előadásokkal, amiknek ez a sajátja.*

– Igen. Aztán a román filmek is kifejezetten nagy hatással voltak rám a kilencvenes évek elején, mondjuk Lucian Pintilie filmjei. A főiskolán nem volt nálunk ilyenfajta oktatás, de a fölöttem járó évfolyamok, például Bogdán Zsolték egy elég tájékozott társaság volt, és én velük nagyon jóban voltam. Időnként titokban elloptuk a videószoza kulcsát, és filmeket nézegettünk éjszaka, teljesen random: modern filmművészet, Jarmusch-filmek, Kaurismäki, Kiesłowski, Fellini... A Szabolccsal való első beszélgetésünkkor Jarmusch *Florida, a paradicsom* című filmje volt a közös nevező, ez neki is nagy kedvence. Én meg addig azt hittem, hogy véletlenül találtam rá erre a filmre, s hogy ezt biztos nem sokan ismerik, de nálam nagyon betalált. Addig csak irodalomban, költészetben találkoztam ezzel az élménnyel, hogy valamire hirtelen ráakadsz, és nagyon a sajátodnak érzed. Aztán kiderül, hogy egy világklasszis.

– *Akkor egyrészt a közös ízlés hozott titeket össze?*

– Többek között, mert azért neki sokkal cizelláltabb volt már akkor az ízlése. De ide, Erdélybe még nem jutottak el filmek, vagy legalábbis hozzám nem nagyon. Aztán amikor magamtól kezdtem felfedezgetni a filmművészetet, az később volt. Szabolcs már vágta a *Macerás ügyeket*, és sokszor éjszakákat benn töltött a budapesti főiskolán, és mivel kint laktunk Mogyoródon, esténként, éjszaka moziba mentem, sorozatokat vetítettek, francia újhullám, Truffaut, Godard, Luis Malle, aztán Cassavetes és sok más. Ezekből az élményekből bekerült ez-az a filmekbe is.

– *Ha már említetted ezeket a neveket... Anyukádon kívül voltak inspiráló alkotók, színházi emberek, akikről példát akartál venni?*

– A szentgyörgyi társulat komoly hatással volt rám. Ott éreztem először azt, hogy a helyemen vagyok. Korosztály tekintetében nagyon széles volt a skála, voltak ott velem egykorúak és voltak nagyon idősek is, és ebből összeállt egy jó kis közösség. Olyan emberek, akikkel együtt lehetett gondolkodni, vitatkozni. A következő nagy reveláció: amikor azokkal a színészekkel kezdtünk el dolgozni, Szabolcs meg én, akik a tinédzserkorom ikonjai voltak, Răzvan Vasilescu, Oana Pellea stb.

– *Meghatározónak látom nálad a helykeresést és -megtalálást, illetve az együttgondolkodást. Ha jól értem, ez a tökéletes keverék.*

– Így van. És maga a folyamat a fontos, nem a végtermék. Az, hogy egy előadás vagy film hogyan sikerül, nagyon sok tényezőtől függ. Készülhet sok pénzből, kevésből, hogy mi lesz a végeredmény, az bizonyos szempontból lutri. De az, hogy az adott témával milyen minőségben foglalkozunk – engem ez érdekel. Ahogy a tevékenység ívét bejárom, az értelmes és értékes időszak legyen. Nekem nincs ez a 'mindent-a-cél-érdekében' felfogásom. Fontos a folyamat.

– *Volt olyan, hogy valami nem működött, és azt mondtad, hogy ez most ennyi? Vagy így is végigcsinálod?*

– Általában végigcsinálom, de nagyon rossz hatással van rám, ezért vállalom inkább kevés munkát. Persze néha belefutok kellemetlen dolgokba. Sokkal jobban szenvedek olyankor, mint ha úgymond nem csinálok semmit. Mert azért mindig csinálom valamit, az elmúlt húsz évben nem unatkoztam. Egy színésznek általában nagy igénye van arra, hogy pont rá legyen szükség, fontos legyen mások számára. Ez a kényszer számomra a gyerekekkel végérvényesen megszűnt, mert hogy szükség mindig van rám, ez már be van betonozva életem végéig.

– *A komfortzónádat azért így is nagyon próbálsz kitágítani, ott volt például a börtönös történet (Orsolya a Bibliothèque Pascal forgatása előtt néhány napot a börtönben töltött, egy lejárt zöldkártya miatti felszólítás okán – szerk. megj.), tehát nagyon széles skálán mozog, hogy mit csinálsz.*

– Igen, de ezt nem erőltetem. Adódik néha egy-egy extrém kihívás, amit nem keresnék, de ha már hozza a sors, belemegyek. Inkább ez jellemző. Általában valami nagyobb összefüggés érdekében történik. Most is szinte észrevétlenül sodródtam abba a helyzetbe, hogy olyan területekre kellett merészkednem, amihez alaphoz semmi közöm. Egy porcikám se kívánta volna soha, hogy producerként kipróbáljam magam, de a sors úgy hozta, hogy kénytelenek vagyunk a munkának ezt a részét is a nyakunkba venni. De nyilván a saját kis döntéseink navigálnak minket.

– *A függetlenséget ti választottátok – és így sodródtok tovább?*

– Hát, szerintem az embert a személyisége sodorja. Az életben ritkán vannak óriási nagy döntések, csak a hitelesség megtartásáról van szó. Csak úgy tudunk bizonyos helyzetekben hitelesek maradni, ha ezt vagy azt az utat választjuk. Általában a nagy tettek mögött sok teljesen

evidens kis döntés van. Azt látjuk a környezetünkben is, hogy akik ezeket a kis döntéseket elmismásolják, azok kerülnek egyszer csak valami kurva nagy dilemmahelyzetbe, ahol már nehéz igent vagy nemet mondani. Ha következtetések vagyunk az apróságokban, akkor egyértelmű, hogy délre vagy északra tartunk. Nálunk is vannak élesebb helyzetek, de olyankor is egymást támogatjuk. Megpróbáljuk a másiktól a valódi döntést kipiszkálni, őszinték vagyunk, és nem befolyásolni szoktuk egymást, csak elmondjuk a véleményünket.

– *Ernella mondja Eszternek, hogy 'számunkra ti vagytok a példa' – számotokra van példa?*

– Nyilván a nagy alkotópárosok minket is foglalkoztattak, de mindig odajutunk, hogy mindenkinek teljesen más a személyisége, tehát azon kívül, hogy ezek a párok is együtt dolgoztak, nem sok minden egyezik. Az a kémia, ami ezt az állapotot fenntartja, soha nem tekinthető végérvényesnek. Ez most így van, együtt élünk és dolgozunk, de fogalmunk sincs, hogy ez meddig működik, meddig jó. Most, a jelenben van egy konstelláció, ami hiteles, ennyi.

– *Nyilván elsősorban magatokból és azokból a témákból inspirálódtok, amelyek titeket érdekelnek. Az alkotásokbeli problémafelvetések mennyire vannak hatással az életetekre?*

– Azért kezdünk el dolgozni valamivel, mert azt érezzük, hogy nemcsak nekünk, de másoknak is fontos lehet a téma. Felvetjük, kitágítjuk, de annak, ahogy foglalkozunk vele, szakszerűnek kell lennie. Ahhoz tudnám hasonlítani, mintha egy rokonodat műtenéd: ahhoz, hogy ezt a munkát professzionálisan el tudd végezni, el kell távolodni attól az érzéstől, hogy a páciens egy hozzád közel álló ember. Ez egy szakmai feladat. Olyan értelemben visszahat, hogy mivel szétcincáltuk, a végletekig kitoltuk a helyzeteket, többet tudunk meg magunkról is, de ez nem feltétlenül arról szól, hogy a végső nagy választ megtaláljuk, hanem hogy kitágítsuk a tudást egy adott témáról, minél tisztábban és minél mélyrehatóbban lássunk benne. Onnantól kezdve, akit érint, remélhetőleg tud kapcsolódni hozzá. Fontos az is, hogy ezt a munkát lehetetlen egy 'én-nem-piszkítom-be-a-kezem' attitűddel végezni, hanem igenis, pokolra kell menni, hogy megmerítkezzünk benne.

– *Van most egy nagyon személyes projekted, az Obiectiva Theodora. Mesélnél róla?*

– Ez a téma most nagyon érdekel: hogy az ember egyéni életútja hogyan konfrontálódik a történelemmel, és mennyire kiszolgáltatott neki. Óriási ajándék, hogy megkaptam a háromezer oldalas lehallgatási dossziét, amiben az édesanyám harmincas éveitől, azaz pontosabban '68-tól '89-ig végigkövethető az élete, teljesen objektíven. Ehhez hozzáadódik az én személyes tapasztalatom édesanyámmal kapcsolatban, és van a harmadik, a szubjektív életútja, Illyés Kingáé, az előadóművésze és mindaz, ami hozzá kapcsolódik. Nagyon érdekes, ahogy ezek egymásra hatnak, sok gondolat teljesen átértékelődött bennem. Vele, a korral, de magammal kapcsolatban is. Ez az egész ugyanakkor kőrtörténet arról is, hogy egy erős, következetes, szuverén ember, aki a maga korában emancipált nőként meghatározó egyéniség volt, hogyan jutott oda, hogy teljesen elmagányosodott, és a depresszióban, boldogtalanságban megérlelt magában egy betegséget, ami aztán a halálához vezetett.

– *A rádiójáték ötlete hogyan jött, adta magát a forma?*

– A téma többféle feldolgozását tervezzük, a rádiójáték az első kifutása. Eleve nagyon érdekes, hogy ez egy lehallgatott élet, és ebben a hallgató voyeurként van jelen. Nagyon keveset kellett nekünk hozzátenni ahhoz, hogy érthető legyen a történet. Amikor először olvastam, bizonyos részekenél az volt az érzésem, mintha egy szoftver gyártott volna egy kész forgatókönyvet. Rengeteget foglalkoztam vele, az elmúlt években többször átrágtam magam a teljes háromezer oldalon, és amikor elkezdtem lefordítani románból, akkor már szisztematikusan egy szerkesztett anyag felé irányult a munka. Van ezeknek a dialógusoknak egy természetes dinamikája, amit nem is annyira tudatosan, de már használtunk az *Ernelláékban* is. Volt néhány alappillér-jelenet, azok köré duzzasztottuk fel a többi. De a hangjáték az óriási adat- és anyagmennyiségnek csak egy kis része. Ezt nemcsak rádión szeretnénk elérhetővé tenni, hanem egy műfajilag meghatározhatatlan formában és környezetben is, ami egyszerre színház, de a képzőművészethez is köze van. Az édesanyám egykori vásárhelyi otthonát átrendeznénk kicsit a hetvenes évekre hajazva, és a felvételt ott lehetne meghallgatni, miközben az ember jön-megy, ismerkedik a lakással. A későbbiekben az a terv, hogy ez egy utaztatható, akár külföldön is bemutatható installáció legyen. Szerintem ez óriási lehetőség arra is, hogy kicsit kimozdítsuk az embereket az erdélyi sztereotípiák világából, és megismertessük velük a hetvenes évek valódi

erdélyi értelmiségét, ezt a nagyon magas színvonalon gondolkodó, alkotó közeget.

– *Tehát ebben a projektben is többféle szerepkört töltesz be. Amikor van egy csomó más, az alkotással kapcsolatos tennivaló a fejedben, akkor biztos jóval nehezebb a színészi munkára figyelni.*

– Ebben most már van egy kis rutinom. Azzal kezdődött, hogy színész vagyok, az én munkám a színművészet, és ez nekem bőven elég feladat egy életre. Ehhez jött a nehezítés, hogy a férjem a rendezőm, aztán már a gyerekem is része a munkának, ehhez hozzáadódik annak a felelőssége, hogy mindezt közösen hozzuk létre, és most már mi is gyártjuk.

– *Ezek a szerepek egymásra épültek?*

– Inkább azt mondanám, hogy ezeket most már el tudom választani egymástól, sokkal ügyesebb vagyok a feladatok menedzselésében. Amikor például színészi dolgom van, akkor ki tudom kapcsolni a többit, mert muszáj. Nem próbálom egyszerre az összeset megoldani, hanem az éppen soron következőre koncentrálok.

– *Orsolya, aki a színházi alkotó, miben más, mint az anya, vagy mint a társ, a feleség?*

– Színészként nagyfokú magányra és nyugalomra van szükségem. Filmen bármilyen szélsőséges helyzetet is kell eljátszani, egy nagyfokú lazaság kell ahhoz, hogy nyugodtan bele tudd vetni magad. Ennek az állapotnak az elérését magamban intézem el, vannak kiskapuk, ezt most megnyitom, azt meg bezárom. Azokat a feszültségeket, amik mondjuk szülőként érnek, szépen össze tudom csomagolni, elraktározni, és valamikor majd átvinni a színészi munkámba. Ezek ilyen kis energiacsomagok, elteszem a zsebembe őket, és pár óra múlva szépen kibontom. A másik dolog az alázat kérdése. Ha az ember nem egy személy, hanem a munkája iránt alázatos, akkor rögtön megoldódik a férj-felelőség, rendező-színésznő probléma, nincsen zavar ezekben a szerepekben. Lehet vitatkozni anélkül, hogy személyeskednél.

– *Milyen, amikor más rendezővel dolgozol? Nemrég Jeles Andrással forgattál.*

– Az ehhez képest felüdülés. Csak a színészi felelősség hárul rám, sokkal egyszerűbb, hogy csak ezzel az egy szelettel foglalkozhatok. De

nem mondom azt, hogy ilyenkor egyáltalán nem folyok bele az alkotói munkába. Érdekel az egész folyamat, megpróbálok mindent érteni és érezni. Ilyenkor az a nehéz, hogy gyorsan kell felvenni a szálakat, beleszöppensz egy alkotói univerzumba, aztán meg gyorsan kikerülsz belőle. A Jelessel is jó lett volna még két hónapig dolgozni, mert úgy egy hét forgatás után kezdtem ráérezni arra, hogy milyenfajta attitűdöt vár el a színésztől, hogyan jó vele dolgozni.

– *Könnyű ráérezni arra, hogy egy rendező mit szeretne?*

– Van, akivel könnyű, de ez attól függ, hogy milyen a rendező személyisége, milyen a tiéd, kialakul-e valamiféle szimbiózis, vagy nem. Meg hogy mennyire szokatlan, sajátos az a nyelvezet, az a stilizációs fok, amit használ. Egy sorozatban nagyjából már tudod, hogy mire számíthatsz, de Jeles András stílusa ennél szofisztikáltabb. De az nem véletlen, hogy ha valaki szeret egy rendezővel dolgozni, akkor vágyik arra, hogy újra dolgozzon vele. Az egy áldásos állapot, amikor úgy érzed, ki tudnánk még hozni egymásból valamit.

– *Létrehozótok nemrég a Látókép Ensemble alkotói közösséget. Milyen, amikor új csapattal kezdtek el dolgozni?*

– Mindig jönnek új emberek, ez ránk is jó hatással van. Frissen tartjuk magunkat, jönnek új inspirációk. Közben már mi is stabilizáltuk az elvárásainkat, az ízlésünket annyira, hogy ha valaki erre ráérez, akkor nagyon gyorsan és feszültségmentesen tud rákapcsolódni. Aztán vannak állandó alkotótársaink, néhányukkal Szabolcs harminc éve dolgozik együtt. A mostani filmünkbe az egy évvel korábbi Filmtett-táborosok nagy része bekerült, hiszen az előtanulmánya már ott megszületett. A stáb nyolcvan százaléka erdélyi.

– *Mondtad, hogy már ötödjére voltál a táborban csoportvezetőként. Nem gondolkodtál azon, hogy egyetemen is taníts?*

– Nem, nekem nehéz lenne egy hosszú folyamatot végigcsinálni, a workshop-jelleg még éppen tartható. Mindig úgy vagyok vele, hogy még én is tanulni szeretnék, a táborba is mindig úgy jövök, és sikerül is felcsipegetni ezt-azt a filmkészítés egyéb területeiről. Soha nem éreztem magamban tanári ambíciót, mégis azért vállalom újra és újra, mert egyrészt technikailag is sok mindent el lehet mondani a fiataloknak, másrészt megismerik, hogy mi hogyan dolgozunk, és abból is rengete-

get lehet tanulni. Harmadrészt a saját kétségeim másnak is erőt adhatnak, felismerhetik, hogy ez természetes állapot, és nem csak a kezdők sajátja. Meg úgy érzem, ha tanítanék, akkor nagyon lelkiismeretesen csak azzal foglalkoznék, és a saját labilis alkotói éneket még inkább háttérbe kellene szorítanom, hiszen nem szolgáltatathatom ki a diákokat Orsolya hangulatának. Van két gyerekem, akiket nevelni kell, ez is épp elég nagy felelősség.

– *A szakmai életetek nagyon egybefolyik a magánélettel. Ezt hogy kezelitek? Gondolom, gyerekekkel nehezebb.*

– Ebben szocializálódtak... és tényleg van egy kis vándorcirkusz-jellege az életünknek. Szerintem az, hogy ilyenformán tapasztalják meg ezt a filmes életformát, nem ugyanaz, mint amikor egy gyereket kiválasztanak egy amerikai filmbe ötévesen, végigtolja a forgatást egy óriási gépezetben, média, hírnév stb. A miénk sokkal életszerűbb és szerencsésebb módja annak, hogy kapcsolatba kerüljenek a filmkészítéssel. Nem tartom rossz dolognak, hogy ezt megtapasztalják, aztán majd úgyis eldöntik, hogy ezzel akarnak-e foglalkozni, vagy pár éven belül torkig lesznek az egészszel.

– *Ezt a tapasztalatot te hiányoltad otthon?*

– Nagyon. Csak hát nem tudom, hogy tudtam volna kapcsolódni... Az más világ volt. Útlevelet például még anyámnak se adtak, nemhogy az egész családnak. De nagyon hiányoltam, igen, hogy nem mehettem vele, nem vehettem részt a szakmai életében, és talán pont emiatt volt, hogy valami mágikus köd kötődött ehhez a világhoz, amely elérhetetlen, és amelynek mindennél nagyobb hatalma van édesanyámon.

– *Egy interjúban rákérdeztek a szerepálmadra, és azt mondtad, hogy nem voltak.*

– Ez annyira hülyeség szerintem, én nem is tudom, hogy mit akarnak ezzel mondani, hogy 'szerepálmom'. Azt mondják, Júlia – na, és akkor mi van? Kivel, hol, mi a koncepció, mit akarunk vele mondani? Eljátszani Júliát, az csupán a csodálatos szöveg értelmezése. Ha nem a te ízlésed szerint való az előadás, és nem megfelelő partnerekkel vagy körülvéve, megette a fene az egészszet. Nagyon sokszor látok fatális tévedéseket, amik pont ilyenfajta vágyakból fakadnak, még nagyon tapasztalt és híres színészeknél is.

– *Ha végiggondolom: a filmes még a színházi munkáitokban te azért többnyire erős női karaktereket játszol.*

– Szerintem ez többtényezős. Azért is lesznek erősek ezek a női karakterek, mert éppen én játszom el őket. Sokszor még Szabolccsal is küzdök, ha azt érzem, hogy a forgatókönyvben nincs benne az igazán hiteles női attitűd, és akkor én fogom beletolni. Úgy érzem, nekem meg kell találni a karakter igazát, és elsősorban magam számára hitelessé tenni, hogy lehessen majd azonosulni vele. Át kell szűrni magamon, és talán az én személyiségem nyomása miatt történik, hogy akár az áldozattípusok is efelé mozdulnak el. Például a *Bibliothèque Pascal*ban, ahol a nő egy brutálisan sodródó karakter, elviszi az apja, eladja, otthagyja a gyerekét, teljesen kiszolgáltatott. De mégsem az az érzésem, hogy egy akaratgyenge ember. Egyfajta szemlélődés jellemzi, amit nevezhetünk melankóliának is, de mindenképpen erőt sugároz. A színházban az a jó, hogy folyamatosan lehet a karaktereken dolgozni, fejleszteni őket még a bemutató után is. Filmnél ez a munka a forgatás alatt a színész számára befejeződik.

– *Van benned elégedetlenség, amikor visszanezéd a filmeket?*

– Nagyon sok, kb. tíz év után szoktam újranézni a filmeket. Az *Ernellákat* mondjuk többször láttam a gyerekek miatt, mert ők nagyon cukik benne. De magamat...

– *Talán az elégedetlenség tolja benned az energiát.*

– Lehet. Azt látom, hogy, hajaj, van hová fejlődni. Annak ellenére, hogy tulajdonképpen technikailag egyre könnyebben dolgozunk együtt Szabolccsal. Legalábbis filmen. Mindenkinek megvan a saját dolga, nincs idő vitára. Színházi próbák alatt inkább esszük egymást.

– *Ha a jövőre tekintesz, mit látsz belőle, mit szeretnél?*

– Elsősorban azt, hogy amit anyaként elrontok, azt majd nagymamaként helyrehozzam. Sokszor mondogatom, hogy nem baj, majd meglátjátok, olyan jó nagymama leszek! A kisfiam mondta nemrégiben, hogy ő nem fél a haláltól, mert kíváncsi rá. Szerintem ez annyira jó. Kíváncsi vagyok a jövőre. Addig meg azon vagyok, hogy minél könnyebben elengedjem azt, ami fölösleges frusztrációt okoz. Remélem, a tökéletes zenre fogok rálelni.

ÚTKERESÉSRŐL ÉS A MÍVES ZENESZERZÉSRŐL

– *Sófalvi Emese beszélgetése Könczei Árpád zeneszerzővel* –

– *Hatvanadik születésnapodhoz közeledve kérdezlek műveidről, példaképeidről, életed helyszíneiről. Kezdjük mindjárt ez utóbbiakkal: mennyire érzed a Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy–Budapest tengelyt meghatározónak zeneszerzői pályád alakulása szempontjából?*

– Életemben mindenféleképpen meghatározó Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy és Budapest. Sepsiszentgyörgy elsősorban a koreográfusi pályámon jelentős, mert amikor a kolozsvári Zeneakadémia elvégzése után 1983 őszén oda kerültem, akkor a tánc miatt mentem. Az az igazság, hogy az ott töltött tizenkét évben koreográfusként voltam aktívabb, és nem zeneszerzőként. A *Háromszék Táncegyüttes*nek vagyok alapító tagja, öt évig művészeti vezető-koreográfusa voltam, 1995 tavaszáig dolgoztam ott. De nyilván Kolozsvár a legfontosabb, mert onnan indultam.

– *Akkor nem lehet megkerülni a kolozsvári zeneiskola intézményét...*

– A kolozsvári zeneiskolába jártam, ott érettségiztem. Zongorázni Weltner Irma tanárnőnél kezdtem, majd Buzás Pál zongoraművésznél folytattam. Kisgyermekkoromban kezdtem el komponálni, 11-12 éves korom körül dalokat írtam, meg már zongoradarabokat, blockflöteire írt triót. Édesapám (Könczei Ádám – szerk. megj.) természetesen észrevette, hogy zenét írok, pártolta, így ötödikes koromban magánúton elkezdtem összhangzattant tanulni Selmeczi Györgytől, aki akkor végzős diák volt ugyanott. Mivel Gyuri felvételizni készült és Bukarestbe ment, ezért az összhangzattan tanulmányaim valamikor tavasz közepén abbamaradtak. Hatodikos koromtól, öt éven keresztül, Szalay Miklós tanár úrhoz jártam összhangzattanra, Szalay Zolival együtt, aki osztálytársam volt. Tizenegyedikes koromtól pedig ellenponttan órára jártunk ketten Vermesy Péterhez. Péternek volt külön egy kis alkotószobája Kolozsváron, amit koporsónak becéztek. Gyerekkoromban már készültem-forma arra, hogy zeneszerzést fogok tanulni, vagy zeneszerző leszek, természetesen emellett zongoráztam. Szólistaként is felléptem az iskola zenekarával. Buzás Pál nagy szomorúságára aztán nem zongora szakra felvételiztem a Zeneakadémiára.

– *Zeneszerzés szakra jelentkeztl, és Cornel Țăranu lett a mestered.*

– Abban az időszakban Țăranu meghatározó zeneszerző volt Kolozsváron és Romániában, illetve volt neki egy Ars Nova nevű kortárs zenét játszó formációja, amivel járta a világot. Ez azért volt jó, mert mi ifjú zeneszerzőkként nagyon sokat hallgattuk és foglalkoztunk a '70-es, '80-as évek zenéjével, többek között a lengyel zenével. És én megpróbáltam mindent megismerni partitúrában és hangzóanyagban.

– *Papírforma szerint az 1930-as nagy erdélyi zeneszerző generációt követő „középnemzedék” tagja vagy. Abban az évtizedben születél, amikor Szegő Péter, Demény Attila, vagy a már említett Szalay Zoltán. Érzel-e valamiféle kört köztetek, hova helyezed magad?*

– Azt gondolom, hogy a 20. század második felében az európai zeneszerzőknek jelentős része folytatta a Schönberg által megkezdett dodekafon, majd szeriális zenét, többek között Țăranunak is voltak ilyen művei. Hozzá kell tennem, annak dacára születtek ezek a művek, hogy – amint azt Țăranu elmesélte nekünk – ez Romániában még a '60-as, '70-es évek folyamán is tiltott vagy nem igazán preferált zenei irányzatnak számított, mivel erőteljesen nyugat-európai volt. Az erdélyi vagy a kelet-európai zenének érthető okok miatt mindig voltak a népzenehez, a folklórhoz köthető számai, gyökerei. Ez az úgymond kettősség megtalálható az 1980-tól alkotó hazai zeneszerző nemzedék körében is. Vannak, akik egész a 20. század végéig ezt a posztszeriális, posztavantgárd zenét művelték. Rám is hatott fiatalon Witold Lutosławski, Krzysztof Penderecki, vagy Ligeti György, természetesen Țăranu mellett. De egy idő után rájöttem, hogy nem igazán folytatható ez az út. Bár soha nem írtam dodekafon vagy szeriális művet, de atonális zenéket fiatalon azért elég sokat komponáltam. Persze ez nem azt jelenti, hogy most már kizárólag tonális zenét szerzek, szó sincs róla, de tény, hogy az én esetemben a váltás az első vonósnégyesemnél kezdődött, 1996-ban.

– *Hogyan?*

– Ennek van egy érdekes története. 1985-ben Sepsiszentgyörgyön meglátogatott László Ferenc (muzikológus – szerk. megj.), és megkérdezte tőlem, hogy mit csinál a zeneszerző? Mivel nem találtam akkor az utamat, az volt a válaszom, hogy elég passzív zeneszerző vagyok és inkább aktív koreográfus. Feltette hát azt a kérdést, hogy én, aki ismerem a népzeneét, miért nem fordulok a népzenei gyökerekhez?

Amire azt válaszoltam, hogy nem szeretném elrontani a népzénét, és úgy éreztem, hogy Bartók és Kodály után nem nagyon lehet ezt (se) folytatni. Aztán eltelt tíz év, és az első vonósnégyesemtől kezdve nagyon sok olyan művem született, amiben népzenei gyökerek vannak. Nem nevezném őket népdalfeldolgozásoknak, ez számomra furcsa megnevezés. Bartók vonóségeiben sincs konkrét zenei idézet, és mégis olyan az a zene...

– *Erre azt a találó kifejezést alkalmazzuk, hogy szublimált folklór. A Negyedik út cédédet hallgatva éreztem, hogy a kompozícióidban teljes természetességgel van jelen ez a magyar zenei anyanyelv. Bartók nevét említetted már, érződik, hogy őt (is) modellként választottad. Kik hatottak még rád?*

– A zeneszerzést úgy tanultuk/tanuljuk, hogy kötelező stílusgyakorlatokat komponálunk, a barokktól egészen Claude Debussyig. Mi Szalay Miklósnál sokat foglalkoztunk Bartókkal, Cornel Țăranu viszont a klasszikusok mellett mindig megmutatta a saját műveit is. Rám, fiatalon, az újdonságkeresés miatt az akkori nagy lengyel zeneszerzők, illetve Ligeti volt hatással. 1983-as diplomamunkám, a *Concerto dei ostinati* című nagyzenekari mű is Penderecki- és Ligeti-hatásokat mutat. De nyilvánvaló, hogy számomra Bartók megkerülhetetlen. Amikor azt mondják valamelyik vonósnégyesemre, vagy bármi zenémre, hogy ez „bartókos”, vagy adott esetben a fúvós zenémre, hogy „stravinskys”, nem szégyellem, sőt büszke vagyok rá. És hozzáteszek valamit, ami nyilvánvaló közhelynek számít: mindennek az alapja Johann Sebastian Bach művészete. A zenei gondolkodásnak az a fajta koncentrált és hihetetlen magas szintű mesterségbeli tudása, amit Bach tudott, s amilyen zseniálisan ő ezt használta, ma már szinte követhetetlen. Ha három életem lenne, akkor egy életet csak Johann Sebastian Bach zenéjének szentelnék. És nem elég meghallgatni egyszer, kétszer, ötször, százszor, hanem úgy kellene tudni, ahogy állítólag Jagamas János ismerte a *Wohltemperiertest* (Johann Sebastian Bach *Das wohltemperierte Klavier* – szerk. megj.), egyenként, minden ütemet előlről-hátulról, természetesen kívülről. Én ezen a téren megbuknék, mert nincs jó memóriám, pedig játszottam jó néhányat a *Prelúdium és Fügékből*. Lényeg, hogy Bach a kiindulópont, de Bartók zenéjében is követhető ez a fajta Bach–Beethoven vonal.

– *Bach–Beethoven–Bartók. Pedig az a szentencia rólad, hogy gyakran és szívesen élsz népzenei témákkal...*

– Az én esetemben az történt, hogy miután elkezdődött a tánc-házmozgalom és elkezdtem táncsal foglalkozni, közelebbről megismerkedtem a népzenevel, és gyűjtéseken is részt vettem. Hozzáteszem, hogy a gyűjtéseimet pár éve átadtam a magyarországi Hagyományok Házának, ahol az egészet digitalizálták, így mindenki számára hozzáférhető. A lényeg az, hogy a népzene és néptánc ismerete aztán a kilencvenes évek közepe óta visszahatott a zeneszerzői munkámra. Ez a kompozíciós gyakorlatomban is érződik, azok a zenészek, akik játsszák a műveimet, azt szokták mondani, hogy nem maga a szólam nehéz, hanem az összjáték. És elsősorban ritmikai szempontból látják őket érdekesnek, vagy nehezeknek, mert én a táncos ritmusérzékeket (is) használom. Azt szoktam erre mondani, hogy az én ritmusvilágom sem nehezebb, mint Bartók Béla, Igor Stravinsky vagy Olivier Messiaen ritmikája. Inkább abban látom a problémát, hogy az utóbbi 20-30-40 évben a hazai zenei oktatás leragadt a 4/4, 3/4, vagy a negyed–nyolcad–tizenhatod szimmetriáinak az oktatásában, s ezért mindenféle bonyolultabb vagy eltoltabb ritmusképletet nehezen olvasnak a zenészek.

– *Tehát a koreográfus-éned hat a zeneszerzőre. De el lehet-e választani a színpadi zenék komponistáját a szimfonikus művek, kamaradarabok, versenyművek szerzőjétől?*

– Valószínűleg nem. Senkit sem szeretnék megbántani, mert tudom, hogy vannak olyan zeneszerzők, akik kifejezetten színpadi, színházi zenére szakosodtak. Mikor én voltam diák, ilyet még nem oktattak Kolozsváron. Az utóbbi évtizedekben lett az alkalmazott zeneszerzés külön szak külföldön. Úgy gondolom, hogy nagyon izgalmas a színház, és én nagyon szeretem. Mégis: zeneszerzőként nekem az a legfontosabb, hogy az utókornak komponáljak, „szomorúzenét” írjak. Régebb, még Joseph Haydn vagy Wolfgang Amadeus Mozart ideje után is azért voltak termékenyek a zeneszerzők, mert nem visszafelé játszották a műveket, hanem a saját koruk muzsikáját adták elő. Ez nem azt jelenti, hogy el kell ítélni Felix Mendelssohnt, aki elkezdte népszerűsíteni Bach zenéjét, csak oda jutottunk most, hogy a zenei életnek nagyon nagy százalékában mindig a jól ismert, bejáratott, régi korok zenéjét adják elő. Vannak persze elkülönített alkalmak, kortárs zenére szakosodott

fesztiválok, vagy bizonyos helyszínek (magyar nyelvterületen Budapest, Kolozsvár), ahol mai, kortárs zenét játszanak. Mindenesetre sokkal kevesebb elhangzásra van lehetősége egy mai zeneszerzőnek. Ezzel szemben a színházi zene annyival másabb, hogy a legtöbb színdarab nem egyszer-kétszer-ötször kerül színpadra, hanem akár ötvenszer, vagy százszor is.

– *Gyakran írsz színházi kísérőzenét?*

– Több mint hatvan színházi előadáshoz komponáltam eddig zenét. Nagyon sok neves rendezővel dolgoztam, akár Bocsárdi Lászlóval, akár Kövesdi Istvánnal, vagy itt Magyarországon Árkosi Árpáddal vagy Vidnyánszky Attilával, aki a Nemzeti Színháznak a művészeti igazgatója. Nagyon sokat lehet tanulni egy zeneszerzőnek a színházi zenéből, mert bár ez egy alkalmazott, kísérő művészet, de ugyanúgy vagyok vele, mint annak idején Haydn, aki megírta a szimfóniát, és egy hét múlva már azt is hallotta, hogy mit kellett volna másként írni, másként hangszerelni. Színházi zenénél szinte rögtön élőben visszahallom azt, amit írok, hiszen a hangszeresek lejátszzák. Aztán végül ez a legtöbb esetben gépzene lesz (az előadás alatt felvételtől megy – szerk. megj.), de különösen Árkosi szereti azokat a darabokat, amelyekben élőben játszanak a zenészek. Ez mind kis kamarazene, mert a színházigazgatók nyűgnek érzik, hogy a zenészeket kell fizetni. Az egyértelmű, hogy a díszlet és jelmez fontos, de hogy a zene pénzbe kerüljön, vagy hogy minden előadásra külön zenészeket kell megfizetni, ez problémát jelent. Azért vannak ellenpéldák is, és az nagyon érdekes, amikor élőben születik meg a zene. Egyébként koncertszerű előadásban a Művészetek Völgyében, Sepsiszentgyörgyön, Kisvárdán volt már néhányszor önálló estem az alkalmazott zenéimből. Ez a „Könczei-könnyűzene”.

– *Miben más a színházi muzsikád?*

– Ezek olyan zenék, amikben keveredik a klasszikus zene és a jazz meg az etno-jazz. „Világzene” – bár én nem szeretem ezt a kifejezést, mert számomra a világzene Johann Sebastian Bach, az ő muzsikája a világ bármelyik pontján ugyanolyan jó és egygyökerű. De ugyanilyen „világzene” Bartók is, ő aztán tényleg sok forrásból táplálkozott. Visszatérve a színházi zenékre: kedvelem a jazzt, és annak is főleg a ritmikai vonatkozását, meg a sokszínűségét. És nyilvánvalóan jó

minőségű, minden esetben magas szintű zenékről van szó. De persze gyakran felfedezhetők a háttérben a népi gyökerek, például a tizenegy Tamási-darab zenéjében...

– *Említetted, hogy keveset játszunk korunk zenéjét. Ennek vonatkozásában érdekes, hogy zeneszerzői korpuszodat tanulmányozva alig találtam hommage-kompozíciót, azt azonban többször felfedeztem, hogy kizárólag erdélyi és a magyarországi, leginkább kortárs, vagy 20. századi szerzők szövegeit választod, és a hazai zenei élet meghatározó előadóművészei megrendelésére, vagy nekik ajánlva írsz kompozíciókat.*

– Valóban, igazi hommage-zeném tényleg nincs. Fiatakori énemhez képest egyre fontosabb lett számomra Bach, illetve Bartók zenéje, hommage-kompozíciót azonban nem írtam sem nekik, sem másnak. De ehhez kapcsolódóan elmondhatom, hogy egy mai zeneszerzőnek az már egy igazi boldog állapot, amikor rendelnek tőle. És az én életemben is előfordult már többször, hogy felkérésre komponáltam. Az egyik ilyen állandó megrendelőm Kiss Gy. László, aki klarinétművész, de az elmúlt 25 évben a tárogatót népszerűsíti. (Kiss Gy. László a magyar fúvós előadóművészet kivételes képviselője – szerk. megj.)

– *Neki írtad a Székely ördögöst?*

– Igen. Amikor megismertem, a kilencvenes évek közepén, miután átjöttem Budapestre, akkor ő még a Fesztiválzenekar szólóklarinétosa volt, de már játszott tárogatón, és mondta, hogy népzene szeretne játszani. Először ebben segítettem neki, aztán barátságunk során kezdte kérni, hogy írjak neki műveket. A *Székely ördögös* mellett így született meg a *Darabok a múltból*, ami szintén tárogatóra, háromhúros brácsára és nagybőgőre készült. Van egy *Transfiguráció*m tárogatóra és vonósnégyesre, és Kiss Gy. László mutatta be az úgymond versenyművet, a *Távolból* rapszódiaát és a *Concerto rustico* három táncát is. Az ő kérésére meghangszereltem a *Székely ördögöst*. Tréfásan szoktam mondani, hogy nekem a *Székely ördögös* olyan lesz, mint Bartóknak a *Román népi táncok*, amelyet a tubától a harmonikáig, minden hangszerre alkalmaztak már. A *Székely ördögös*ből már készítettem egy zongora-változatot, az eredetiből külföldi megrendelésre készült egy szopránszaxofon–zongora-átírat, illetve most egy tárogatóra és vonósszenekarra írt verzió. De minden változat más, mert nem csak

egy az egyben áthangszerelem, mindenik egy új kompozíció, sőt terjedelmükben sem azonosak, vannak tételek, amelyek hosszabbak lettek. A másik új művem, az *Impressziók* tárogatóra, háromhúros brácsára, ütőgardonra és vonószenekarra, egyértelműen népzenei gyökerű. A megrendelések között szerepel az Antal Sándor számára írt *Széttört zene két brácsára*. Vagy amikor bekerültem a közé a tizenöt zeneszerző közé, akiknek a műve a Milánói Világkiállításon egy nagyobb koncerten került bemutatásra, a Duna volt az alaptéma. Erre írtam a *Fehér víz/Aqua bianca* című művet szaxofon kvartettre és zongorára. A darab egyik érdekessége, hogy a Budapest Szaxofon kvartett, akik játsszák, tulajdonképpen klarinétművészek – mint Erdélyben Réman Zoli –, és a szaxofonokat néha klarinétokkal cserélik, van benne szoprán meg basszus klarinét is. A 2011-ben Gábor Ferenc (karmester – szerk. megj.) által rendelt *Rezonanciákat* 2012-ben mutatták be Berlinben, ez egy alt hangra, népi vonóstrióra és kamarazenekarra készült mű. Illetve Gál-Tamási Marika és Gál-Tamási Zsombor hegedűművészek rendelték tőlem duókat, mert mondták, hogy kevés a vonós kamarazene.

– A kéthegedűs műveid hegedűsök számára annyira otthonos hangzás-világa valójában a Bartók-duók továbbgondolása. A tétel-áthallások között a pizzicato tétel tudatos választás volt?

– Igen.

– Erdélyi, magyarországi és nemzetközi vonatkozású művészeket soroltál az előbb fel, meg két évtized zeneszerzői termését. Legutóbb Kolozsvárt találkoztunk a város egy évszázadnyi zenei életét ünneplő eseményen. Ott, a kolozsvári magyar zeneszerzők reprezentatív seregszemlájén került sor a fuvolaversenyed ősbemutatójára, melynek során Réman Zsófiát a Kolozsvári Magyar Opera zenekara kísérte, Selmeczi György vezényelt. Megfogalmaztál-e magadnak számvetést a te kerek évfordulóhoz közeledve? Zeneszerzőként érzed-e a szükségét ilyennek?

– Óhatatlanul, ha tudat alatt is, van ilyen bennem. Legelőször akkor fogalmazódott meg hasonló, amikor az ötvenedik születésnapomat töltöttem. Akkor Kolozsvárt volt egy szerzői estem. Most is két ilyen alkalomra készülök, a Fészek Művészklubban lenne egy kamazenekari koncertem, illetve február végén Pestszentimrén, ahol lakom. Az is öröm, hogy most egy hónapja új művem is megszólalt Kolozsváron (*Concerto brevis*, 2018. október 29-én – szerk. megj.), illetve a BMC-ben

(Budapest Music Center – szerk. megj.) márciusban újra felhangzik a fuvolaverseny. Hozzáteszem, hogy van néhány olyan művem, például a hegedűduók, a Kiss Gy.-nek írt kamarazene, vagy akár a fuvolaverseny is, ami azt példázza, hogy megtörténik még a kortárs zenében is, hogy nem csupán egyszeri alkalommal szólaltatják meg. A zenemű akkor él, ha elhangzik, máskülönben csak halott partitúra. Kányádi ezt jól megfogalmazta: a vers az, amit mondani kell. A zene is csak akkor élő, ha elhangzik. Ami pedig a számvetést illeti, azt gondolom, hogy az utóbbi időben azért komponálok nehezebben, mert érzek egyfajta alkotói válságot, olyan értelemben, hogy két ellentétes érzetben élek: az egyik az, hogy azon gondolkodom, hogy ha megtaláltam egy utat és egy hangzásvilágot, akkor azt mért ne folytassam. Akkor nyugodtan ismételjem önmagam. Ez ellentétes a másikkal, az új keresésével. Önmagában nem hiszem, hogy mindig újítanom kellene, de nem szeretném ismételni önmagamat. Ez a kettősség, ez az állandó új-keresés, illetve a megtalált útnak a folytatása viaskodik bennem. Azt gondolom, hogy el kell jöjjön az az idő, amikor az ember letisztul és megnyugszik, nem törődik ezekkel a dolgokkal, és azt komponálja, ami jön belőle.

– *Nem öncélú kísérletezgetés, hanem letisztultság. Horváth Bálint zeneszerző fogalmazta meg nemrég az erdélyi magyar zeneszerzésről, hogy van ennek egy jó értelemben vett konzervatív karaktere, a hagyományban való gyökereződése. A hazai zeneszerzés klasszikus vonásaihoz kapcsolható tulajdonság, hogy nagyon érthetően, természetesen, hangszer-szerűen írsz vonósokra, fúvosokra. Tudatosan törekszel arra, hogy játszható legyen a zenéd?*

– Tulajdonképpen nagyon sok mindent le lehet játszani. Esetemben meg még az is van, hogy a fúvosok között ott van közel Réman Zoltán, Ilma húgom férje, unokahúgom, Réman Zsófi, illetve Kiss Gy. Laci, de írtam én szaxofon kvartettre meg rézfúvos kvintettre. Szeretem a fúvosokat, de közben ugyanígy kedvelem a vonósokat, és itt nemcsak Gál-Tamásiékra gondolok, hanem például Koppándi Jenőre, aki szintén erdélyi származású és a Nemzeti Filharmonikusok koncertmestere. És nem utolsósorban Zsombor fiamra, aki tizenkét éve hegedül, egyre magasabb szinten, most a Zeneakadémián a különleges tehetségek osztályába jár. Zsombornak kisgyerekkora óta komponáltam darabokat. Jártam én is hegedűórára vele, ott ültem, amikor tanult. Tehát sokat alakultam, és Zsombor itthon nekem nagyon sokat tud segíteni.

Legújabb művem, amit befejeztem idén, a *Hegedűverseny*. Koppándi Jenőnek dedikáltam, ebben benne van az is, hogy szeretném, ha ezt bemutatná, nagy elégtétel lenne nekem. Régóta készültem erre, főleg Zsombor fiamnak köszönhetően, akit naponta hallok és látok itthon gyakorolni, és figyelem a kottáit is, ebből nagyon sokat tanultam. Még egy dolog, az előbb nem válaszoltam, pedig feltetted a kérdést. Bizony keveset írtam énekhangra, kórusra, de vannak azért dalaim is. Mikor kérdezted, hogy tudatos volt-e a választás, igen, tudatos volt, hogy erdélyi költők verseit zenésítem meg. Még akkor is, ha például Plugor Magor Szegeden él, de édesapja, Plugor Sándor képzőművész révén háromszéki gyökerű.

– *Három évtizeddel László Ferenc 1985-ben feltett kérdésére mit válaszolsz? Mit csinál most Budapesten a zeneszerző?*

– Eddig nagy többségében kamarazenét komponáltam. Most fejezném be a negyedik vonósnégyesemet, ami egyszer már egy verzióban megszületett, de nem tetszett, ezért újrairom az egészet. Új még az *Impressziók* című zenekari darab, ami egy tárogató szólós kis versenymű, de nem versenyműnek van titulálva. És hogy a koreográfusi munkám hogyan függ még mindig össze a zeneszerzéssel, arra most is van egy konkrét példám. Az elmúlt két évben két előadást alkottam az Udvarhely néptáncműhellyel. Ottjártamkor elmentem a Székelyföldi Filharmónia koncertjére is, megkerestem Boduriant (Bodurian Aram, a Székelyföldi Filharmónia művészeti igazgatója – szerk. megj.), és adtam neki a zeneszerzői lemezemből. Ő mondta, hogy akkor tavasszal valamelyik művemet eljátsszák. Erre én nagy bátran válaszoltam, hogy akkor komponálnék egy versenyművet Réman Zolinak, hiszen ő is szokott odajárni. (Az udvarhelyi Székelyföldi Filharmónia úgy működik, hogy a zenészek jelentős része Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárad intézményeiből érkezik a koncertekre – szerk. megj.). Vázlatokban már van egy nagyzenekari darabom is. De tulajdonképpen a versenyműveim is mind zenekari darabok, a közel 60 kamaradarabhoz képest 17 nagyzenekari formátum. Úgy érzem, ebben kellene előrelépjek most, hogy nagyobb kétszámú együttesekre komponáljak. És még egy dolog, ami most született: hetvenéves a kolozsvári zeneiskola, Kállay Tünde (a kolozsvári Sigismund Toduță Zenei Főgimnázium igazgatóhelyettese – szerk. megj.) a nyár elején felhívott, és mondta,

hogy az ünnepre kolozsvári zeneszerzőktől rendelnének műveket. Engem úgy keresett meg, hogy gyermekkórusra kéne írjak, az 5–8. osztályos korosztálynak. Természetesen vállaltam, de több napig gondolkodtam, hogy milyen szövegre komponáljak. Feleségem javasolta, hogy édesanyám (Tolna Éva – szerk. megj.) gyerekverseiből válasszak. Édesanyám magyartanár volt, de író-költőként is számon tartják. A *Furfangos szavak* kis könyvének szövegeit választottam, egy ciklus lett belőle. Nehezen komponálok, de ez mégis pár nap alatt kész lett. Érzem ennek (a vokális műveknek – szerk. megj.) szükségét, fontosságát, hiszen például Orbán György kiváló zeneszerző, aki rövid ideig tanított engem is, rengeteget ír kórusra. Én kevesebbet, pedig tudom, hogy többet kellene, mert az emberi hang a legszebb hangszer. De hát igyekszem...

– *Szintén Horváth Bálint zeneszerzőre hivatkozom. Ő fogalmaz úgy, hogy az erdélyi magyar zeneszerzést a forma egyfajta kézműves jellegű megformálása jellemzi. Ezzel a rusztikus „művességgel” tudsz azonosulni?*

– Ez egy nagyon jó és precíz megfogalmazás. A zene szigorú, minden leírt hang fontos. Amikor fiatal voltam, én is kísérleteztem az időtengellyel, vagy az *ad libitum* lehetőségével, leírnunk három-négy hangot, melléje, hogy *libero*, és mindenki olyan sorrendben játssza, ahogy akarja. Ebben ma már nem hiszek, úgy gondolom, felületes módja a zeneszerzésnek, ha teljesen rábízzuk a pillanatra és az előadóra. Ilyenkor a legtöbb zenét nem is veszik komolyan. Még a jazzben is van egyfajta irányított improvizáció, hiszen az sem rögtön akkor születik meg... A kilencvenes évek eleje óta mindent kidolgozok és úgymond kőbe vések. Ami nem azt jelenti, hogy miután elhangzott egy-egy művem, ne jönnék rá, hogy mit kellene javítani rajta. Volt már olyan, hogy „túlírtam”. Az a jó, ha áttetsző a zeném, ha nem érzem, hogy kevesebb hanggal több mindent lehetett volna kifejezni. A *Concerto brevis*be például nem írtam bele fölösleges hangokat. A tradícióra visszatérve, ebben (a fuvolaversenyben – szerk. megj.) is észrevehető a klasszikus versenyművek hármastagolódása, mégis annyiban más, hogy egybe kell játszani a három tételt. A hallgatóra van bízva a tagolás élménye. Nem élesen tagolom, átcsúszik egyik tétel a másikba. De végül is igazad van, lehet valami ebben a kidolgozottságban, művességben...

Kovács Dénes

AZ ÉN ÉLETEMRŐL

Amáréfalvi néhai Kovács Dénes (1894–1969) hetvenéves korában írta meg visszaemlékezéseit az első világháború hadszínterein viselt dolgairól, illetve az utána következő fogságáról és hazatéréséről. A háború első évében került sor alá, s már 1914 őszén be kellett vonulnia a császári és királyi 82-es gyalogezredhez, ahová területileg tartoztak az Udvarhely vármegyében élő hadkötelesek.

Kovács Dénes kiváló emlékezőképességgel rendelkezett, annyira beleivód-
tak tudatába az átélt események, hogy naplószerű pontossággal idézte fel a hadieseményeket, majd az utána következő hároméves fogságot is, amelyet a Volgán túl – a Szamarával átellenben – található Levinka községben töltött a Tárász családnál, ahol kihelyezett hadifogolyként dolgozott a családi gazdaságukban, és jó körülmények között vészelte át azt az időszakot. Visszaemlékezéseit gyöngybetűkkel írta, jó fogalmazáskészséggel, mondhatni írói képességek birtokában, olyan színvonalon, amely messze kiemeli a hasonló jellegű memoárok sorából. A szerző saját bevallása szerint csak hat osztályt és néhány ismétlőévet végzett, majd rövid tanfolyamot a székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari Szakiskolában, de sokat tartózkodott a helyi plébánián, már gyermekként jó volt a kapcsolata az itt szolgáló lelkészekkel, sokat ministrált – megtanult latinul (!) – és önkéntes postai kézbesítőként, a helyi népkönyvtár őreként kamaszkorában minden újságot, folyóiratot, könyvet elolvasott. Továbbtanulása édesapja korai halála miatt maradt el, hiszen legidősebb fiúgyermekként rá hárult a gazdaság vezetése, s gyakorlatilag a családfenntartás is. Kovács Dénes azonban parasztemberként is méltósággal élt, mindvégig teljes értékűnek tartotta a hagyományos falusi életformát.

A kézirat valóban elérte célját, hiszen gyermekei, unokái, később dédunokái haszonnal forgatták. A mélyen vallásos, erkölcsös és szorgalmas parasztember, aki kőfaragóként, kőművesként, ácsként is jelentőset alkotott – a keze nyoma ma is fellelhető Máréfalván –, valóban üzeni tudott az utókornak. Többször legépelték az emlékiratot, s amikor megjelent a fénymásolási technika, több kópiát készítettek, majd számítógépen is rögzítették, hogy minél többen hozzáférhessenek, és ne rongálják az eredetit.

Tíz, felnőtt kort megért gyermekéből négyen egyetemet végeztek, többen otthon maradtak a faluban, s folytatták a hagyományos falusi életet. Vér szerinti leszármazottainak száma ma 95, ebből 22 unoka, 39 dédunoka és 22 ükunoka. (Simó Márton)

ELŐSZÓ

In nomine Deo

„Hullatja levelét az idő vén fája”, lassan a feledés betakar mindent. Mennyi érdekes dolog történhetett a múltban, csak a mi nemzetségünk életében. De jó volna tudni, de jó volna olvasni az elsárgult lapokat, ha valamelyik ősünk leírta volna az eseményeket.

Azért gondoltam, hogy amit édesapámtól s nagyapámtól hallottam, s ami velem s a mi családukkal történt, a következő lapokon tehetségem szerint leírom, hogy gyermekeim s unokáim néha olvassák.

Amit tudok családuknak származásáról, feljegyzem, s azután a hadifogási életemről írok. Néhány eseményről is megemlékezem, ami elődeimmel történt.

A község történetéről is leírok néhány fontosabb eseményt, továbbá egyes érdekes emberekről is lesz hosszabb vagy rövidebb feljegyzés.

Már a Mindenható Isten ajándékából hetvenéves vagyok, ideje, hogy ezen szándékomat teljesítsem, mert ki tudja, mit hoz a holnap.

Szeretett Kedves Gyermekeim és Unokáim, olvassátok olyan szívesen a következő lapokra írt sorokat, amilyen szeretettel én írom.

Kovács Dénes, 1964. május 26.

1894. május 26-án születtem. Ma, a jóságos Isten végtelen ajándékából már hetvenéves lettem. Legrégibb emlékem az, amikor Gergely öcsémet Kovács Mihály bácsi és édesapám nyújtópadra helyezték, 1897 márciusában. Azután emlékszem Margit testvérem születésére 1898-ban, majd arra is, mikor leesett a búzás szekérről.

Azután emlékszem György Lázár plébános bemutatkozására 1899 decemberében. Mint kisgyermek térdeltem a mostani keresztlőkútnál volt kancerius¹ cserefatérdeplőn, mikor az új pap a misét mondta.

1 kancerius (latin): rákos – itt: göcsörtös, bogos

1900-ban találkoztam Majláth püspök úrral, aki megajándékozott. 1900-ban édesapám harangozó sekrestyés lett, ettől fogva az életem sokáig az oltár körül folytatódott.

1900-ban kezdtem iskolába járni. Borbáth Erzsike volt a tanítóm az első-második osztályban. Megtanultam ministrálni és a magyar mellett a latint is olvasni. Tanított Petres Bálint kántor, azután Kiss András és Erdély András kántorok.

1904-ben, 10 éves koromban voltam elsőáldozó, 1907-ben bér mátkoztam. Megismerkedtem a könyvekkel, a tanulás nem okozott nagy gondot, volt idő olvasni. 1905-ben 150 darab irodalmi és gazdasági könyvet adott a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium a községnek, melynek kezelését a kántorra bízta.

Édesapáméknak nem volt [*engem*] kire hagyniuk, s azért többnyire a Malom utcában hagytak nagyapáméknál, ahol „édesmámám” rendszeren otthon volt.

Ezek mind egyszerű naiv gyermekdolgok, de az életemhez tartoznak. A templomban már segédkeztem édesapámnak, s később én láttam el a hétköznapi nyári kismiséket mondó plébános körüli teendőket. Két nyugdíjas plébános is élt akkor nálunk, Pap Lőrinc és Pap János, azoknak mindennap ministrálnom kellett. Aztán hazajöttek nyári szabadságra a kispapok, majd később mint újmisézés áldozárok. Ezekre mind jól emlékszem.

László Domokos, Pálfi János, Olosz András néha egyszerre voltak itthon mint misemondó fiatal papok, alig győztem a ministrálást.

Megismerkedtem a népkönyvtárral, egyszerre egy új világ, az irodalom világa nyílt meg előttem. Addig soha nem hallott nevek jöttek elé az ismeretlenségből: Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Verne és a mesemondó Benedek Elek. Azonkívül Rákosi Viktor, kinek a *Korhadt fakeresztek* című könyvét még megtaláltam a háború alatt elpusztult könyvtárból. 1906-ban végeztem be az elemi hatosztályos iskolát, aztán még pár évig ismétlőbe jártam.

1907-ben édesapámat megválasztották kézbesítőnek. Ez félig-meddig kötelező hivatal volt. Minden házasembernek egy esztendeig napos polgárnak, éjjeliőrnek vagy kézbesítőnek kellett lenni. A postát édesapám vette át, és ő is küldte az innen induló leveleket a főpostára. Az oláhfalvi postakocsi vitte a táskát és hozta ugyanabban reggel nyolc órakor a leveleket meg néhány újságot.

Ekkor ismerkedtem meg az újságokkal, melyek mind a mai napig hozzátartoznak az életemhez. Megismertem az akkori politikai újságot, az abba szereplő embereket. Egyszerre kitárult a gyerekkori szűklátó köröm, s már alig vártam a reggeli postát.

Jobbpárt és balpárt, egyszerűen csak így nevezték a politikai élet árnyalatait az újságot nem olvasó egyszerű emberek. Én már tudtam, hogy van szabadelvű vagy liberális párt, amit jobbpártnak neveznek, és van 48-as függetlenségi párt, amit balpártnak hívnak. Azonkívül volt néppárt, alkotmánypárt és párton kívüliek.

1904-ben bukott meg Tisza István és vele az addig szilárdan uralkodó liberális párt. Az 1905. évi téli választáskor a Kossuth Ferencz által vezetett 48-as függetlenségi párt nagy győzelmet aratott.

Mikor Ugron János, az addigi képviselőnk egy barátságtalan téli délutánon az alsó iskola termében beszámolót tartott, már én is ott voltam a gyér számú közönség között mint iskolás gyermek. Hogy miről beszélt, azt már nem tudom, de arra emlékszem, hogy Olosz Márton bátyám, aki a mostani Csörgő Sándorné lakása helyén élt, többször közbeszólva a néppártot éltette. Olosz Mártonnak néppárti képes hetilap járt, s ő onnan szerzett politikai tudást. Ilyen régi dolgok ezek, de hozzátartoznak a gyerekkori emlékeimhez.

Egy tiszta, derült januári délelőtt jött Kállai Tamás, a 48-as függetlenségi párt jelöltje. Nagy lelkesedéssel fogadta a nép. „Éljen a balpárt” kiáltották, „éljen Kállai Tamás”, „éljen Kossuth Ferencz”. Micsoda öröm, mámor volt a könnyen ünneplő nép között! A választáson Ugron János csúfosan megbukott. Alig szavaztak rá. De megbukott az egész liberális párt is.

Aztán jött az „ex lex”, a törvényen kívüli állapot, mert a király nem akarta kinevezni a hatalmas többséget szerzett függetlenségi pártból a kormányt, hanem hivatalnok-kormányral vezette az országot. Megtagadták az adót, megtagadták az újoncokat a vármegyék, élve jogukkal, nem engedtek. Már sokan aggódtak a jövő felől, mikor aztán 1906-ban megegyeztek egy koalíciós összetételű kormánylistában: függetlenségi, alkotmányi és néppárti.

Így szereztem én politikai tudást, így tanultam meg újságot olvasni és az ott használt idegen szavakat megérteni. Közben növeltem és segítettem édesapámnak a mezei munkánál, de főképpen a templomi szolgálat maradt rám, és kisebb testvéreim gondozása.

1908-ban bővítették a templomot. A munkánál elejétől a végéig ott voltam. Mivel közel laktunk, a régi tanítói lakásban, a vállalkozó Márton István még az összes téglát átvételét is rám bízta. Akkor 14 éves voltam, leolvastam a téglát és aláírtam az átvételi jegyeket. Jó iskola volt nekem ez az építés, mert sok mindent láttam, minek később hasznát vettem az építéseknel. Különös események nélkül éldegéltünk, mint más küszködő máréfalvi ember. Már négyen voltunk testvérek, már segítettünk a szüleinknek.

1910-ben újra választásra vitték a népet. Megbukott a koalíciós kormány, újra a liberálisok, a jobbpárt lépett előtérbe. Már akkor tökéletesen tisztában voltam a politikai helyzettel. Több párt indult a választáson, a kettészakadt függetlenségi párt Just Gyula és Kossuth Ferencz vezetésével, egymással is szemben voltak. A régi liberális gárdából alakult a Munkáspárt Tisza István vezetésével. Óriási harc folyt; több helyt még verekedésre is sor került. Hatalmi nyomással és más eszközökkel, nagy többséggel került ki a választásból Tisza István pártja. És kezdődött a végtelen parlamenti küzdelem, melynek aztán csak a világháború kitörése vetett véget.

1911 januárjában György Lázár plébános közreműködése folytán bementem a Székelyudvarhelyi Kő- és Agyagipari szakiskolába. A tanfolyam hat hétig tartott. Nappal kőfaragó műhelymunkát végeztünk, este pedig mindennap két óra elméleti oktatást kaptunk. Rajz, számtan, mértan és üzleti levelezés, ezek voltak a tantárgyak.

A tanfolyam ingyenes volt, sőt az élelmezésre 90 koronát adtak, azonkívül amit a műhelyben készítettem, nekem adták. Édesapám nagyon örült a sikernek, és elhatároztuk, hogy a gazdaság mellett kőfaragó lesznek. Szerszámot vettünk és Kovács Lőrincz bátyámmal megkezdtuk a kőhasogatást, aztán itthon a kifaragását. Sírköveket készítettünk, de nem sok idő maradt a gazdálkodás mellett.

A legnagyobb gond az volt, hogy építeni kellett, erre készültünk, ez volt minden beszélgetésünk tárgya édesapámmal. 1912-ben már 18 éves voltam, nagyon esős nyár köszöntött reánk, alig tudtuk a mezei munkákat elvégezni. Azon az őszön vette meg [édesapám] Hidegkútnál a Lukács Márton-féle kaszálót. Vajon sejtette-e akkor, hogy ott szakadt rá a halálos betegség?

1913 telén fenyőfát hordtunk, hogy tavasszal korán megkezdjük az építést. Mikor végeztünk a szántással, hozzáfogtunk a kőgyűjtéshez,

de előbb a nagyon köves hidegkúti kaszálót akartuk megtisztítani. Embereket fogadtunk, ott dolgoztunk egy hétig, amikor édesapám egy hétfői napon beteg lett és ágyba került.

Az építés elmaradt, de a kitermelt követ hazahordtam. Nagy szomorúság szakadt ránk, s én már teljesen osztoztam édesanyám bánatában. Aztán eljött a nyár, egyedül kellett dolgoznom, mert a betegágytól nem tudott édesanyám elmozdulni.

Augusztus 5-én vége lett édesapámnak, árván maradtam, s rám maradt a családfenntartó férfiúi munka.

1914 tavaszán az előtte való ősszel, László Jánostól vásárolt belsőségre csúrt építettünk. Már újra volt házunk, már újra a magunkéba költözhettünk volna, de ekkor újabb csapás ért, beteg lettem és egy hónapig kórházban ápoltak. Mikor hazajöttem, kezdődött a kaszálás, és kaszálás alatt, 1914. augusztus 1-én kitört a világháború. Ezzel a minden eddiginél nagyobb veszedelemmel nekünk is meg kellett birkóznunk.

Mennyit lestük, mennyit vártuk az újságokat, hogy vajon lesz-e hamar vége. Tudtam, hogy nekem is be kell vonulni, ha nem kötnek hamarosan békét. Hol voltunk akkor még attól? Aztán elvégeztem a soron lévő mezei munkákat és október 26-án bevonultam Székelyudvarhelyre, a kaszárnnyá tett reáliskolába.

Lezárult egy szakasz az életemből, igyekeztem feljegyezni emlékeimet úgy, ahogy tudtam. Nem történtek velem nagy dolgok, volt örömöm, volt bánatom, mint talán minden fiatalnak.

Mikor elhagytam a családot, akkor egy új fejezet kezdődött az életemben, mely sok veszedelmet rejtett magában. Legyen hála a Mindenható Istennek, hogy ebből a szörnyű háborúból épen-egészségesen tudtam hazajönni. A következő lapokon leírom a harctéren és a hadifogságban eltöltött idők történetét.

EMLÉKEK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBÓL

1. Bevonultam a kaszárnnyába

Mikor kitört a háború, már húszéves voltam. Tudtam, hogy nekem is részt kell vennem benne. Nem is kellett sokáig várnunk. 1914. október 11-én besoroltak és 26-án reggel már indultunk Udvarhely felé.

Szegény édesanyám, milyen nagy csapás volt az édesapám halála, és most újabb szomorúság, újabb keserűség érte. De ez már nem csak a

mi sorsunk volt, ebben az egész falu osztozott, mert szinte minden háztól ment valaki a háborúba.

1914. október 26-a életem egyik nevezetes napja.

A verőfényes őszi nap kissé bágyadtan sütött a házunk lépcsőjére, mikor megcsókoltam testvéreimet és elbúcsúztam tőlük. Margit 16, Juliska 10, András pedig 6 éves volt akkor. Szegények sírva maradtak el tőlem. Háború volt, ki tudja, látnak-e viszont valamikor? Édesanyám még elkísért egy darabig, de aztán mikor szekérre ültünk, ő is elmaradt a többi síró asszonnyal együtt.

Elszakadtam szeretteimtől, ki tudja, mi vár rám? Istenem, csak te tudod, csak tebenned bízom. Mint lehulló falevél, úgy éreztem magam, mikor visszanéztem a szekérről, és ott láttam édesanyámat a többi asszonyokkal. Ki tudja, látjuk-e még egymást, vagy utoljára nézünk egymás szemébe.

A masinás keresztfájától még egyszer visszanéztem szülőfalumra, s még gyönyörködtem a karcsú templomtornyon, aztán a lovak vágózni kezdtek és elmaradt minden. Felharsant az elválás szomorúságát takaró nóta, és elkecserevedve énekeltünk, míg a szekerek gyorsan haladtak Fenyéd felé. A város végén már vártak a bajtársak. Egyenesen az elosztóbizottsághoz kísérték, ahol engem több társammal a negyedik pótszázadhoz osztottak be.

Már azon az estén vége lett a civil életnek. Váradi őrmester szigorú parancsban tudatta a kaszárnyai rendet és szabályokat. Aztán elosztottak szobánként, s kilenc órakor le kellett feküdni mindenkinek, ha volt álmos, ha nem.

Kaszárnyánk az Állami Főreáliskola volt, melyet ideiglenesen laktnyává avattak. Másnap megkezdődött a katonai kiképzés. Ennek leírásával nem untatom az olvasót, mert az már igazán nem érdekelheti, csak annyit írok, hogy nagyon szigorú volt a fegyelmezés. Háború volt. Aztán sokszor vittek nehéz gyakorlatokra sárban, hóban, amint katonáéknál szokás.

Karácsony ünnepén beosztottak 250 társammal a menetszázadba. Ettől kezdve már külön gyakorlatoztunk, de nem sokáig, mert december 28-án felvettük a csukaszürke harctéri ruhát és vártuk az indulás idejét. Mindenki izgatottan várta az időt, és jöttek az otthoniak, hogy még egyszer láthassák a harctérre menő fiukat vagy testvérüket. Már

ötven éve lesz ma holnap ennek, de én még élénken emlékszem mindenre, ami akkor történt.

2. Felvettem a szürke ruhát

Ez a ruha azt jelentette, hogy el kell hagyni rövidesen a kaszárnnyát, a gyakorlóteret és a háborús időt élő kis székely várost. Akkor már fogalom volt a csukaszürke ruha, hiszen ötödik hónapja folyt a háború, mindenki tudta, mit jelent ez a katonákon. Mikor felöltöztem, valami különös izgatottság, valami kalandvágy fogott el. Vágyódtam az idegen tájak, idegen országok látására, pedig tudtam, hogy ahová visznek minket, ott a halál az úr.

A menetszázad 250 emberből állt, egyforma szürke ruhában mind. Már szinte az ellenség előtt éreztük magunkat, s amíg lázas izgatottsággal vártuk az indulásra szóló parancsot, lekicsinylően néztünk a kaszárnya udvarán járkáló kék ruhás pajtásainkra. Ők akkor még otthon maradtak, de tudták, hogy nem sokáig.

Már nem volt szükségünk katonaládára, mert minden vagyónunk a hátizsákban jött velünk, amerre mentünk. A harctéri felszerelésen kívül semmi felesleges holmink nem volt. Nagyon vigyáztunk, hogy ne terheljük túl magunkat.

Aztán eljött a nagy nap, 1915. január 1-je, délután 2 órakor a feszes vigyázban álló, szürke ruhás menetszázadot imára vezényelték. Indultunk a harctérre. Valami tompa félelem, valami megmagyarázhatatlan érzés ömlött el rajtam. Végignéztam a századon: kétszázötven viruló, szép élet, erős, kemény férfiak indulnak az ismeretlen jövő felé. Ezek mindegyike azt gondolja, amit én: vajon jövök-e vissza valamikor? Imához! Milyen őszintén imádkozhatott az egész csapat!

Csergő szakaszvezető dörgő vezényszavára menetbe fejlődtünk, és elindultunk az állomás felé. A város között már énekszóval haladtunk, de az énekünk sehogy sem hasonlított a vidám katonanótákhoz.

Csukaszürke ruhám a hosszú utazás alatt összegyűrődött. A lövészárokban hamar elveszítette szép színét. Sáros, kopott lett, de nekem mégis kedves volt. Hóban, hidegben, esőben és sárban védelmezte gyengén táplált testemet. Vigyáztam rá, javígtattam, tisztogattam, hiszen már együvé tartoztunk ketten.

Egy külön világ volt a szürke ruhások élete. A láttukra mindig [*mintha*] mellbe vágott volna valami. Itt vannak, ma még épek, erősek,

s holnap talán halottak. Talán ma írtak levelet szeretteiknek, hogy „jól vagyok, hála Istennek”, és holnap vagy talán még ma gránát tépi szét testüket. Mindig elszomorodtam, mikor ránéztem a sáros, foltos, szürke ruhás bajtársaimra. Aztán láttam csukaszürke köpennyel letakart katonákat, az volt a szemfedőjük, nekik már végük volt, őket elkísérte a sírba is a csukaszürke ruha. Istenem, milyen szomorú volt rájuk nézni!

Egy heves ütközet után golyók helyét fedeztem fel a blúzomon, és a sapkám szemvédőjét is átfúrta az ellenséges golyó, de én, hála Istennek, sértetlen maradtam.

Golyó lyuggatott szürke ruhám, te ott maradtál egy Volga menti kis faluban, de én már nem feledlek el soha.

3. Útban a harctér felé

Kiértünk az állomásra, leolvastak külön-külön negyven embert, és a részünkre kijelölt kocsi elé állítottak. Néhány perc múlva már elfoglaltuk a helyünket és vártuk a vonat jelzését az indulásra. Milyen egyszerűen, milyen sután hangzik így, ahogy írom. Mintha csak valami kirándulásra indultunk volna.

Hatalmas tömeg szorongott az állomáson, alig tudták a rendet fenntartani az örök. Búcsúzkodás, zaj, kiáltozások, sírás, hiába, gyenge az emberi szív. Édesanyám is ott volt Margit testvéremmel, alig tudtam tőlük megválni. Még a vonatajtóban álltunk, még igyekeztünk egymás szemén át a lelket látni, amikor lassan, csendesen elindult a szerelvény. Aztán még integettünk, amíg lehetett, míg végül elszakadtunk egymástól teljesen. Elsodort a vihar, mint egy marék falevelet, már nem voltunk idevalók, mi már egy egészen más világba értünk. Már ezzel megkezdődött a harctéri életünk.

Minden ott volt a vonaton, ami nekünk szükséges lesz ezután. Mikor leértünk Keresztúrra, már a tábori konyhából kaptunk teát. Hamar összelelegedtünk a kocsiiban, szólt az ének összevissza, mert italosak voltak a fiúk. Valamivel el kellett üldözni a szomorúságot.

Aztán lassan elcsendesedtek. Tövisnél újra leszálltunk vacsorázni. Jó forró, rumos teát adtak, s egy darab friss kenyeret. Minél jobban elszakadtunk a szülőföldtől, úgy barátkoztunk meg, a kocsi lakói egymással. Már egy család voltunk, sorstársak mindannyian.

Január 2-án Aradon voltunk. Senki sem köszöntött, senki sem törődött velünk a lakosság közül. Ott már megszokottá vált a katonaszállító vonat. Tudták, hogy vadonatúj szürke ruhában, virágosan és dalolva mennek, aztán rövid idő múlva egy része sebesülten vagy betegen, kopott ruhában, csendesen jön hazafelé, vagy egyik kórházból a másikba. Mi is láttunk ilyen vonatot, amint a nagy magyar Alföldön a szerelvény rohant Budapest felé. Integettünk nekik, s ők is köszöntöttek minket.

Január 3-án Budapesten, a Rákosi-rendezőpályaudvaron reggeliztünk. Onnan néztem a villanyfényben úszó magyar fővárost. Akkor és utoljára volt alkalmam látni az olvasmányaimból és képekről olyan jól ismert Budapestet. Csendesen havazott, amikor a barátságtalan ködben átsattogott vonatunk a külváros apró állomásain. A Vár felé haladtunk, majd a Duna mellett északra.

Minden útleírás később unalmassá válik. Az ember elfárad a sok új helység nevének feljegyzésében, s egész biztos, hogy annyi év után már nem érdekelheti e sorok olvasóját. Egész nap megszakítás nélkül ment a vonat. Éjjel elhagytuk hazánk határát. Istenem, vajon látom-e még viszont Magyarország földjét?

Január 4-én reggel már ismeretlen, idegen földön rohant szerelvényünk a célja felé. Vad, zord hegyek között vitt az út. Egymást érték az alagutak és a szédítő völgyek fölött átívelő hidak. A havas téli tájon azt se tudtuk, merre megyünk, s csak január 5-én reggel, egy egész éjszakai utazás után tudtunk tájékozódni.

Ködös, zimankós időben szálltunk le a kocsiból Brünn pályaudvarán. Reggelizni mentünk; csípős, fojtó levegő vágott szembe, ahogy lépdeltünk a hatalmas állomáson az étterem felé. Ahol be volt rendezve az állomás a katonák ellátására, ott a mi konyhánk nem főzött. Kihasználtuk a jó alkalmat.

Egy óra múlva újra elindult a vonatunk, most már sejtettem, hová megyünk. Kisebb állomásokon megállás nélkül rohantunk, csak ott álltunk meg, ahol várakozni kellett valami okból. Most már szelídebb, hullámos tájon haladtunk egész nap. Hó volt az egész vidéken. Apró falucskák mellett mentünk el, nem várt senki, nem nézett ránk senki. Mint az emberi társadalomból kitöröltek, úgy éreztük magunkat.

Elcsigázva a kényelmetlen berendezésű vasúti kocsiban, már szinte vártuk, hogy legyen vége ennek a kényelmetlen helyzetnek. Annyit

kattogott a kocsi kereke, hogy már szerettük volna, ha szilárd földön lennénk. Alkonyodott, amikor a háború első nyomait észrevettük: leégett házak, elhagyott lövészárkok, széthányt drótkerítések. Csodálkozva és borzongva néztük, de a vonat csak ment tovább a sötét, havas téli éjszakában.

Már este 10 óra lehetett, a fiúk egy része elaludt, a többiek csendesen beszélgettek, amikor a vonat megállt. Lámpás emberek jöttek-mentek a vonat mellett, amíg egyszer felcsengett a parancs:

- Leszállni teljes felszereléssel, sorakozó bal felől, minden kocsi legénysége külön!

Kiszálltunk, leolvasás, aztán elindultunk a sötét havas úton. Nem mentünk messze, alig negyedóra múlva egy félig lerombolt sörgyár udvarára értünk. Itt az épen maradt helységekbe szállásoltak.

Censtován voltunk, a híres búcsújáró helyen, ahogy kérdésünkre megmondta a szakaszparancsnok. A háború elején sokat emlegették a város nevét az újságok. A sok utazástól elcsigázott testünket végre kényelmesen ki tudtuk nyújtani. Jó szállásunk volt, nagyon jól aludtunk.

Január 6-án, Vízkereszt napján már hajnalban megkaptuk a kávé, és világodatkor ott állott a század a gyárudvaron. Hullott a hó, egykettőre csupa fehér lett a szürke ruha, s szinte mindent elfedett. Gyorsan leolvastak, jelentés, és a század már indult a havas, sáros úton az ismeretlen cél felé.

- Ének! - szólt a parancs, de alig egynéhányan figyeltek rá, aztán ők is hamar elhallgattak. A vadonatúj felszerelés, a 250 db töltény, az új ruha, a betöretlen bakancs, bizony hátráltatta a gyaloglást a frissen esett hóban.

Lassan haladtunk az úton, nem tudtam tájékozódni, mert a nagy havazásban összefolyt minden, nem láttunk sem előre, sem hátra. Mentünk tovább, a már hátulról fúvó havazóban. Szerencse, hogy nem szembejött velünk. Dél már elmúlt, mikor egy kis erdő szélén megállottunk. Eddig sehol egy ház, tanya vagy falu, csak a hóval borított kietlen pusztaság.

A nehéz úton a konyhák lemaradtak, s így természetesen délebbé sem volt. Egy órai pihenő után mentünk tovább. Átmentünk a kis erdőn, és nemsokára egy más erdő közé értünk. Elhanyagolt, rossz, gidres-gödrös úton mentünk egész délután, mindig erdő között, egész estig. Már sötét volt, alig tudtunk haladni a rossz úton. Akkor egyszerre

megállítottak, észrevették, hogy nem jó felé mentünk egész nap. A sötétben átmentünk egy nagy vizes réten, máshol átlubickoltunk egy folyóvízen, és felkapaszkodtunk egy vasúti töltésre.

A háború egyik nagy veszedelme, a rossz vezetés már az első napon bemutatkozott. Mennyi baj származott a világháború folyamán az ilyen és még ennél komolyabb esetekből.

Egy állomásra értünk, ki tudja honnan, odaállott egy szerelvény, és mi újra vonatra ültünk. Hogy merre mentünk, előre vagy hátra, nem tudom, mert ahogy leültem, nyomban elaludtam, s csak akkor ébredtem fel, amikor ki kellett szállnunk.

Így végződött az első nap.

Felesleges volna aprólékosan leírni minden nap eseményét. Tipikus lengyel helységeken, falukon, városokon vitt át az utunk, melyek sűrűn el voltak látva zsidó kereskedőkkel. Kényelmetlen beszállásolás, nehéz menetelés, elmaradt konyhák miatti neheztelés. Ebből állott a napi rend, de azért csak haladtunk kelet felé. Az idő is kitisztult és nem volt nagy hideg.

A harmadik napra meghallottuk az ágyúk dörgését, mintha valahol zivatar dúlna, úgy jött felénk az ágyúszó. Tehát már nincs messze a cél, nemsokára odaérünk, már lépten-nyomon látszottak a háború rombolásai: leégett falvak, felrobbantott hidak, és elhagyott lövészárkok. Máshol letarolt, összelőtt erdők. Itt tehát már végigszántott a pusztító démon.

Gyermekkoromban édesapám minden évben megvette a Szent család naptárt, alig vártam, hogy hazahozzák már novemberben a más évre szólót. Az 1899–1900-ban dúló angol–búr háború tüzetesen le volt írva az 1901-re szóló naptárban. Nagy figyelemmel olvastam. Aztán az orosz–japán háborút, majd az 1912–1913. balkáni háborút is olvastam az újságban. De hiába, nem tudtam elképzelni tökéletesen. Ki hitte volna akkor, hogy egyszer majd személyesen is alkalmam lesz megismerni ezt a nagy veszedelmet?

A negyedik nap már élesre töltött fegyverrel meneteltünk, majd az ötödik nap este megérkeztünk az arcvonalt mögötti faluba. Ott volt az ezredparancsnokság, a trén és a konyhák. Innen hordták ki az állásba az oda szükséges dolgokat.

1915. január 11. Hosszú, fárasztó utazás, sok menetelés után végre itt vagyunk a harctéren. Sötét este volt, az égen komor felhők. Alig

tudtunk elhelyezkedni a kis lengyel falucskában. Egy félreeső házban kaptunk szállást, ahol alig vártuk, hogy lepihenhessünk. Amint lefeküdtünk a nehezen összegyűjtött szalmán, erősen tűnődtem, hogy vajon milyen lehet a lövészárók. Társaim jó része már aludt, de én feszülten hallgattam az ágyúdörgést, amely hol messziről, hol közelebből idehallatszott. Néha gyér fegyverropogás és gépfegyverkattogás vegyült közéje.

Felkeltem és a ház eresze alól elnéztem az arcvonal felé. Az enyhe téli éjszakában lomha hópelyhek hulltak a szekerek által betört havas, sáros udvarra. Messze, bal felől hatalmas fényszóró világított, jelezve, hogy valahol arra húzódik a front. A szuroksötétségben csak ez a fény látszott, és csak a fegyverek zaja törte meg néha a titokzatos csendet.

A fáradtság elűzte a kíváncsiságomat, bementem a társaim közé és nemsokára elaludtam. Még alig virradt, már újra állott a század a sáros, havas udvaron. Leolvasás, jelentés után elvezettek egy nagyobb udvarra, ahol aztán elosztottak külön századokhoz pótlásként. Én több társammal a 13-ik századhoz kerültem, mely akkor tartalékban volt egy kis falucskában.

4. A harctéren. Első benyomás

Századunk egy kis erdő fedezete alatt, néhány ház és csűr szomszédságában, egy rossz színben volt elhelyezve. Ahogy odaértünk, első dolgom volt érdeklődni, hogy van-e márэфalvi a csapatnál, de hiába vizsgáltam mind a négy szakaszt, nem találtam egyet sem. A menetszázadban sem volt senki, és itt is egyedül maradtam. Hanem aztán összebarátkoztam Szilveszter Károly siklódi fiúval, jóképű, ügyes katonával. Nagyon jó pajtások lettünk. Szállásunk nem volt kényelmes, csépeletlen roszból vetettünk ágyat januárban, széljárta színben aludni elég kellemetlen volt. Nappal bátran lehetett járkálni, mert egy szelíd völgyben laktunk, biztos takarásban. Fejünk felett néha tűzéségi lövegek röpködtek, de minket nem bántottak. Egy feketés színű patakocska folyt lomhán, csendesen a falu között, abban mosakodtunk, kút is volt ivóvíznek.

Megérkezésünk után két nappal kísétáltam az első vonalba. Már nagyon kíváncsi voltam, hogy mi lehet elől. Lucfenyőerdő között haladtam a kb. két kilométerre húzódó állások felé. A kanyargó erdei úton haladva nemsokára feltűntek az első földhányások. Ott kezdődtek

a lövészárkokba vezető futóárkok. Onnan még kb. 300 méterre volt az első vonal. Futóárkok erre, futóárkok arra, itt igazán csak az tud eligazodni, aki itt lakik. Az árok mentén magas, toronyszerű földrakások, az ellenséges golyók ellen. Mennyi munka, mennyi emberi fáradság kellett ezeknek az elkészítéséhez. S milyen céltalan, milyen haszontalan munka, az egyik ember megbúvik a másik elől, hogy az ne tudja bántani.

Ez a háború: leégett házak, letarolt erdők, felturkált földek, melyekben emberek laknak. Ahogy elértem az első árkot, egy ismerős arc nézett rám. Pál András volt, a szomszéd Pál Károly fia. Tűzifát vágott éjszakára. A harmadik század, amelyikben szolgált, a második vonalban volt. Beszélgettünk hazai dolgokról, aztán mentem tovább. Katonákkal találkoztam, de nem törődött senki velem. Köszöntek, és mentek tovább ki-ki a maga útján. Én is.

Nemsokára véget ért az árok, amelyiken haladtam, és egy keresztben húzódó, hatalmas árokba értem, mely némely helyen be volt fedve vastag fenyőfákkal. Jó magasan kilövő lyukak, szinte mindenikben egy fegyver. Tüzeléskor fel kellett lépni a magasított helyre, mert a lyuk olyan magasan volt, hogy az esetleg betévedt ellenséges golyó nem érthetett az árokban járó katonáknak.

Kinéztam az egyik fegyver mellett, de a mi drótkerítésünknel egyebet nem láttam. Hol az ellenség, kérdeztem magamban. Bizonyára ők is behúzódnak valami hidegtől védett helyre, mint a mieink. Tovább mentem az árokban, akkor látom, hogy a sánc hátulsó oldalában pincészerű helyek vannak vágva, melyben nyolc-tíz ember meghúzódhat. Ajtónak sátorlapot akasztottak, és a tábori kályhában vidáman duruzsolt a tűz. Az egyik ilyen „dekung”²-ban Pap Sándorral találkoztam, éppen a kályha felszerelésével foglalkozott.

Csendesen hullott a hó, belepett mindent, nem lehetett látni semerre egyebet, csak a mindent eltakaró fehérséget. Néha ágyúszó vagy néhány puskalövés jelezte, hogy a harctéren az első állásban vagyunk. Ilyenkor írja a haditudósító a következő szűkszavú jelentést: „Katonáink a téli állásban vannak. A helyzet változatlan.”

Visszamentem a századhoz, az összelőtt erdő között, és amikor este lefeküdtem a szalmára, már nagyjából tudtam, milyen az első vonal.

2 dekung (német deckung): fedezék

A néhány ház közötti téren konyhák voltak elhelyezve, onnan szállították ki az élelmet a vonalbeli legénységnek. Péter Lajos is ott volt a harmadik század konyhájával. Szabad időben sokat beszélgettünk. Ő volt a főszakács, ő rendezte a század „menázsiját”.

Néhány nap múlva aztán mi is bementünk az első vonalba, már tudtam tájékozódni, már tudtam, mi a kötelesség. Este vezettek be, és mindjárt éjjeli szolgálatra osztottak. Minden rajból két őrszem volt kiállítva a drótkert mellé, és egy jelzőőr a lövészárookban. Kétóránként volt a váltás. Hamar beletaláltuk magunkat a különös életbe.

Egy hét múlva újra felváltottak, visszamentük a faluba, ahonnan minden második nap szolgálatba jöttünk hátra a tüzérségi állásokhoz. Itt láttam először ágyút közvetlen közelről, és itt láttam az ágyú kezelési módját. Tizenöt centiméteres haubich³ volt, négy darab.

Néha tüzeltek egy erdőn keresztül, olyan különös volt, hová lőttek, mikor nem láttak semmit. De aztán hallottam, mikor valaki valahonnan bement a találatot, vagy mondta, hogy jobbra ennyi métert, vagy balra, vagy előre, vagy hátra. Aztán mikor egy ágyúval megtalálták a célt, akkor mind a négy ágyú oda tüzelt. Nagyon érdekes volt, egy fehér oszlop állott oldalt nyírfából készítve, az volt a kisegítő cél.

Mikor nem mentünk szolgálatba, akkor fegyvergyakorlatok voltak az erdő közötti tisztáson. Ez azért volt, hogy ne unatkozzunk. Aztán ennek is vége lett, újra kivittek egy összekötő különleges állásba, ahol egy hatalmas fedezékben húzódott meg a mi szakaszunk. Itt nem szabadott aludni, ezért egész éjjel felváltva mondtuk a mesét vagy más dolgokat. Nekem Napóleon mesébe illő történetét kellett elbeszélnem. Mindedig nemigen volt veszélyben az életünk, csupán akkor, amikor őrségben álltunk, mert néha az ellenség lövögetett. Nem is történt a századunknál sebesülés vagy halál január 30-ig.

1915. január 30. Ekkor volt az első csata.

5. Támadás egy magaslat ellen

Rulkától balra egy hatalmas kastély előtt húzódott a lövészárok az erdő széléig. Kb. négyszáz méterre egy jókora magaslat állott velünk szemben, amit az ellenség tartott megszállva. Egész délután nagy erővel lőtte a tüzérségünk, és az volt a terv, hogy az éj leple alatt hirtelen

3 haubic: a tarack szláv névváltozata; átmenet az ágyú és a bombavető mozsár között

elfoglaljuk. Az állásban a nyolcadik század tette a szolgálatot. A mi századunk kisegítőnek ment be a tartalékból. Százával hullottak a gránátok az ellenséges állásra, kísérteties fényt vetve felénk, akik az indulásra szóló parancsot vártuk. Már a mi drótkerítésünk le volt döntve, hogy könnyebben előnyomulhassunk.

– Nyolcadik század, előre! – hangzott csendesen a parancs, majd amikor ők kimentek az árokból, a mi századunk is megkapta a parancsszót.

Istenhez fohászkodva kiléptem én is a többivel. Hideg szél fújt az árok előtti pusztán. Mint kísértetek, úgy vonultunk elő fehér hóköpenyeinkben. Már egész közlelől látszott az ellenség drótkerítése, s mi lehasalva a bokáig érő hóban vártuk a rohamra szóló parancsot. Közben állandóan tüzeltünk. Már kezdtünk fájni, mikor egyszer csak jön a parancs, hogy egyenként visszavonulni. Egyenként? Nem úgy történt, szaladt egyszerre az egész. Néhány perc múlva már újra a saját állásunkban voltunk. Így sikerült az első támadásunk.

6. Új frontszakaszra vezényeltek

Talán húsz emberünk veszett el a megghiúsult támadásban. Szerencsére, az ellenség csak gyéren tüzelt. Még ott voltunk néhány napig a nyolcadik századdal vegyesen az első állásban. Aztán egy déli menázsiosztáskor jött a parancs, hogy azonnal felszerelni, és sorakozó az erdő sarkánál. Nem tudtuk, mit akarhatnak, de hát a katona hiába okoskodik, az ő kötelessége az engedelmesség.

Felváltottak, a 2-ik brassói ezred jött helyünkbe, mi pedig elindultunk más helyre. Este már messze voltunk Rulkától. Másnap estig megszakítás nélkül meneteltünk. Éjfél táján foglaltuk el új helyünket. A 44-es somogyi bakákat váltottuk fel. A 82-es ezred szakasza a Pilicáig húzódtott rézsút.

Új állás, új munka, új nehézség. A mi helyünk egy lapos, vizes, sáros hajlásban volt. Az idő megereszkedett, megeredt az eső. Állandóan felváltva kellett merni, mert különben felvett volna a víz. Külön szolgálatot kellett tartani a vízméréshez. Végre aztán megszabadultunk a víztől. Egy éjszaka a nappal kiszemelt helyen, egy mélyebben fekvő hajlás felé hatalmas sáncot ástunk. Ezen aztán elfolyt a víz. Éppen ideje volt, mert a következő napokban még kiadósabb esők szakadtak ránk.

Lassan berendezkedtünk, új, kényelmes fedezéket építettünk, melyben éjjel-nappal vígan duruzsolt a pléh tábori kályha. A szolgálat is rendesen folyt, éjjel négy órát voltunk, éjfél előtt és után két-két órát. Mikor már mindent rendbe hoztunk, újra felváltottak, akkor egy másik 82-es csapat jött a helyünkbe, mi pedig bementünk a faluba.

Éjjel az ellenség támadott, nekünk be kellett szaladnunk a félig vízzel telt fútóárkokon az állásban lévők segítségére. Reggel vissza kellett menünk, mert nekünk ott nem volt hely. Két hétig lehettünk a faluban, ahonnan erdőre jártunk fát vágni az állás erősítésére.

Márciusban újra bementünk, már jó idők jártak. Egész éjjel, az örök kivételével, mindenki hordta a kecskének nevezett alkotmányokat, az árokások lerakták a drótkerítések mellé és összefonták szúrós dróttal. Nem volt veszélyes hely, gyéren lövögettek a túlsók, s nekünk is meg volt tiltva a haszontalan lövöldözés. Így teltek a napjaink, már szinte otthon éreztük magunkat, az élelmezés rendes volt, és lehetett pityókát is főzni.

1915. április 4-én aztán különös eset történt velünk. Abban az évben a román húsvét egyszerre volt a mi ünnepünkkel. Velünk szemben román nemzetiségű katonák voltak, és a mi ezredünkénél is szolgáltak románok. A túlsók Besszarábiából származtak. Gyönyörű húsvét reggel virradt ránk. Csendes, tiszta idő, sehol egy lövés, se távol, se közel.

Egyszer csak kiáltozásokat hallottunk az ellenséges állások felől román nyelven: – Ne lőjetek, ma húsvét napja! Gyertek ki középre, beszélgetssünk! Ahogy kimentünk a lövészárokból, éppen akkor kelt fel a nap a kiáltozók felett. Valami különös érzés fogott el, és nem törődve semmivel, talán harminc vagy negyvenen kimentünk az állásból. Előttünk egy szelíd emelkedésű domb volt, úgyhogy nem látszott a túlsó lövészárók, de ahogy mentünk tovább, egyszer csak látjuk, hogy néhány orosz katona közeledik felénk. Találkoztunk, és akik románul tudtak, beszélgettek velünk. Elmondták, hogy szeretnének már hazamenni, s kérdezték tőlünk, hallottuk-e, vajon mikor lesz vége a háborúnak.

Enyhe tavaszi szellő fújdogált kelet felől az ünnepies csendben. A ragyogó napfény elterült a senki földjén, s mi valahogy jól éreztük magunkat a fegyvertelen ellenségeink társaságában. Beszélgetés közben valamelyik figyelmes lett a kis távolságban fekvő emberre, s mikor odamentünk, akkor látjuk, hogy halott orosz katona. Verescságin

Elhagyatva [A hátrahagyott – szerk. megj.] című híres képe jutott eszembe, ahol a kietlen, néma pusztaságon egy elesett katona fekszik, mindenkitől elfelejtve. Íme ez a szegény ember eljött, ki tudja Oroszország melyik vidékéről, ide meghalni. Javakorabeli, derék ember volt, bizonyára családja, felesége, gyermekei vannak otthon, akik még mindig várják a levelet, s ő itt fekszik temetetlen az ős óta. Az egyik orosz mindjárt elszaladt és ásót hozott, s amíg a gödröt ásták a halottnak, mi visszatértünk a lövészárkunkba.

Az első háborús húsvét napján – ahogy később megtudtuk –, több helyt összejöttek a szembenálló katonák. Azon az este felváltottak, és tartalékba mentünk.

7. Konstantinóban

Tiszta, szép időben, a telihold világánál vonultunk hátra egy elszórt házakból álló nagy faluba. Akkor már Bogos Albert is velünk volt. Ő később jött fel, s aztán kérésemre mellém osztották be. Nagyon örültem, mert most már mégis volt egy falumbéli, noha Szilveszter Károllyal már addig is jó barátságban voltunk. Minden erőltetés nélkül kialakult egy sajátos helyzet. Minden katonának akadt egy szorosabban vett bajtársa, akivel összetart, aki vigyáz rá, és viszont. Valami csodálatos testvéri érzés uralkodik egymás iránt a halál birodalmában. Nekem is jóbarátom volt az egész szakasz, de mégis Szilveszterrel voltam szoros barátságban, s aztán hárman voltunk, amikor Albert is hozzánk jött.

Már nem volt messze a hajnal, mikor egy csűrben elszállásoltak. Enyhe idő volt, nyomban elaludtam. Már korán reggel állott a század fegyvergyakorlatra, majd kiadták a parancsot a századkörlet megtisztására és a felszerelés rendbehozására.

Aztán eleredt az eső, nagy sár lett, akkor a kb. négy kilométerre fekvő lucfenyőerdőből lombot hordtunk és ösvényt raktunk ki minden irányba. Majd amikor ez nem vált be, fél méter hosszúra vágott, tuskókból hasított fával raktuk ki az ösvényeket, s hogy el ne csúszkáljanak ide-oda kétoldalt, levágott fából keretet készítettünk. Amikor elkészültünk a hosszú járdákkal, az idő is megjavult, a sár pár nap alatt felszáradt, és többé senki sem járt a nagy munkába került padlókon. Közben állandó felszerelésvizsga, változatosságképpen éjjelenként riadó, ami sohasem ment elég jól, s ezért mindig dorgálást

kaptunk. Különben az egész zászlóalj a faluban volt elszállásolva, és többször voltak össze egy riadó alkalmával.

Szép, meleg idők jártak, a fű élénken zöldellt már az utak szélén. Ez új munkára csábította a századparancsnokságot. A gyéren lévő házak között veteményeskertek voltak. Egy-egy kertet lefoglaltak a különben távol levő tulajdonosoktól, és elhatározták, hogy zöldségtermesztésre rendezkednek be. Ide már csak az ágyú hallatszott, s gondolták, hogy itt leszünk egész nyáron.

Valahonnan ekéket szereztek, egy-egy ekébe beállítottak húsz-huszonöt embert, és felszántották a kerteket, majd ugyanígy elboronálták. Valahonnan veteménymagot is szereztek, és szépen, zsinór segítségével fölágysolták s elveteményezték.

Ezzel eltelt pár hét, nagyon jó helyt voltunk, az élelmezés is jó volt, s az életünk se volt veszedelemben. Április vége felé, talán 25-én aztán vége lett a pihenésnek, éppen az utolsó ágyást végezte be a kertésznek felcsapott baka, mikor hirtelen „riadó, riadó” parancs hallatszott.

Negyedóra múlva az egész zászlóalj az úton állt. Azt hittük, megyünk az állásba, de nem arra vitt az irányunk. A falu körül kimentünk az országutra és megindultunk dél felé. Otthagytunk mindent, a járdákat, a gondosan előkészített fegyverállványokat, a finom fenyőgallyból készített fekvőhelyet, és a szépen elrendezett veteményeskertet is.

8. Útban a Kárpátok felé

Akkor már az egész 82-es ezred együtt volt. Felhős időben, de mégis tikkadt melegben, porban meneteltünk megállás nélkül sötét estig. Másnap elértük Szulajevót [Sulejów – szerk. megj.], aztán Petrikót [Piotrków Trybunalski – szerk. megj.]. Ott voltunk két napig. Megcsodáltam a gyönyörű, piros téglából rakott, vakolatlan gótikus templom tornyát. A templom is szépen ki volt díszítve kívül, minden legapróbb dísz vagy ablak csúcsíves volt. Sajnos belül nem láthattam meg. Aztán bevagoníroztak, és a vonat elindult dél felé. Kíváncsian néztünk szét a soha nem látott lengyel vidéken. Két nap múlva a megerősített Krakkó mellett haladt el szerelvényünk.

Április 29-én kiszálltunk egy kis helységben, valami lengyel kis városka volt, zsidó kereskedőkkel. Április 30-án tovább mentünk. Gyönyörű idő volt, igazi tavasz. Minden olyan kedvesnek és szépnek tűnt, amint áthaladtunk az apró falucskákon. De távol szakadatlan dörgött az ágyú.

Tőlünk balra húzódott valahol az arcvonala, s mintha mi mögötte mennénk, úgy tűnt fel, de mégis mind közelebb és közelebb értünk hozzá.

Május 1-én, már a hajnali sötétben, rövid éjjeli pihenő után tovább mentünk. Délkor már közvetlen a front mögött, a Dunajec mellett állott meg az ezred. Velünk együtt menetelt, néhol megelőzve minket, nagy tömegben a tüzéség, huszárság és a trénszekerek végtelen sora. A mi századunkat egy kis erdőbe vezényelték.

9. Gorlice

Egy hadi esemény leírása sokféleképpen történhet. Leírják a haditudósítók, jelentést ad a hadvezetőség, amely rendesen nagyon szűkszavú, vagy pedig elmondhatja egy személy, ami vele történt, vagy amit a neki szűkre szabott helyen látott.

Amikor eljöttünk Konstantinából, nem gondoltam egyébre csak az arcvonala-cserélésre, de ahogy jöttünk tovább és tovább, már gondoltam, hogy valami nagy esemény van előkészülőben. Az a rengeteg katonaság, tüzéség, huszárság, amit az április utolsó napjaiban láttam, az már ijesztő volt. De hát honnan tudhattam volna, hová megyünk, s miért? Csak azt tudtam, ami már megtörtént, és amit láttam. A következőkben csak azt tudom leírni.

Május 1-én a tervezett állásainkkal szemben, a völgy túlsó oldalán egy kis ciheres⁴ erdőben rejtettek el, ott voltunk azon a délután és éjjel. Rettenetes ágyútűz volt mindkét oldalról. A lövegek a fejünk felett repültek az ellenség felé. Mi feszülten figyeltünk a mi állásaink irányába, ahol a gépfegyverek szünet nélkül peregtek a sok fegyverdörgés között. Egész éjjel folyt az iszonyú zaj, ilyet még nem hallottam. A völgyben ágyúk és lőszerkocsik tolongtak, és igyekeztek elhelyezkedni a kijelölt helyeken. Alig tudtunk aludni az izgalomtól.

Május 2-án hajnalban – még alig láttunk – mi is átmentünk az úton, és nekiindultunk a hegynek. Egyenes, meredek gyalogút vezetett, és mellette egy gondosan készített szerpentin a kocsik részére. Gyorsan haladtunk felfelé, kisebb tüzéségi állások mellett mentünk el, ahonnan szakadatlan tüzeltek a hegy tetején keresztül.

Félóra múlva már a hegy tetején húzódó lövészárokból voltunk, amelyet már elhagytak az ott lévő csapatok. Amíg ott várakoztunk a

4 ciheres: cserjés, bokros hely, csaltit

további parancsra, elgondolkoztam, ez a haszontalan, fákkal, bozóttal benőtt hegy ezelőtt egy évvel milyen csendes lehetett, talán sehol ösvény, sehol út nem vezetett erre, s most mi mindent lehet itt látni! A pompás szerpentin, a kitűnő tűzérési állások vastag fákkal fedve. Legénységi fedezékek a tűzereknek. Fent a hegyen kiépített lövészárkok, labirintusszerű sáncok erre-arra. Mennyi munka, mennyi fáradtság, mennyi tervezés! S ha sikerül az ellenséget kivetni az állásából, akkor itt marad minden, és soha senki semmi hasznát nem veszi ennek az irtózatosságonak.

Mialatt felmentünk a hegyre, s amíg ott várakoztunk, a sebesültek állandóan jöttek velünk szembe, némelyet hordágyon hoztak az egészségügyi katonák. Irtózatosságot volt elől, az ellenséges állásoknál, a rettenetes ágyúzás- és fegyverropogástól szinte bedugult a fülünk. Ott álldogáltunk a gondosan kiépített, elhagyott téli állásban, feszülten figyelve előre, de nem láttunk semmit a harcból, csak a zaj jött el hozzánk, mert közből egy erdő volt. Előttünk a tiroli vadászok voltak, ők támadták az orosz lövészárkokat.

Egyszerre hatalmas „hurra, hurra” kiáltás hallatszott, és kevés idő múlva a tüzelés is elcsendesedett. Áttörték a vonalat, jött a hír. Délután volt már, amikor mi is megindultunk. A senki földjén halottak feküdtek és elhagyott katonai felszerelések. Az erdő össze volt löve. Amint áthaladtunk rajta az esti szürkületben, egy sötét völgybe értünk, innen kimentünk a hegyre, ott voltak az elfoglalt állások. Az orosz drótkerítés előtt megint halottak voltak, a sötétben is észrevettük őket. Az orosz állást átvizsgáltuk, de sehol sem volt senki. A tiroliak tovább üldözték az ellenséget. Azon az éjjel ott aludtunk, már amennyire lehetett, mert hideg éjszaka köszöntött ránk.

Május 3-án délután 4 óra feléig ott voltunk az átalakított orosz állásban, ti. a mellvédet átraktuk a másik oldalra, hogy tudjunk védekezni, ha szükség. Erre azonban nem került sor. Parancs jött az előnyomulásra. Jókorá lejtőn haladtunk, amíg leértünk a völgybe, ahol egy országút és vasút vezetett. Balra Tamor város épületei látszottak. Ide már tüzeltek a szemben lévő másik hegyről, egyenként szaladtunk át a veszélyes réten. Aztán meghúzódtunk a hegy lábánál. Alkonyodott, a tűzérési tűz megszűnt, csak a hegy tetején volt fegyverropogás és zaj, majd újra hurráztak a derék tiroliak, és lassan csendesség lett. Mi is kivonultunk a hegyre. Szemben velünk egy csapat fogoly jött lefelé

csendesen. Mikor felértünk, már egészen sötét volt, elhányt fegyverek, töltények szanaszét a lábunk alatt. Hideg szél fújt, jobbra és balra, közel és messze dörögtek az ágyúk egész éjjel.

Május 4-én reggel, csípős hidegben vártuk a parancsot a tovább indulásra. Előttünk nem volt tüzelés, s nem tudtuk, vannak-e még csapatok. Kilenc óra felé újra elindultunk, természetesen reggeli nélkül. Ki tudja, hol voltak a konyhák? Gyér bükkerdőben, harci menetben, biztosítással vonultunk előre. Ismeretlen helyen, ismeretlen cél felé haladtunk. Az erdőn túl egy kicsi, néhány házból álló faluba érkeztünk. Itt várakoztunk talán két óráig, aztán megint elindultunk. Veszélyes, sík terepen vitt az utunk, nem tudtuk, hogy az ellenség hol várakozik ránk. Bal felől éles sivitással röpültek a gránátok ismeretlen cél felé, míg előttünk tökéletes csend volt. Óvatosan mentünk naphaladtáig. Kétfelől rozsvetések terültek el. Éppen fel akartunk fejlődni rajvonalba, mikor egy huszárküldönc azzal jött a parancsnokhoz, hogy azonnal vonuljon hátrább, mert az ellenség egészen közel van, nem tanácsos itt éjjelezni. Visszavonultunk egy darabon, és másnap napkeltekor a hatalmas rozstáblákon át, rajvonalba fejlődve, megindultunk az ellenséges rajvonallal szembe.

Tíz óra tájt kaptuk az első srappeltűzet, majd kevés gépfegyvertűz fogadott, ahogy egy kis ciheres erdő közelébe értünk. Erősítést várva ott voltunk délután három óráig, akkor balra húzódva egy falu között foglaltunk tüzelőállást. A házak között vívó országúton valahonnan odajött a konyhánk és az élelemszállító kocsis. Ebben a pillanatban az volt a legfontosabb, mert a tegnap reggeltől még nem láttuk őket.

Beástuk magunkat és a házak között a láthatatlan ellenség felé tüzeltünk. Balról egy német ezred vonala húzódott, és éjjeli őrzésük felvette velük a kapcsolatot.

Egy káposztáskert jó puha földjébe ásott fedezékben húzódtunk meg Bogos Alberttel. Éjjeltáig heves tüzelés folyt mindkét oldalról, aztán lassan csendesség lett. Világodatkor már jött a parancs: sorakozó az országúton éllel kelet felé! Tehát az éjjel elvonult az ellenség.

Kiértünk a faluból, s ahogy elnéztem a szemben fekvő vidéken, egy völgyszerű mélyedés tárult elénk. Szelíd lejtéssel haladtunk az országúton, míg egyszer letértünk a jobb oldalra. Zöldellő gabonavetések között haladtunk szakaszonként, kissé szétszórva, amikor egy folyó tükre csillant meg nem messze előttünk. Délkor már a parton voltunk,

ahol természetesen semmiféle híd nem volt soha, s nekünk ezen gyorsan át kellett mennünk, mert már a szemben levő magaslatról tűzelt az ellenség. Lassú, csendes folyású víz volt, azt mondták, Vislok a neve. Belemerészkedtünk, hónaljig, néhol szinte állig ért a víz, de összefogódzkodva mégis szerencsésen átmentünk.

Túl a folyó árterén jó magas vízmosás volt, jó természetes fedezék, abban húzódtunk meg. Támadni kellett volna, de ahhoz kevesen voltunk, és előttünk semmiféle takarást nem láttunk, ahol veszély nélkül felvonulhattunk volna. Ott volt, hosszan elnyúlva a víz mellett az egész zászlóalj. Parancsnok General Von Sende. Ő mondta, hogy nem támadunk, míg a tüzéség nem segít. Kímélni kell az embereket.

Két óra múlva hatalmas ágyútűz zúdult a hegyre, mire a fegyvertűz, mely addig mindig kelepelt, elhallgatott. Aztán felderítő őrzőment ki nagy óvatosan, de csak néhány halottat és súlyos sebesültet talált az állásban. A mellettünk balra fekvő csapatoknak nem volt ilyen könnyű dolguk. Másnap elmondták, hogy az ellenséget szuronnyal kellett kiszedni a fedezékükből. Megint elvonultak az oroszok.

Szürkületkor sorakozó, és visszamentünk a balra elmaradt országrára. Tovább vonultunk kelet felé, nemsokára egy zegzugos utcából álló, lengyel falucskába értünk. Ott úgy, ahogy eltöltöttük az éjszakát, de már hajnalban újra menni kellett a visszavonuló ellenség után. Az előttünk lévő vidéken tökéletes csend volt, de messzebb – jobbról és balról – szakadatlan dörögtek az ágyúk. Minket bal oldali védnek rendelt ki, de már dél táján le kellett vonulnunk a főcsapathoz. Az ezred tartalékba vonult, és már aznap délután egy nagy, tágas községbe voltunk elszállásolva. Itt aztán a rendes étel és pihenés mellett rendbejött a század. Csak századot irhatok, mert amint e fejezet elején feljegyeztem, nagyon szűkre van szabva egy közkatonának a látóköre. Csapatától nem mozdulhat sehová, s mikor az egész ezred együtt van, akkor sem mehet el más századokhoz, mert sohase lehet tudni, mikor van szükség rá.

Szép májusi idő volt. Virágba borult gyümölcsfák, szélről ringatott rozsvetések. Semmi sem jelezte a háborút, csak a szünni nem akaró távoli ágyúdörgés. Milyen korlátolt az emberi tudás! Íme, itt vagyok a harctéren, és nem tudom, mi történik május 1-én. Ennek a fejezetnek a címéül adott város nevét is csak később tudtam meg. Gorlicei áttörésnek nevezték ezt az előnyomulást.

Sehol egy hírlap, sehol egy tudósítás, hogy mi folyik a távolabbi arcvonalrészekben. Oh, hogy szerettem volna mindent alaposan megismerni, de hiába, nem lehetett!

Két nap múlva egy verőfényes májusi délutánon újra felszereltünk. Valahol szükség volt ránk. Még eddig századunkból senki sem hiányzott. Felfrissülve, jókedvűen mentünk a poros országúton. Mellettünk ágyú- és lőszerkocsioszlopok haladtak el. Mind-mind kelet felé. Pihenés nélkül mentünk egész éjjel, másnap szintén. Egész nap beteg voltam, alig bírtam menni a többiekkel. Alkonyatkor beértük az ellenséget. Egy lucfenyőerdőben voltak elhelyezkedve. Heves fegyvertűzelés és ágyúzás fogadott. Szakaszparancsnokunk az orvoshoz küldött, aki néhány pirulát adott, és az egészségügyieknél hagyott éjszakára.

10. Elmaradtam a századtól

Az egészségügyi osztag egy tágas, füves udvaron, a csűr takarásában volt elhelyezve. Elöl erős fegyvertűz és gránátbecsapódások zaja verte fel az erdő csendjét. Néhány srapel szinte mellettünk szórta szét töredékeit. Egynek a hüvelye közvetlen mellettem csapott le az udvarra. Rettenetesen fájt a fejem, amint ott üldögéltem az istálló küszöbén. A ház és az udvar teljesen üres volt. Ki tudja, hová húzódtak a lakói. Késő estig folyt a lövöldözés, aztán lassan csendesség lett. Egy ideig hallgattam, majd a fáradtságtól elnyomott az álom. Még hallottam néhány ágyúdörrenést félálomban, utána mély álomba merültem. Amikor felébredtem, már az egészségügyiek nem voltak sehol. A szomszéd udvarról ide hallatszott a gépfegyverosztag parancsnokának a kiáltozása.

– Sorakozó az úton éllel kelet felé!

Aztán meghallottam, hogy az ellenség megint elvonult az éjszaka sötétjében. Valahogy felkeltem és megmostam a fejemet egy rozoga kerítésű kútnál, s leültem az elhagyott ház küszöbére. Beteg voltam, még mindig nagyon fájt a fejem. Elszomorodtam: hogy tudok továbbmenni? Mi lesz velem, ha itt maradok ezen a félreeső helyen?

Elhatároztam, hogy valahogy továbbmegyek. Nagy nehezen felszereltem és elindultam a feltört, rossz, homokos úton. Madárcsicsergéstől hangos, gyér fenyőerdő terült el az út két oldalán. A dús illatú erdőben minden olyan kellemes, olyan szép volt, és én mégse tudtam örülni. Beteg voltam és rettenetesen fáradt. Az úton látszott az elhaladt század

és más csapatok nyoma, de utánam már nem jött senki. Elhagyott, néptelen volt az egész táj.

Talán egy óráig gyalogoltam, mikor úgy elfogott a gyengeség, hogy meg kellett pihenjek. Amint ott hevertem az árnyékban, hallgatóztam. Az enyhe déli szellő messze morajló ágyúdörgés hangját hozta felém. Egyéb semmi sem jelezte, hogy a harctéren vagyok. Tábori kulacsomban még volt egy kevés langyos víz, azt megittam, s aztán újra felszereltem.

Lassan haladtam előre a homokos úton. Közben meg-megálltam, és feszülten figyeltem. Egyszer valami távoli zaj ütötte meg a fületem. Valahol messze, amerre nekem is mennem kellett, csapatok vonulása hallatszott. Most már tőlem telhetőleg igyekeztem, s ahogy haladtam, úgy erősödött a zaj.

Déltájban értem el a főútra, hol mindenféle fegyveres csapat vonult előre, a kerekektől felvágott, nehéz, homokos úton. Most már nem voltam egyedül, s ez a tudat nagyon jólesett. Lefeküdtem egy árnyas fa alá és pihentem. Figyelmesen néztem az elvonuló csapatokat, csak most láttam, milyen sokféle fegyvernemből áll a hadsereg. Tüzérség, lovasság, közben gyalogság, aztán hatalmas lőszeres kocsik dübörögtek a felkavart porban. Majd később élelmeskocsik végtelen sora vonult előre. Néztem, néztem őket, míg alaposan kipihentem magam, majd én is elindultam az út melletti ösvényen. Még mindig fenyőerdő között vitt az út, csak itt-ott volt tisztás, és azon néhány elszórt szegényes épület, lakók nélkül. Mentem előre, de nem tudtam a csapatokkal haladni. Azok gyorsabban haladtak a nagy porban. Izzadt katonák felszerelésének zaja, egy-egy vezényszó a parancsnoktól hallatszott. Szemem elfáradt a sok nézésben. Ilyenkor írhatta az újság, hogy csapataink előnyomulásban vannak. Milyen jó lett volna elolvasni a májusi példányokat, de arról szó sem lehetett.

Elfáradtam, újra meg kellett pihennem. Elővettem a kenyereimet, de nem tudtam enni, nagyon szomjas voltam. A kulacsom rég kiürült, s nem volt sehol kút vagy patak. Közben csak mentek a csapatok s én is velük, de addig maradoztam el tőlük, hogy egyszer csak bármerre néztem, sehol sem láttam senkit. Sehol falu, vagy valami lakott hely, mintha csupa erdő volna az egész vidék.

Végre mégis kijutottam az erdőből, egy kis lengyel faluba értem. Amint az útszéli ház árnyékában leheveredtem, egy lengyel asszony jött hozzám és valamit mondott vagy kérdezett, de én egy szót sem

értettem. Aztán elszaladt és egy fazék tejet hozott. Már éreztem, hogy kezd elmúlni a betegségem, szomjas voltam, és azért jót ittam a tejből. Majd a kenyereimből is ettem egy keveset. Megpihenve újra továbbmentem. Kis idő múlva egy csapat hadifoglyot kísértek szembe a huszárok. Megkérdeztem az egyiktől, hogy merre ment a 82-es ezred.

– Hej, pajtás, azok nem ezen az úton vonultak el, balra, túl az erdőn van egy másik út, oda kell eljutnod, ott megtalálod az ezredet.

Megköszöntem az útbaigazítást, és elgondolkodva mentem tovább. Hogy jutok én át ezen az erdőn, gondolkoztam. Aztán egy nyílást fedeztem fel, talán út volt valamikor, és letértem balra az országútról. Jóleső hűvösség fogadott a fenyő között. Ismeretlen helyen voltam, de mégis jólesett a gyalogolás az erdei haraszton. Most már csakugyan egyedül vagyok, gondoltam, de azért mentem tovább. Már kezdtem újra elfáradni, noha éreztem, hogy a betegségem tulajdonképpen már elmúlt.

Egy óra múlva kiértem az erdőből, gyér fákkal borított füves hely és itt-ott szántó volt az utamban. A nap már szinte a láthatárra ért, amikor a kissé emelkedő mezőn kijutottam a tetőre. Egy virággal borított vadkörtefa alá leheveredtem. Újra eszembe jutott Verescságin orosz festőművész *Elhagyatva* [A hátrahagyott – szerk. megj.] című képe. Halott katona fekszik egy kietlen pusztán, sehol senki, csak a madarak röpdösnek a hulla felett. Istenem, gondoltam, mi lenne, ha én súlyos betegen itt elmaradnék, elhagyatva mindenkitől, messze bajtársaimtól, de még sokkal messzebb szeretteimtől. Soha senki sem tudná meg, hová lettem, hová tűntem el!

Már nem voltam beteg, de rettenetesen fáradt és gyenge, hiszen napok óta alig ettem valamit. Amint ott heverészttem az alacsony lombok alatt, láttam, hogy a nap éppen lebukik a hegy mögé. Figyelmesen vizsgáltam az előttem elterülő vidéket. A szelíd lejtésű völgyben felszálló porfelleget vettem észre. Ott van az út – mondtam magamban –, oda kell jutnom még most, mert itt nem maradhatok, ki tudja, mi történhetik velem az éjjel!

Összeszedtem minden erőmet, és elindultam egyenesen a porfelhő felé. Szántóföldek, kaszálók voltak, jól lehetett haladni az enyhe lejtésű, minden út nélküli mezőn. A reménység visszaadta erőmet, gyorsan haladtam, hogy a sötétség előtt elérjem az utat. Hála Istennek, sikerült! Éppen a 82-es ezred tréneje haladt az úton, az ezred előtt ment valahol,

vagy pihentek. Nemsokára egy út menti erdőbe értem, hát csakugyan le voltak táborozva. Néhány perc múlva megtaláltam az én szakaszomat, és barátaim nagy örömmel fogadtak. Friss vízzel kínáltak és elővették kenyerüket, hogy csillapítsam éhségemet, mert most már jólesett az étel.

Ezen az éjszakán tökéletesen kipihentem magam és a betegségem is elmúlt. Másnap reggel vidáman beszélgetve haladtam társaimmal együtt az előttünk vonuló csapatok után. Keletről az üde virágillatos májusi szellő ágyúdörgés hangját hozta felénk, de mi nem törődtünk vele, csak mentünk, mentünk a széles, poros úton.

11. Még néhány nap a harctéren

Újra a századnál voltam. Bogos Albert és Szilveszter Károly már azt hitte, hogy végleg elmaradtam tőlük. De a Jóisten megsegített! Kora reggeltől délig vonultunk előre, s akkor a főúttól távolabb, egy nagy községben helyeztek el. Az arcvonat megint továbbhúzódott. Az ágyútűz mindkét oldalról megerősödött, mi ugyan távol voltunk még tőle.

Úgy mondták, hogy az ellenség visszavonulása meglassúdott. Komoly harcokra van kilátás a legközelebbi időben. Hogy szerettem volna elolvasni egy újságot, hogy megtudjam az általános harctéri helyzetet, de hiába, itt olyasmi nem volt!

Május 17-én délben riadó volt. Gyorsan fel kellett szerelni, s már egy óra múlva az egész ezred újra úton volt, éllel kelet felé. Nagy meleg volt, a felszálló por mindent belepett. A széles országúton rengeteg tűzértség vonult el mellettünk, majd szekerek végtelen sora.

Egész délután és egész éjjel mentünk, reggel egy patakocska mellett hosszan elnyúló falucskában ittuk meg a kávékat. Csupa por volt minden, úgy néztünk ki, mint a kéményseprők, alig tudtunk megmosakodni. Aztán rövid pihenő után újra elindult a csapat. Ahogy tájékozódtam, úgy néztem, hogy bal felé húzódnak az arcvonat mögött. Este egy leégett falu néhány megmaradt házában húzódtunk meg. Nehéz út volt, de azért az élelmezési kocsik nem maradtak le, semmi baj nem volt a konyhákkal.

Május 19-én még alig virradt, s már kávé kaptunk, és egyben indultunk tovább. Letértünk az országútról, egy erdő között kettős sorban mentük bal felé. Már a század külön állt a többi csapattesttől. Ledöntött, hatalmas fenyőfák álltak utunkat, máshol meg áthatolhatat-

lan sűrű cseplesz. Lassan haladtunk az ismeretlen helyen, ismeretlen cél felé. Borongós, hűvös alkony szállott ránk, de még mindig csak mentünk a nedves, párás erdő között. Végre aztán egy nagy vágterre értünk. Keresztüldöntött vastag szálfákon másztunk át a sötétben. Csodálkoztam, hogy miről veszi az irányt a vezető, mert mi csak mentünk, előbb két, majd később csak egy sorban.

Egyszer aztán megállott a menet. Álltunk, várakoztunk. Valahol elől erős gépfegyvertűz volt. Az elmaradhatatlan tüzéségi dörgés is egész utunkon jelezte, hogy a harctéren vagyunk. Mindenfajta kaliberű ágyú ontotta a lövedéket az ellenség felé. Néha felénk is jött egy srapel vagy gránát, de nem tett kárt bennünk.

Lassan összébb húzódtunk, és a favágók elhagyott kalibáiban húztuk meg magunkat. Szakasunktól én voltam kirendelve éjfél előtt őrnök. Ott állottam a szállásunk előtt. Társaim, felszereléseikkel a hátukon, a fáradságtól kimerülve egykettőre elaludtak. Hatvan ember lélegzése hallatszott a kalibából. Csendesen megeredt az eső, míg én ott álltam feltűzött szuronnal. Lassan elült a harci zaj, csak itt-ott pattant egy-egy fegyverlövés. A tüzések is elcsendesedtek végre.

12. A végzetes nap

1915. május 20. Ezt a nagy fordulatot hozó dátumot soha nem felejttem el. Éjfélig szolgálatban voltam, aztán aludtam világodatig. Alig láttunk még, amikor csendesesen újra elindultunk egy sorban. Akkor már elől javában tüzeltek mindkét oldalról. Egy-egy fáradt golyó sziszegett az erdő között, bizonyosan magasra lőtte fel az ellenséges katona.

Félóra múlva hirtelen egy vasúthoz értünk. Itt már sűrűbben jöttek a golyók, de nem találtak el senkit. Átszaladtunk egyenként a vasúton, és újra erdőbe értünk. Előttünk egy kis domb húzódott hosszan elnyúlva a vasút irányában. Itt voltunk délig, s akkor hirtelen jobbra vezényeltek. A vasút mellett haladtunk egy darabon, aztán balra tértünk egy falu külső házainál, melyeknek egy része lángokban állott. Elöl szakadatlan szóltak a fegyverek, és ágyútűz is kaptunk az égő házak között.

Benyomultunk a faluba, és néhány percnyi állingálás után egy kis patakon átugrálva egy lövészárokbba értünk. Csak a fél század volt velünk, az első és második szakasz. Az árokban elhelyezkedtünk, de

nem volt jó az állás iránya. Az, amelyikben mi állottunk, csak futóárok lehetett volna az első vonalhoz.

Az oroszok támadtak, de mi nem tudtunk lőni, mert rosszul voltunk felállítva. Egyszer csak a jobb szárnyon nagy csődület lett. Az ellenség elérte az első szakasz jobb szárnyát, akik nem tudván védekezni, viasszaszaladtak. Erre mind kiugráltunk a fedezékből és visszavonultunk egy kis tisztásra. Itt rohamot vezényeltek, s mi szuronyt szegezve elővonultunk hangos hurrá kiáltással, mire az oroszok visszavonultak, nem várták be szuronyainkat.

Újra elfoglaltuk a lövészárkot, de most se tudtunk rendesen lőni. A 120 emberből talán 20 embernek volt alkalmá tüzelni az újra támadó ellenségre. Nem volt parancsnok, fejtetlenül ment minden. Csak bal felé lőhattunk volna rendesen, de onnan nem jöttek.

Apró, ciheres erdő között vonultunk egy kis fedezékbe, s mert a többiek az előbbi rossz irányú állásban voltak, mi, talán húszan, nem sokat értünk a nagy tömegű ellenséggel szemben.

Előttünk egy gyenge rozsvetés sárgállott a homokos földön, tovább újra egy kis ciheres erdő. Ott jöttek az oroszok, mi lőttünk, de aztán mikor láttuk, hogy milyen sokan jönnek, odaszaladtunk a többiekhez.

Lassan közeledtek, s egyszer csak látjuk, hogy nincs fegyver náluk. Még néhányan lőttek, de sokan kiabáltak, hogy „ne lőj, te, hiszen látod-e, jönnek fogságba”. Én csodálkoztam, hogy jöhetnek fogságba, mikor legalább három annyian vannak, mint mi. S ők lassan jöttek, jól elvonulhattunk volna visszafelé másodszor is, de nem volt parancsnok, s így vártunk csendben. Mikor odaértek hozzánk, gyorsan előrántották a maguk után láthatatlanul húzott hosszú szuronyú fegyvereiket, és egykettőre leszereltek minket. Aztán közrefogtak, és gyors szaladásra kényszerítve vonultunk ki a tűzből. Minket elfogtak, de a mögöttünk lévő vonal tüzelt tovább. A fegyverem, amit annyira féltettem, így maradt a homokban, gazdátlanul.

HADIFOGSÁGBAN

1. Az első napok eseményei

Nagyon hiányos katonai kiképzésben részesültem, de azért tíz hét alatt lett volna idő figyelmeztetni a katonákat, hogy az ellenség ravasz, jó lesz vigyázni. Lám, senki sem gondolta, hogy fegyver van náluk,

amikor jöttek felénk. Soha nem hallottam tíz hét alatt előadást efféle ravaszságról. Sok, tényleges szolgálatot végzett idősebb katonával volt alkalmam beszélgetni, sok mindenről tárgyaltunk, de ilyesmiről nem volt szó. Mással is történhetett meg, de azok nem mondhatták el, mert őket már akkor elvitték.

Harctéri életem alatt két eshetőségre gondoltam: vagy megsebesülök, vagy meghalok. A fogságbaesés soha nem jutott eszembe. Mintha fejbe ütöttek volna, úgy esett az, hogy hadifogoly lettem. Egyszerre milyen semmi emberek lettünk, mint barmokat hajtottak hátra, és mi nem tehattunk semmit!

Milyen büszkén meneteltünk fegyverrel a vállunkon a visszavonuló ellenség után, és most, mint ázott verebek, úgy álltunk összeverve egy csomóba az ellenséges katonák által. Ki hitte volna még huszadikán reggel, hogy ez a gyönyörű, derült, verőfényes nap ilyen szomorúan végződik?

Egy dolog vigasztalt, Bogos Albert is velem volt épen-egészségesen. Legalább nem maradtam egyedül. Mégis jó, ha egy falujabelivel indul az ember új és ismeretlen élet felé.

Amint haladtunk a kísérő katonákkal együtt a védett hely felé, Szilveszter Károly megsebesült az ott maradt bajtársaink golyójától. Jajgatva maradt el tőlünk. Bal felől nagy tömeg vonult előre a mi állásaink felé az erős ágyútűzben. Gépfegyver kattogott és sűrű fegyverropogás hallatszott a velünk szemben lévő rajvonalból. Mi pedig vonultunk hátrafelé. Még egyszer visszanéztem az elhagyott harctérre, amint izzadtan, poroson megálltunk egy rézsút haladó országúton. A verőfényes délutáni napsugarak a tűzérési lövegek által felvert porban bágyadtan jöttek szemembe. A fegyverzaj már alig volt hallható, csak az ágyúlövedékek tompa becsapódása jelezte a harc irányát. Ez volt az utolsó látvány és az utolsó zaj számomra a háborúból. Visszagondoltam bajtársaimra, akik ott maradtak, és valahogy különös szomorú érzés fogott el. Amire sohasem gondoltam, az történt most velem.

Naplementekor egy hajóhídon jöttünk át a San folyón. Nem messze egy réten telepedtünk meg éjszakára. Talán százan lehettünk összeverődve, 82-es és néhány más ezredbeliekkel együtt. Azon az este kaptunk először orosz ételt.

Másnap korán reggel útnak indítottak. Kelet felé mentünk, kíváncsi-an néztünk széjjel a soha nem látott, ismeretlen tájon. Itt-ott még elhagyott, szomorú lövészárkok és összetépett drótkerítések látszottak. A múlt őszen itt dúlt a háború. Ki tudja, már hol vannak azok a katonák, akik szemben álltak itt egymással!

Falvakon mentünk át, ahol a lakosság kárörvendve nézett és nevetve mutogattak ránk. Valami félreeső helységeken kísérték, nem volt rendes út, csak olyan mezei csapások, néha kis erdőcskékkel.

Négy nap mentünk ilyen egyszerű vidéken, de az ötödik nap már egy műútra tereltek. Piros téglával kirakott, kilométerjelzőkkel ellátott, széles országot volt. Három nap alatt 125 kilométert haladtunk rajta.

A meleg május végi alkonyatban félholtra fáradva meneteltünk az utolsó napon, mikor végre egy város széléhez érkeztünk. Ott már meghallottuk az orosz vonatok jellegzetes bűgő kürtölését. A mi kis csapatunk az utolsó napokban beleveszett a más helyeken fogságba esett tömegbe. Már talán ezerötszázan is voltunk, ahogy számígtattam.

Amint haladtunk be a város közé, a kürtölés mind közelebb hallatszott. Elcsigázott, fáradt testünket a reménység újraélesztette, hogy már nemsokára vége lesz a gyaloglásnak. Alig vártuk, hogy megálljon a csapat eleje, szerettünk volna már megpihenni. Elfelejtettünk mindent, éhséget, szomjúságot, és csak az volt a vágyunk, hogy elterüljünk a puszta földön mozdulatlan.

Nyílegyenes úton mentünk az esti szürkületben az állomás felé, míg egyszer csak vasúti sínben botlott meg fáradt lábunk. Talán semmi sem okozott nagyobb örömet. Néhány perc múlva az állomás külső részén hosszan elnyúlt a fogolycsapat, és megállítottak.

Azon nyomban mindenki leült, s egy része le is feküdt a vasúti kavicsal terített puszta földre. Abban a pillanatban semmi sem okozott nagyobb örömet, mint a lefekvés. Az őriző katonák hosszú szuronyú fegyverükkel egykedvűen álltak mellettünk, ők is fáradtak voltak. Néztek erre, néztek arra, hogy jönne már a szerelvény, s ők is felülhessenek velünk együtt.

Kis idő múlva hatalmas olajfűtésű mozdony jött be a mellettünk húzódó vágányra. A csapattal egy irányban, csikorgó fékezéssel megállott a hosszú kocsisor. Minden kocsiba 40 embert osztottak be. Tíztonnás marhaszállító vagonok voltak. El kell ismernem, hogy nagyon helyesen voltak berendezve. A kocsi közepén lévő ajtótól jobbra

és balra székmagasságú fekvőhely fosznideszkából, tíz-tíz ember számára. Felette ugyancsak ilyen padlás, oly magasan, hogy az alul lévő ember kényelmesen ülhessen, ha úgy tetszik. Látszott, hogy hosszú utazáshoz vannak felszerelve.

Alig tudtam felmászni, olyan magasan volt az ajtó, de aztán hamar helyet foglaltam az egyik alsó fekvőhelyen. Éhes és szomjas voltam, de most mindennél fontosabb volt a pihenés. Még beszélgettek, rendezkedtek társaim, de én már félálomban hallgattam. Azt sem tudtam, mikor indult el a vonat, csak arra ébredtem fel, hogy áll a szerelvény és vacsorára vezetik a társaságot. A nagyon szerény ellátás után újra elfoglaltuk helyünket, és néhány perc múlva a vonat száguldott a sötét éjszakában.

Sokáig hallgattam a vonat kerekeinek kattogását, mely minden sín hosszával messzebb, egyre messzebb vitt a hazámtól, messzebb a rózsaszínű tábori lapomat aggódó szívvel váró édesanyámtól. Messzebb, egyre messzebb a harctéren küzdő bajtársaimtól.

Remegve gondoltam a jövőre. Istenem, vajon hová juttok, vajon mikor jövök vissza ezen az úton hazafelé. Tudtam, hogy Oroszország hatalmas terület, mérhetetlen távolságokkal. Ki tudja, mikor lesz vége a világháborúnak, s ki tudja, addig mi történhetik velem? Önkéntelenül imára nyíltak ajkaim, és lassan megnyugodtam. Hiszen a Jóisten mindenütt velünk van!

2. Az orosz vonaton

Egész éjjel rohant a szerelvényünk. Amikor megvirradt, gyönyörű májusi napsütés köszöntött ránk. Kíváncsian néztünk szét az ismeretlen rónaságon. A gyér faluk s helységek között zavartalanul ment a vonat. Kétfelől végtelen búzatáblák és répaföldek terültek el. Már nem tudom, milyen városon mentünk át, nemigen volt alkalmunk tudakozódni, de ez nem is fontos. Az élelmezés nagyon gyenge és hiányos volt. Semmit sem tudtunk, reggeli-e, ebéd-e vagy vacsora, amit adtak. Csak az volt minden gondolatunk, hogy ha sokáig utazunk, teljesen legyengülünk.

Kétnapi utazás után Kievbe érkeztünk. Az állomásról lekísértek a várba. Két nap voltunk a várudvaron, minden fedél nélkül. Szerencsére jó idő járt egész májusban, s akkor se volt eső. A második nap délutánján sorakozót rendeltek le. Megkísérelték összeállítani a tovább-

szállítandó csapatot. Összetereltek egy tömeg embert – volt ott elég –, felállítottak négyenként egymás mögé. Valahogy úgy esett, hogy Albert barátomat bezavarták a tömegbe, én meg kimaradtam. Nagyon megijedtem, hogy most elválunk, de aztán amikor elindították őket, hirtelen beugrottam közéjük. Amikor a várkapun kijöttünk, újraolvastak. Természetes, hogy egy ember megmaradt. Hej, micsoda kiabálás lett egyszerre. Újra felállítottak négyenként, újra megolvastak, de én akkor már a közepe táján voltam a csapatnak. Hálát adtam az Istennek, hogy ilyen jól sikerült a merész beugrásom, és együtt maradhattunk. Lekísértek az állomásra; elég hosszú út volt, de én az ősi városból nem sokat láttam. Nem is nagyon érdekelt, más gondolatokkal foglalkoztam.

Kocsira raktak, aztán újra elindult a vonat, most már bizonyára a megadott irányba, valamelyik tábor felé. Nekünk azonban semmit sem szóltak erről. Állandóan éhesek, szomjasak voltunk, csupán az feledtette ezt velünk, hogy újabb és újabb vidékek tárultak szemeink elé. Szinte már tetszett az utazás, s elgondolkodtunk, milyen pompás dolog volna, ha nem nélkülöznénk.

Nagyobb helységeknél megállt a vonat, ilyenkor vizsgáldtunk a kocsik mellett. Feltűnt, hogy szélesebb a sín pár, mint a miénk, s ennek megfelelően minden nagyobb és kényelmesebb. Tíz centi formára becsültem a különbséget, de valójában 8,8 centiméter.

Elhagytuk Kurszkot, Voronyezst, Tambovot, majd Penzát. Ezeken az állomásokon sokáig álltunk, volt alkalom kérdezősködni. Átmentünk a Don folyón, és egy alkonyatkor megláttuk a Volgát, Szamarán innen, ahogy egy kanyarnál nyugat felé hömpölyög a hatalmas folyó.

Útközben többször találkoztunk harctérre haladó szerelvényekkel. Ilyenkor bajtársainkra gondoltunk, akiknek ezekkel a csapatokkal kell szembeállniuk. Hatalmas búzatáblák között ment a vonat, ameddig szem ellát, csak búza és búza volt mindenütt. Csak itt-ott voltak répaföldek, vegyesen napraforgóval. Némely helyen kapáltak, és látva minket, kendőkkel integettek felénk.

Íme, a nyugodt hátszág, a békés lakosság élete, gondoltam. Hiába van háború, az életnek folynia kell tovább.

Éjfél előtt átdübörgött szerelvényünk az óriási vashídon. Európa legnagyobb folyójától már keletre értünk. Szamara állomásán nem sokáig állott a vonat, haladtunk tovább, egyre csak kelet felé. Egyhangú vidék, semmi változatosság nem látszott az út kétoldalán. Egy-egy

tanya, megfeketedett szalmakazlakkal, gyéren falvak, néha jómódú, máskor szegényes külsővel. Álmosító, unalmas táj, de a nagy búzatáblák mégis vigasztalók, mert ahol ennyi búzát termelnek, ott kell lenni kenyérnek is. Az állomásokon hatalmas búza-, vagy inkább gabonaraktárak álltak, sűrűn egymás mellett.

Általános vélemény szerint utazni kellemes dolog, az emberi tudásvágy és kíváncsiság teszi azzá, de ahhoz az kell, hogy minden meglegyen hozzá, ami szükséges. Mi is utaztunk, méghezá ingyen, elején mi is élvezettel néztük az új, ismeretlen vidéket, de a végén mégis meguntuk. A jóból is megárt a sok, hát amikor napokon át alig ettünk valamit. Ezért örvendtünk, amikor másfél nap múlva jött a parancs, hogy le kell szállni, nem megyünk tovább. Fáradtan, törődötten, éhesen, szomjasan kászálódtunk le a kocsikból.

Az állomástól nem messze sorba állítottak, leolvastak, és bizonyára nem hiányzott egy sem – mentünk tovább jobbra, egy barakktábor felé. Az alig két kilométernyi utat vánszorogva tettük meg. Naphaladáskor értünk oda. Egy sima téren megállítottak, s névsorolvasás után bevezettek egy akkor épült új barakkba.

Megérkeztünk a tockói foglolytáborba.

3. Tockóban

Új szállásunkon a szerény vacsora után nyomban elaludtunk. Már nem hallottuk a vonat kerekeinek zakatolását. Szépen sétált már a júniusi nap, mikor fölébredtünk. Kíváncsian néztünk szét az új környezetben. A szomszéd barakkból fáradt, szomorú arcú foglyok jöttek ki, s kíváncsian nézegettek minket. Ismerősöket kerestek közöttünk. A tábor egy enyhén lejtős, gyér fűvel borított, sivatagszerű pusztán feküdt. Néhol a száraz, forró szelek kimarták a növényzetet, és a homokszerűen laza föld csupaszon látszott. Ahogy elnéztem a körben látszó vidék felé, egyhangú, unalmas táj volt minden irányba. Sehol hegy vagy erdőség, csak síkvidék. A lejtő alján néhány csenevész fűzfa, azon túl egy szegényes falu látszott.

Éhesek voltunk, de a régi lakók figyelmeztettek, hogy reggelire ne várjunk, mert itt nem szoktak adni. No, gondoltam, jól kezdődik az itteni élet! Tíz órakor lesz a kenyérosztás, s délkor adnak levest, húst és egy kevés kását. Aztán elmondták, hogy a vacsora a déli leves maradéka, hús és kása nélkül. Mivel a reggeli elmaradt, elég időnk volt

körülnézni a táborban. Főképp azt szerettem volna tudni, hogy van-e falumbeli a régebbi lakók között. Elindultam, először az egyik oldalon, s minden csoportot alaposan megvizsgáltam, de természetes, hogy az nem ment olyan könnyen. Nem találtam senkit, sem akkor, sem a következő napokon, pedig körülbelül ötven barakk volt a táborban.

Tíz órakor megkaptuk a kenyeret, amit azon nyomban el is fogyasztottunk az utolsó morzsáig. Elég jó minőségű volt, csak nagyon kevés. Délkor mentünk ebédelni a konyha felé vezető homokos úton. Tíz embernek egy tálba adták a gyenge ételt. Nekünk legalább jólesett, csak az volt a baj, hogy keveset kaptunk: talán öt embernek elég lett volna. Körülbelül egy kilónyi hús, félkilóforma kása, a szétosztás után pillanatok alatt eltűnt a tálból. Szerencsére jó ivóvíz volt a táborban, s ez sok mindent pótol. A vacsora a déli leves folytatásából telt ki, azon is hamar túlestünk.

Érdeklődtünk a tábor neve és címe felől, mihamarabb írni akartunk haza, hogy ne aggódjanak értünk. Megtudtuk még az első napon: Roszija, Szamara Gubernija, tockói állomás, taskenti vasút. Írtunk volna, de se levélpapír, se levelezőlap, még írószer sem volt, így hát egyelőre a levélírás elmaradt.

Minden barakkban ötszáz ember volt, négy szakaszra osztva. A szakasz újra négy rajra oszlott harminc-harminc emberrel. Minden rajban háromszor tíz ember jogos volt két és fél kenyérre, egy kenyeret négyfelé vágva, és egy tál ételre. Ott az embereket tízesével számolták. Tehát négyszer harminc ember, az százhusz, a négy raj és a szakaszparancsnok öt, s így egy szakasz százhuszonöt ember és négyszer százhuszonöt, az ötszáz. Azonkívül a barakk egyik sarkában elkerítve lakott egy tiszt, a mi embereinkből, mint barakkparancsnok. Nem sok dolga akadt, mindent az örök intéztek és a szakaszvezetők.

Minden reggel megkérdezték, van-e beteg a barakkban. Néha akadt egy-kettő, de általában nem volt baj. Annyi ember között mindig akadt beteg. Kórház is volt, de csak kezdetleges, néhány betegnek való hellyel. Így indult el az életünk abban a szomorú fogolytáborban. Elnyűtt ruhájú, sápadt arcú katonák. Némelyek naphosszat heverésztek, mások járkáltak erre-arra. A rendtartás és a tisztogatáson kívül nem volt semmiféle munka.

Állandóan meleg idő járt, de én félve gondoltam a télre, mert tudtam, hogy ezen a síkvidéken nagy a hideg, kemény tél fog lenni. Ruha dolgában pedig nagyon gyengén álltunk mindnyájan.

Összeültünk többször a jó árnyékban, és a barakk hűvösében beszélgettünk a hazai dolgokról. Természetesen az ismerősök összeve-rődtek, és jólesett elbeszélgetni erről-arról. Közben újra meg újra összejártam a tábor-t, hátha találnék márétalvit, de senkit sem találtam. Volt alkalmam megszámolni a teljes létszámú barakkokat. Tizenhat barakkban voltak foglyok, ez nyolcezer embert jelentett. Azonkívül volt az őrző katonák lakása, néhány raktár, néhány konyha és pékség, s a többi barakk üres volt még akkor.

A szomszédos táborban gőzfürdő is volt, de ez egyenlő lett a semmivel, mert nem ilyen nagy tömegnek készítették. Hanem a lejtő mélyén egy nyugat-kelet irányban alig látható folyású patak volt, melyben fürödni és tisztálkodni, mosni kitűnően lehetett.

Egy nap parancsba jött, hogy az embereket foglalkoztatni kell, néhány-szor ki is mentünk katonai testgyakorlatra, de aztán abbama-radt. A velünk szembe fekvő falucska határán búzatáblák voltak. Mennyit néztük, mikor a szél hajlogatta a kalásztengert! Addig néztük, míg egyszer, július utolsó napjaiban felzúgtak az aratógépek, és néhány nap alatt az egész határ le volt aratva.

Nagyon untuk magunkat, szerettünk volna bármit is dolgozni, különösen mezei munkát. Hányszor elbeszéltük az otthon most folyó munkálatokat. Vajon hogy tudják elvégezni, segít-e valaki a családok-nak? A perzselő nyár teljesen kiegészítette a tábor helyén lévő csenevész, gyér füvet. Nem csoda, hiszen mióta itt vagyunk, egyetlen csepp eső sem lett. Hiába áhítoztunk az enyhet adó felhők felé, egy sem látszott. Csak forróság és hőség, még a szél is csak meleget hozott. Aztán eljött augusztus, nappal nagy meleg volt még, de az éjszakák kezdtek hűvösek lenni. Szomorúan néztem kopott katonaruhámra, mi lesz velem a télen, aztán a bakancsom is rossz volt már.

Lassan teltek napjaink, már kezdtünk beletörödni sorsunkba, mikor egy este azt mondták, hogy aki munkára akar menni, jelentkez-zék. Oh, milyen örömmel fogadtuk ezt a hírt, alig vártuk, hogy reggel legyen. Jelentkeztünk, talán ezerötszáz ember, szinte mind magyarok iratko-ztak fel. Hogy hová megyünk? Ki törődött azzal, csak el innen, mielőbb.

El innen az unalmas helyről, biztattuk egymást. A vérmesebbek még azt is mondták, hogy hazamegyünk, de ezt nem sokan hitték el.

Aztán 1915. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napjának hajnalán elhagytuk a tockói szomorú fogolytábor, hogy többé sose lássuk viszont. Édes jó Istenem, segíts meg ezentúl is, amint eddig megoltalmaztál! Ámen.

4. *Munkába visznek*

Újra vonatra ültünk, még egyszer visszaneztünk a táborra, ahol három hónapig éltünk reményben és várakozásban. Aztán búcsút intettünk. Isten veletek ottmaradt fogolytársaink, mi most megyünk ismeretlen cél felé, ismeretlen életkörülmények közé!

Ezerötszáz magyar szállt fel a vonatra. Elindultunk visszafelé azon az úton, amelyen jöttünk Szamara irányába. Volt öröm! Megyünk haza, fiúk, mondták összeölelkezve egymásnak, és felcsendült a dal minden kocsiban. Egyelőre csakugyan hazafelé mentünk, de másnap este Szamara állomáson megállott a hosszú szerelvény. Egy óra múlva jött a parancs, hogy le kell szállni.

A sötét városon keresztül jó hosszú gyaloglás után a Volga partjához értünk. Itt egy hosszú pallón át, az ott álló hatalmas hajóra vezettek. Alig tudtunk a fedélzeten elhelyezkedni, s alighogy az utolsó ember is felszállt, elindult a hajó, mégpedig a folyó mentén lefele. Ezt ugyan csak reggel tudtam pontosan megállapítani, mert éjjel koromsötét volt.

Az utazó ember kíváncsiságával haladtunk a Volgán, újabb és változatosabb helyeket láttunk. Kikötőket, uszályhajókat, vontatógőzösöket, és néhány északról jövő, hosszú tutajt is elhagytunk. Lassan ment a hajónk, tulajdonképpen teherhajó volt, s mi csak alkalmi utasok voltunk a ládák, zsákok és hordók között. Minden állomáson megállt, és a kínai teherhordó munkások némely szállítmányt kiraktak a hajóból, másokat pedig behordtak.

A kikötőknél kisebb piacok voltak, gyümölcs- és élelmiszerrel megpakva. Általában mindent olcsón adtak volna, de sajnos nekünk nem volt pénzünk. A fiúk azért vígan voltak, „hajón megyünk haza”, mondogatták, hiába magyaráztam, hogy a Volga a Kaspi-tóba ömlik, abból pedig nincs hajóút semerre. Végül aztán nem vitatkoztam tovább.

Másnap hajnalban megállott a hajónk. Lámpásos emberek jöttek-mentek a fedélzeten, majd egyszer jött a parancs: „leszállni!”. Akkor

tűnt ki, hogy kelet felé van szerelve a palló. Tehát megyünk vissza a Volgán túlra. Hamar leszálltunk, és egy vasút mellett elindultunk a hajnali derengésben. Nem is mentünk messze: egy kis falucska mellett megállítottak, ott voltunk egész alkonyatig, vártuk a vonatot.

Már este lett, mikor felszálltunk a szerelvényre. Éjjel táján újra megállott és leszállítottak, Nikolajszkiban voltunk. Alig tudtak elhelyezni a sötétben, de végre mégis mindenki megtalálta a helyét. Korán reggel sorakozót vezényeltek. Névsorolvasás, megszámlálás után elvezettek a városba, ott egy tágas udvarra kísérték, majd odajöttek az urak és megkezdődött az elosztás. Jöttek az oroszok az igénylő lappal, s munkást kértek. Némelynek tíz ember kellett, másnak kevesebb. Volt köztük úriember is, de inkább szakállas, öreg muzsikok álltak sorban. Minden gondom az volt, hogy valahogy egy helyre adjanak Bogos Alberttel.

Végre aztán minden jól sikerült egy kis ügyességgel, délután két óra táján nekünk is gazdánk lett. Egy öregember vezetett el kettőnket az udvarról.

5. Munkában Tárásznál

Hála Istennek, sikerült együtt maradnunk, mondtuk Alberttel. Még a kapuból visszaintegettünk közelebbi ismerőseinknek, aztán az öreg muzsikkal elindultunk a város között. Valami jóleső érzés fogott el, mikor láttam a gazdánk jókedvű integetését, mert nem értettük a beszédét.

Egy kisebb vendéglő udvarára tértünk be. Egylovas kocsijával oda állott be. Egy nagy szürke ló álldogált a kocsi mellett. Enni adott, s aztán behívott a vendéglőbe. Nagyon éhesek voltunk, de azért csak keveset ettünk, váltig mondogatta, hogy együnk, mi azonban nem akartunk tovább enni.

Holmi bevásárlást intézve, befogta a szürkét a jellegzetes orosz módon, és az útra kiérve sebes trappban elindult a nagy erős ló. Megkérdeztem, milyen messze megyünk – már tudtam ennyit oroszul. Negyvenöt verszet⁵, mondta. Akkor ma nem érünk haza, gondoltam, noha láttam, hogy a szürke jól halad a sima földúton.

⁵ versz (tkp. verszt vagy verszta): orosz távolsági mértékegység a metrikus rendszer bevezetése előtt, orosz mérföld. 1 verszta = 1066,78 méter.

Az öreg aztán Albertet felültette a bakra, ő maga pedig hátraült mellém a kényelmes ülésbe. Albert néha, a lovas ember szokása szerint, lefogta a szürkét, de az öreg csak biztatta, hogy hajtson sebesen.

Az égen vékony felhők úszkáltak. Tikkadt meleg volt. Az út mellett kétfelől kopasz földek: a búza már asztagokban volt a faluk melletti szérűkön. Jó darabon haladtunk már, kíváncsian nézegettem erre-arra, de nemigen volt látnivaló. Nem tudtunk beszélgetni az öreggel, és ez kissé kényelmetlen volt, de tudtunk hallgatni. Hálát adtam az Istennek, hogy a táborból kiszabadított, és kértem, hogy segítsen meg új helyemen is. Aztán megfogadtam, hogy dolgozni fogok lelkiismeretesen, úgy, ahogy édesapámtól tanultam. Igyekezni fogok kiérdemelni a jó bánásmódot az új gazdámtól.

A szürke jól haladt, mikor a nap lement, már otthon voltunk. Egy új lakás udvarára tértünk be. Gazdánk kifogta a szürkét, minket pedig beküldött a szobába. Egy mosolygó képű, szőke öregasszony asztalhoz ültetett, aztán bement a kis konyhába, és egy nagy fehér kenyérral tért vissza, amit az asztalra téve intett, hogy együnk. Hogy könnyebb legyen, levágott két nagy darabot, s elénk tette. Az áldott kenyér – a szemem könnybe lábadt, mikor megízleltem. Oh, milyen éhes voltam, talán egyedül megettem volna a nagy, zsemle formájú kenyeret, de gondoltam, most már jó helyt vagyunk, lesz alkalmam itt jóllakni.

A jóságos arcú mama eléggé biztatott, de mi már mentünk kifelé a szobából. Gazdánk hátravezetett a szérűjére, amely jókora, egyvékás területű, négyszög alakú kert volt, tele asztaggal és egy szalmás fedelű csúrral. Nyomtatták a búzát, éppen végeztek, mert már este lett. Csodálkoztunk Alberttel az eddig soha nem látott csépelési módszeren, pedig a sík vidéken, minden helyen ez a szokás. Lóval tapostatni ki a búzát, már olvastam nemegyszer erről, és most saját szememmel láttam.

Mikor eléjöttünk megint a lakáshoz, kezünkbe adták a civil ruhát, és az orosz szolga elvezetett a gőzfürdőbe. Itt ugyanis minden háznál gőzfürdő van. Fürdés után megvacsoráztunk. Kellemes lámpafény mellett egy nagy teafőző szamovár állt az asztalon, sok-sok ennivaló, kis sütemény, de főként egy nagy, zsemle formájú fehér kenyér. Finom porcelán teáscsészék, amelyekbe az asszony engedte a teát és rakta szét az asztalon.

Mikor ezeket megláttam, önkéntelenül imára nyíltak ajkaim, hogy a Jóisten milyen helyre vezetett. Édes Jóistenem – mondtam magamban –, átvezetél engem ennyi veszélyen keresztül, fogadd hálaimeimet

ezért a sok jóért! Hogy engem, itt a messzi idegenben ez a család magához fogadott és a saját asztaluknál adott helyet! S újra megfogadtam, hogy hűséges munkásuk leszek.

Mikor felálltunk az asztaltól, mint előbb, úgy a végén is keresztet vetettem. Ők is mindnyájan, természetesen, de orosz módra. Még mindig éhes voltam, de már nem törődtem vele, holnap is nap van, holnap is eszünk – gondoltam.

Nyár volt, kint vetettek ágyat, a kellemes fürdő után nagyon jól aludtam. Másnap reggel megkezdődött a munka.

Aznap megismerkedtem gazdám családjával. Az ő neve: Tarasz Karpovics Szlavnov. Három fia s két leánya volt. A legnagyobb fia, Alekszej, külön lakott, de be volt vonulva katonának. Pável, a középső, a harctéren később német fogságba esett. Iván, a legkisebb, szintén harctéren volt. Alekszejnek a felesége s egy 18 éves fia maradt itthon. Az ő munkájukat is a gazdám intézte. Pávelnek a felesége egy kisfiúval és Iván felesége négy gyermekkel a gazdám házánál lakott. A két leány pedig férjhez volt menve, nem messze a szülői hontól. Tehát a gazdám és felesége, a két menyé és öt unokája lakott együtt. Aztán voltunk mi hárman: az orosz és két magyar, ezzel összesen tizenketten voltunk az asztalnál.

Hosszúra nyúlna ez a fejezet, ha mindent aprólékosan le akarnék írni. Majd külön mindenről készítek ismertető jegyzetet. Itt most csak vázlatosan írom meg a Tárásznál való munkám kezdetét és folytatását.

Mikor odaértünk, javában folyt a nyomtatás. Kicsépeztük a búzát, árpát, rozst és zabot. Fő termény a búza volt, a többi csak az állatok takarmányozására szolgált. Tíz holdon napraforgó termett, learattuk és kicsépeztük. Cséplés végeztével mentünk szántani. Itt ősszel feltétlen szántani kell, mert csak úgy lesz termés. A téli csapadékot elraktározza a föld, és tavasszal csak vetni kell.

Nagyon száraz az éghajlat, kevés eső hull a vetésekre. Szántás után minden külső munka megszűnt. Jött a tél, már csak az állatok gondozásával foglalkoztunk. Gazdámnak öt munkáslova volt, azonkívül egy mén, továbbá egy-két csikó volt az udvaron. Volt még négy tehene, borjakkal, és húsz darab juh. Fedett szín alatt kötetlen voltak, csupán a ménnek jutott egy kis külön istállócska. Huszonhét és fél deszatin⁶

6 deszatin (tkp. gyeszjatyina): orosz területmérték, 1 gyeszjatyina = 10 925 négyzetméter.

szántója egy darabon feküdt az Arlovka felé vivő úton, a falutól keletre, három versznyi távolságra. Azonkívül a közös legelőre is csaphatott állatokat.

A tél beálltával Albert barátomat egy rokonának adta át. Nagyon jó emberek voltak azok is, nem messze tőlünk. Minden szombatn pontosan fürödtünk az egyszerű gőzfürdőben. Általában nagyon jól éreztük magunkat Alberttel. Sokszor hálát adtunk az Istennek, hogy a táborból ide vezérelt minket. A faluban még néhány hadifogollyal találkoztunk és összebarátkoztunk velük.

Eltelt az első tél, jött a tavaszi munka. Az ősszel megszántott földet elboronáltuk és vetőgéppel bevetettük. Vetés után megcsináltuk a tüzelőanyagul szolgáló istállótrágyát, aztán megkapáltuk a napraforgót, és vártuk a búza érését.

Három hónaponként be kellett vigyen a gazdám a parancsnoksághoz, és akkor fizette le értem a havi hat rubelt, melyből én havi három rubelt kaptam. Oda kellett visszaadni a foglyot, ha nem volt szükség rá, és onnan lehetett hozni új munkásokat.

Alberthez sokszor elmentem, az ő gazdája egy mosolygós képű, kerek arcú öreg muzsik volt. Igazi orosz típus, mintha egyenesen Gogol valamelyik regényéből lépett volna elő. A gazdám kisebbik fia, Iván, az ő leányát vette feleségül, innen származott a rokonság.

Amint elhelyezkedtünk, azonnal új címet írtunk haza: *Roszija, Szamara Gubernija, Nikolajszki Ujerd Lipovka voleszt szella Levinka Tárász Karpovics Szlavnov polocsut Kovács Dénesu vojenno plennomu*. Reméltük, hogy az új címre már kapunk levelet hazulról.

Eljött az első aratás, aztán a cséplés, következőleg az őszi szántás és a rozsvetés. Búzát csak tavasszal vetnek. Úgy mondták, hogy az őszi búza ki szokott fagyni. Aztán újra tél lett, már a második évet megkezdtük, de még levél nem jött hazulról. A második tél orosz földön. Otthon olvastam az orosz télről, de sokkal keményebbnek bizonyult, mint ahogy elképzeltem. De a jó meleg ruhában egyáltalán nem fáztunk.

Eljött 1917 újév napja. Még mindig dúlt a háború. Januárban kaptam az első levelet hazulról, illetve Tápióságról. A háború elérte a mi kis falunkat is. Idegenből írtak nekem. Vigasztalásul odaírták, hogy a levelet azért címezzem ezentúl is Máréfalvára.

Felesleges újra meg újra leírnom, hogy mit dolgoztunk. Végeztük a soron levő mezei munkákat, télen pedig a jó meleg szobában elbeszélgettünk. Így telt el az 1917-es év, felvirradtunk az 1918. év első napjára. Összejöttünk a községben lévő hadifoglyok és megünnepeltük újév napját. Abban a biztos reményben voltunk, hogy a következőt már otthon töltjük szülőföldünkön.

Összetorlódtak emlékeim, annyi sok írivaló van arról a népről és arról a helyről, ahol a szörnyű világháború vérzivatarra alatt meghúztam magam. A Jóistennek gondja volt rám és az ott dolgozó barátaimra. Nagyon hosszúra nyúlna ez a fejezet, amint fennebb írtam, erről külön fogok írni, minden dolgaikról külön-külön és részletesen, hiszen olyan jólesik visszaemlékezni arra a jólelkű családra és a békés orosz falusi népre.

Béke hírek jöttek, már láttunk több szabadságolt katonát, akik mind békéről beszélgettek. A nagy változás is csak siettette a háború végét.

1918 tavaszán még egyszer elvetettük a búzát és elvégeztünk minden munkát, de már nem voltunk nyugton; szerettünk volna hazamenni. Aztán megérett a gabona, le is arattuk, talán két nap hordtuk, mikor augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján elindulhattunk hazafelé.

Húsz magyar egy csapatban, akik a rég elhagyott otthonukra és szeretteikre gondoltak.

6. Hazafelé

Az örökös reménykedésben eltöltött három év után elhagytam a Tárász családot. Megköszöntem irántam való szeretetüket és jóságukat, örökre elbúcsúztam tőlük. Öröm töltötte el a szívemet, hiszen hazafelé indulok, s mégis könnyes lett a szemem, mikor utoljára kezét fogva szembenéztem velük. Hiába, nagyon jók voltak irántam mindannyian. A nagymama csendesen sírdogált, és a gazdám is el volt érzékenyülve.

Nagyon szépen akartam elbúcsúzni, de nem sikerült, csak azt hajtogattam, hogy köszönöm nektek, köszönöm nektek, aztán hogy eltakarjam könnyeimet, hirtelen társaimhoz csatlakozva elindultam, és kifordulva a szomszéd ház sarkánál a főútra, megindultunk a szélmalmok irányába, Szilérnyika felé. Még visszanéztem a házra, ahol annyi boldog napot töltöttem, majd később a falura, melyet nem látok viszont többé soha. A falu körül kolompáló szélmalmok mintha búcsút integettek volna nekem. Mintha mondták volna: Isten veled! Isten veled!

Öröm, bizakodás, reménykedés volt bennem és én mégis szomorú voltam. Hiszen onnan jöttem el, ahol a világháború szörnyű idejét olyan gondtalanul átéltem.

Másnap délkor Szilérnyikot elhagyva, Nikolajszkiban voltunk. Itt jelentkeztünk a hadifogoly-gyűjtőtáborban, és egy félig telt barakkban elhelyezkedtünk. Érdeklődtünk a továbbjutás iránt, de nem ígértek semmit. Nehéz a szállítás, nincs vonat, mondták.

Sok fogoly volt a táborban, némelyek már hónapok óta várták az elszállítást minden eredmény nélkül. Augusztus második felében voltunk, az éjszakák kezdtek hűvösek lenni. Gondolkodni kezdtünk: hogy megyünk haza, mi lesz, ha itt talál a tél? Aztán két nap múlva felszedtük a sátorfát, ahogy mondani szokták, és elindultunk nyugat felé gyalogosan. Tervünk az volt, hogy Szaratovba, a Volga parti nagyvárosba megyünk, hátha onnan könnyebb lesz a továbbjutás. Kétnapi gyaloglás után mást terveztünk, mert a Szaratovból jött hírek szerint ott is rengeteg fogoly várja a továbbszállítást. Ezért elindultunk Volszk felé, mely a Volga nyugati partján fekszik.

A füzesek között kanyargó keskeny kocsiuton jó sokáig gyalogoltunk már, amikor egyszer csak előttünk volt a hatalmas Volga folyó. Már az úton gondolkoztam, hogy lesz-e híd rajta, de mikor odaértünk, megnyugodtam. Ott volt a révész a csónakkal. Gyorsan kifizettük a viteldíjat és beleültünk a keskeny lélekvesztőbe. Négyen voltunk: Bogos Albert, a sófalvi pajtásom Král Sándor, egy ilyésmezei idősebb ember – a nevét már nem tudom – és én. Gyenge szél fújdogált, de mégis hullámozott a széles víz. Néztem, hogy csak alig tenyérnyi széles rész látszik, úgy lenyomta az öt ember. Alig vártam, hogy partot érjünk.

A Volga innenső, azaz nyugati partja mentén egy nem magas, hosszú hegység húzódik észak–déli irányban, közvetlen a víz mellett. Ennek a hegynek az oldalába volt ragasztva a város. A kocsiuuton csak szerpentinszerűen lehetett közlekedni. A gyalogutak egyenesen fölfelé, lépcsősen voltak megépítve.

A kisvárosban levő fogolytáborban jelentkeztünk. Ígérték, hogy pár nap múlva elszállítanak Szaratovba. Megköszöntük, de másnap hajnalban újra útra keltünk. Mikor kiértünk a hegy tetejére, már világos volt. Visszanéztünk keletre, a Volgán túl elterülő, gazdag, orosz rónára, amely nekünk három éven át hófehér kenyeret termelt. Itt-ott látszott egy-egy orosz falu a messze távolban, s a sötétlő füzesek mellett a nagy

folyó vize tükröződött a kelő nap sugaraiban. Isten veled, orosz róna! Isten veled, Volga! Mi többé soha nem látunk meg titeket. Minket szólít a nyugaton fekvő szülőföldünk, az édes otthon.

A hegy innenső oldalán leereszkedve kisebb és gyéren fekvő falucskákkal találkoztunk. Jókedvűen gyalogoltunk az ösvényeken. A parasztok búzát hordtak, néhány helyen csépeltek. Mi pedig csak mentünk-mentünk, mindig nyugat felé. Az útirányt itt-ott megkérdeztük, de a nap mutatta biztosan, merre kell mennünk, nem tévedhettünk el. Élelmet rendesen tudtunk szerezni a falusi lakóktól.

Vajon meddig gyalogolhatunk, és mikor érünk haza? Ez a kérdés nyomasztóan hatott mindnyájunkra, mert tudtuk, hogy Oroszország roppant nagy terület. Vonaton is sokáig jöttünk, hát akkor mikor érünk haza gyalog?

Egy napon aztán fordulóponthoz ért a dolgunk. Egy város melletti állomáson fogolyszállító vonatot találtunk. Azonnal jelentkeztünk a transzport-parancsnokságnál, ahol hosszas huzavona után megengedték, hogy mi is felülhessünk a hátulsó kocsiba. Amolyan pótkocsi volt az, s kényelmes helyet találtunk rajta. Még néhányan heverésztek a deszkákon, amikor mi odaértünk.

Oh, milyen boldogan feküdtem végig a kemény deszkán! Három éve még vonatot sem láttam, s most, ahogy elhozott ide, úgy visz is haza. Egyszerre elmúlt a nyomasztó érzés, mert most már tudtam, hogy hazaérünk.

Csupán az volt a baj, hogy én reggel óta beteg voltam. Az elmúlt éjszaka nagyon megfáztam és erős fejfájással ébredtem. Társaim is nagyon fáradtak voltak és nyomban elaludtak a deszkákon. A szerelvény még sokáig állt az állomáson, de aztán végre mégis elindult. Nagyon beteg voltam, úgyhogy Albert a legközelebbi állomáson orvos után tudakozódott. Elvezetett a rendelőhöz, s miután az orvos megvizsgált és orvosságot adott be, felvezettek a betegkocsiba. Egy hosszú, kényelmes, függőágyas Pulmann-kocsiban⁷ helyeztek el. Azon nyomban elaludtam. Mikor megébredtem, hosszú tanakodás után jöttem rá, hogy hol vagyok, s a vonat éppen akkor állott. Aztán mikor megindult, örömhullám öntött el, hiszen vonaton vagyok. Amint kihaladt a

7 pullmankocsi: az amerikai feltalálóról, George Pullmanról elnevezett vasúti hálókocsi

váltókon, s nekiindult a sima pályának, boldogan hallgattam a vonatkerekek vidám kattogását. Újra elaludtam, most már nyugodtan, már nem fájt a fejem, éreztem, hogy nincs nagy baj. Nem tudtam, hogy hány nap telt el, az idő kiesett az emlékezetemből. Csak arra emlékszem, hogy egy éjjel harsány kiáltás hallatszott az álló vonat mellett.

- Betegek, sorakozó a jobb oldalon! Leszállni azonnal! - hangzott el. Leszálltunk, talán harmincan lehettünk az ezerötszáz főnyi transzportból. Én a bal szárnyára álltam a sornak. Közben megtudtam, hogy Tambovban vagyunk. A hatalmas állomással szemben látszott a villanyfényes nagyváros. Voltak könnyebb és súlyosabb betegek. Az orvos a jobb szárnyon kezdte a kérdezést:

- Tud menni? - kérdezte a legelsőtől.
- Igen - volt a felelet.
- Álljon oda! - mutatott a parancsnok egy közeli helyre.

Tovább kérdezte a következőt:

- Tud menni?
- Nem - felelt a kérdezett.
- Maradjon itt, elviszik kocsin.

Így osztotta el a csapatot az orvos és a transzport vezetője. Izgatottan vártam, mi lesz velem, ha hozzám jönnek. Néhány perc múlva tőlem is kérdezte:

- Tud menni?
- Igen - szóltam -, én már nem vagyok beteg, szeretnék tovább menni a csapattal.
- Semmi beszéd - mondta komolyan -, álljon be a sorba, és aztán mennek a kórházba.

A parancsnok mellett állott egy fehér bóbitás ápolónővér is, hozzá fordultam oroszul:

- Kedves nővér, én már egészen jól érzem magam, engedjenek el, úgy szeretnék hazamenni.

A jóságos arcú ápoló mosolyogva fordult a parancsnokhoz:

- Engedje haza, uram, hiszen látja mennyire vágyik a szabadság után.
- Na, menjen vissza a többiekhez, de nehogy még egyszer beteg legyen!

Oh, milyen boldogan szaladtam Albert felé, aki távolról izgatottan nézte, hogy vajon mi lesz velem. Minden betegségem elmúlt egyszerre,

s örömmel szálltam fel a pótkocsira az egészségesek közé, ahol Albert fenntartotta a helyemet. Abban az órában senki sem volt nálam boldogabb a csapatban.

Mikor a vonat újra megindult, a nyitott ajtón bevilágítottak a lámpák, és egyenként maradtak el a kocsi mellett. Elnéztem a város felé, mely szinte elnyelt engem. Még egy ideig láttam az elhalványuló villany fényét, aztán hirtelen eltűnt egy kanyarnál, hogy többé sohase lássam Tambovot.

A szerelvény belefúrta magát a sötét éjszakába, és újra boldogan hallgattam a kerekek hol lassú, hol gyors kattogását, mintha mondták volna: Haza, haza... Aztán tiszta szívvel hálát adtam az Istennek, hogy eddig olyan jól megsegített, és kértem, ne hagyjon el ezután sem, a még hátralevő utunkon.

Ahogy jöttünk hazafelé, a már egyszer látott városok állomásain át, úgy nőtt-erősödött a remény, hogy valahára mégiscsak hazaérünk. Két nap múlva Kurszkban voltunk, itt a szerelvényt holtvágányra tolták, és itt álltunk hat napig. Már azt hittük, hogy itt ér a tél, de aztán egy alkonyatkor újra elindultunk délnyugat felé. Másnap éjjel vonatunk megállt a nyílt pályán, és kevés idő múlva leszállást vezényeltek. Szakadó esőben indultunk a vasúton tovább. A vonat ott maradt, mi pedig világodatkor a német megszállási vonalon átjöttünk. Az őrség tovább vezetett, és nagy térségen készített, szögesdróttal körülvett táborban helyezett el. A tábor szabad ég alatt volt, és megfigyelés céljából szerelték fel.

Egy hétig voltunk ott, már nem tudom a helység nevét, aztán egy délután újra beszálltunk, most már a mi vonatunkra. Már itthon éreztük magunkat, pedig még nagyon messze voltunk a falunktól. Nemsokára Kievben állt a szerelvény, majd két nap múlva Ternopilben álltunk meg.

Itt leszálltunk, és kétnapi vizsgálat, kihallgatás, lajstromozás után újra továbbutaztunk. Már azt hittük, hogy pár nap múlva hazaérünk, de nem úgy történt.

Lembergben vonatunk egy szárnyvonalra lett irányítva, s talán négyórás út után egy kis lengyel falu állomásán állott meg. Itt tudtuk meg, hogy megfigyelés végett itt kell maradnunk egy kis táborban. Egy sörgyár elhagyott raktárépületét alakították lakóhellyé, ahol emeletes fekvőhelyeken kapott helyet a csapat minden tagja.

Három hétig voltunk itt, aztán elindult a szerelvény a Kárpátok felé. Zamość, Stary Zamość után vonatunk felkapaszkodott a Kárpátok hágóján Siankira, amely az osztrák galíciai vasút és a Magyar Államvasutak mozdonycserélő állomása. Déltől alkonyatig vártunk, közben láttuk a háború nyomait. Elhagyott lövészárkok, összekuszált szögesdrótkerítések húzódtak az állomástól jobbra és balra. Hol lehetnek azok a katonák, akik itt szembenéztek a halállal? Szomorúság fogott el, amikor erre gondoltam. Katonasírokat is láttam, amelyeknek lakóit már hiába várja haza az édesanya, feleség, gyermek és a családfenntartó öreg édesapa, nincs ki levegye a válláról az élet nehézségeit.

Aztán megjött a MÁV-mozdony, az első fecske Magyarországról. Boldogan ültünk vissza kocsinkba, és örömmel hallgattuk a vonat kattogását. Aztán este lett, felhős idő lévén, vaksötét, de az október végi éjszakában a szerelvény biztosan haladt lefele a Kárpátok innenső lejtőjén. Nem láttunk semmit a merész kanyarokból, hidakból és alagutakból, csak a fékek szünet nélküli csikorgása hallatszott. Addig hallgattam, míg egyszer elnyomott az álom. Mikor megébredtem, állt a vonat és valaki a kocsik mellett harsányan kiáltotta:

- Fenyvesvölgy! Fenyvesvölgy!
- Hála legyen az Istennek, Magyarországra értünk - mondtuk meghatódva -, ez már a mi hazánk. Innen már nincs messze a szülőföldünk!

Délkor már Debrecenbe értünk, s másnap délben a kolozsvári állomásról sóvárgó szemekkel néztünk a kincses város belseje felé, de természetesen hiába, mert nekünk tovább kellett menni. Estére Nagyszébenbe értünk, itt a tüzérlaktanyába szállásoltak. Két nap voltunk ott, kihallgatták az altiszteket, ki hol és hogyan esett fogságba, majd feljegyezték a nevünket és a harmadik napon Szászvárosba indultunk. Ott volt a 82-es ezred kádere, ahol újra nyilvántartásba vettek, mert a háborúnak nem volt még vége, és a hazatérő hadifoglyokat nem elengedték, hanem szabadságolták. Természetesen azokat, akik egészségesek voltak.

Már akkor felbomlott a rend, s ment mindenki a maga útján. Amikor mi odaértünk, még nem volt semmi változás, de másnap, október 21-én minden összeomlott. Mi is Alberttel hazafelé, Szászvárosról Tövisre jöttünk, ahol már látszott a törvényen kívüli állapot. Itt voltunk hajnaltól tíz óráig, s akkor az Arad felől jövő vonatra felültünk.

Óriási tolongás volt. Részeg, duhaj katonák énekeltek. Alig vártuk, hogy leszálljunk Héjjasfalván. Megvártuk a négy éve nem látott székelyudvarhelyi vonatot, itt semmi sem látszott a zűrzavarból. Amikor leszálltunk az udvarhelyi állomáson, már otthon éreztük magunkat.

Milyen örömmel igyekeztünk hazafelé! Alberttől az utcájukban elbúcsúzza, egyedül mentem hazafelé. Mikor a templom előtt elhaladtam, szívemből adtam hálát az Istennek, hiszen már itthon vagyok! Aztán, aztán...

7. A viszontlátás örömei

*„S a kis szobába toppanék...
Röpiült felém anyám...
S én csüggttem ajkán... szótlantul...
Mint a gyümölcs a fán.”*

Nem tudom, mit érzett a költő, amikor ezen örökszép sorokat írta, de szóról szóra így történt az én találkozásom édesanyámmal és a testvéreimmel. Nem tudtam szólni semmit, csak sírtam, amint nyakamba kapaszkodtak rég nem látott szeretteim. Oh, mennyire vágytam erre a találkozásra! Hányszor magam elé képzeltem kedves arcukat, és most nem tudok egyebet tenni, csak sírni.

Aztán jó későre letöröltük könnyeinket és megindult a kérdezősködés, s én alig győztem felelni. Valahol olvastam, hogy az emberi nyelv nem elég gazdag az érzelmek kifejezésére. Abban az órában én is tapasztaltam, hiszen csordultig tele voltam örömmel és boldogsággal, amikor rájuk néztem.

Édesanyám, az özvegyisorban megacélosodott, életerős asszony örömtől sugárzó arccal vizsgálta négy év óta nem látott fiát. Margit testvérem már nagy leánnyá fejlődött, és Juliska is már majdnem tizenöt éves volt. Jó sokáig elbeszélgettünk, s még annyi minden mondanivalónk elmaradt, de tudtuk, hogy lesz alkalom, hiszen már itthon leszek ezután. Nem sok idő múlva csendesség borult a boldogan alvó kis családra, hogy másnap újult erővel lássunk munkához. Édesanyám annyi idő után először érezte, hogy nincs egyedül, már férfi van a háznál. Itthon van a fia.

8. Életük a háború alatt

Néhány sorral megemlékezem az édesanyám és testvéreim háborús életéről, amit később a hosszú téli estéken elbeszéltek.

Mikor bevonultam, már mindenféle mezei munka el volt végezve, de közeledett a tél, minden igyekezetük a tűzifa beszerzése lett. Két ökörszékérrel maradtak ők is, mint más hasonló sorsban lévők, mindennap mentek az erdőbe. Szerencsére jó száraz idő járt azon az őszön. Még akkor néhányszor találkoztunk, de aztán 1915 újév napján elindultunk a harctérre, s attól kezdve csak levelek útján tudtunk egymásról.

Az első háborús telet minden baj nélkül töltötték. Tavasszal aztán Dénes bátyám és Anti bátyám segítségével a szántást sikerült elvégezni. A nyári munkák is, bár nehezen, de elvégződtek. Nagy szomorúságot okozott az, hogy egy ideig nem tudtak rólam semmit, s már elvesztettnek hittek. Nagyon későre kapták meg a fogságból írt leveletem.

A háború pedig csak folyt tovább, mind jobban megnehezítve az itthon maradtak életét. A második háborús tél után újra elvégezték a szükséges mezei munkákat, a még itthon levő nagybátyám segítségével. Aztán nagy szomorúság érte a családot, hirtelen meghalt Andris öcsém. Szegény édesanyámnak annyi baj, nyomorúság után még ezt is el kellett szenvednie. Mind többen és többen vonultak be a férfiak közül, s ezzel mind nehezebb lett az itthoni élet. Már szinte csak asszony és öregember volt a mezőn, s nagyobbacska fiúk és leányok.

Aztán 1916-ban a háború elérte a mi kis falunkat is. Menekülni kellett, itthagyni mindent, amit oly féltő gonddal szereztek. Szerencsére az állam segítségére volt a menekülőknél. A nagy marhákat beszedte és kifizette az értéküket. Minden menekülőnek kijelölte a tartózkodási helyet.

Édesanyámék Tápióságon, Pest megyében voltak, elég rendes körülmények között. 1917. januárban jöttek haza. Itthon szerencsére nem volt nagy pusztulás. A menekülés előtt betakarított búzájuk megmaradt a csűrben, s így nem fenyegette kenyérgond a családot. A kormány által adott pénzből édesanyám újra marhákat vásárolt és visszaállította a szétbomlott gazdaságot.

A háború csak folyt tovább, eltelt 1917 és megjött 1918. Már mindenki a békét várta, már csak alig-alig tudtak élni az itthoniak a

nagy munkaerő hiánya miatt. Nagybátyáim, akiket idős koruk miatt nem hívtak be, nagy segítségére voltak édesanyámnak. 1918 nyarán már sokat beszéltek a békéről, az újságok is mind a békéről írtak, de nem tudta senki, hogy mikor jön el. Még elvégezték rendesen a nyári munkát, be is takarodtak, eltelt október, és november 1-én este betoppant az annyira várt fiú. Ezelőtt négy évvel kétfelé szakadott életünk újra összefonódott. Együtt adtunk hálát a Mindenhatónak, aki épen, egészségesen visszavezérelt a szülői házba.

9. Újra itthon vagyok

Hazaérkezésem után felkerestem nagybátyáimat, megköszönve szerető jóságukat édesanyám iránt. Találkoztam jóbarátaimmal és ismerőseimmel. Csodálkoztam a falu megváltozott arculatán, és lassan újra beilleszkedtem a közösség életébe.

Vasárnap elmentem a rég nem látott templomba, s könnyes szemmel adtam hálát az Istennek, hogy még visszajöhöttem a messze idegenből, és imádkozhatom az ő hajlékában.

Elkezdődött az itthoni munka. Édesanyám gondosságából és szorgalmából két jármos tinó és egy kis borjas tehén volt a pajtában. Nagyon megörültem, mert úgy gondoltam, hogy nem találok itthon marhafélét, hiszen elmenekültek, s minden elveszett.

Hála Istennek, ott kezdettem a munkát, ahol félbehagytam. Őszi idő volt, közeledett a tél, mindennap az erdőbe mentem. Tűzifa kellett, de főképpen élelem, mert gyenge termés volt azon a nyáron. Szorgalmas és kitartó munkával mindent rendbehoztam. Szegény, fáradt édesanyám válláról levettem a férfimunka gondját. Lassan, csendesen rendbejöttünk. Az élet folyton továbbhalad, s nekünk nem szabad lemaradnunk. Elhatároztam, hogy megnősülök.

1919. február 24-én, Szent Mátyás napján kötöttem össze sorsomat a feleségemmel, s ezzel a ténnyel egy új élet kezdődött, a történések egymáshoz fűződő szakadatlan láncolatában.

Ennek megírását az utódaimra bízom.

Gazda József

PLUSZ-MÍNUSZ VÉGTELEN

– Gondolatok Benedek József művészetéről –

1. A Benedek József művészetével való első szembesülésem óta látom, érzem, hogy sajátosan különleges ez a művészet. De azt is éreztem és látom, hogy van benne egy öntörvényűség, egy belső, belülről megnyilvánuló elv, valami, ami ezt az öntörvényűséget diktálja, irányítja, belülről szervezi, vezérli, nyilatkoztatja meg. Mert egy sajátos rendre, szervezettségre, átgondoltságra épül. Sokelemes ez a művészet, de ama sok elem egységet alkot, összecsendül, szervezettségbe épül, s annak érzetét is kelti. Itt, ebben a fajta művészetben kizártak az esetlegességek, véletlenszerűségek, mindennek indítéka, szervezőelve van vagy kell hogy legyen, s ha öntörvényűségről beszélhetünk, ez az önmagát adó, az alkotást szervező törvény él, ott él a munkákban, s ez biztosítja azok sajátos én-arcát, belső rendjét. Azt a rendet, mely révén egyedi hangú ez a művészet, teremtett világ ez a világ, olyan, melynek önálló arca van, azt is mondhatjuk: senki mástól nem mutatott, vagy senki másnál nem látható arca, tehát egyedülálló nyelvezetet teremtett, szervezetten, rendbe foglaltan teremtett egyedülálló világot, olyant, mely csak itt van, itt, nála, és sehol senki másnál még ehhez hasonló sincs, mert önálló nyelv ez, amelyik nem spekulatív – még ha szervezettségében van is valami spekulativitás, mégsem az. Kötődik a korhoz, az emberiség XX–XXI. századi labirintusához, azt „tükrüzi”, azt fejezi, mondhatni fejt is ki, abból szólal meg, azt szólaltatja meg, korunknak a gondolkodó szellem uralta, elvonatkoztatásra hajlamos arcát, a világ arcát, a kreativitás, az egyetemes világra figyelő, arra (is) reagáló arcát. Máskor, más korban nem létezhetne ennek a művészetnek ez a kitalált és kitaláltságában mégis megszervezett, rendbe foglaló, de a kor rendjét szét is feszíteni akaró arca. Arc, világarc, egyetemes arc, az egyetemes rendből kitörni akaró és kitörni mégsem tudó csupa feszültség-, belső erők szabályozta, irányította arca. Arc, mely belső sugallatra született, amint a művész mondja: megálmodta ezt a sajátos rend-világot, a végtelenbe futó és a végtelent

behálózó vonal és formák rend-arcát: *„Egy formát láttam egyszer álmomban, ami annyira döbbenetes volt számomra, hogy hónapokig hatása alatt voltam.”*

Honnan jönnek az álmaink? – tehetjük fel a kérdést. A tudomány, az álmotan tudománya is azt válaszolja, hogy nappalaink, nappali töprengéseink továbbfolytatásai az éjszakai álmok.

Így azok is tudatunk, tudatosságunk részei. Ha zavarosak, a nappali rend zavarodik össze bennük. Ha tiszták, a nappali zavaros sejtések állnak össze bennük tiszta renddé, találják meg önnön tudatosságukat. Ez utóbbi történhetett Benedek Józsefnél is, plusz valami külső vagy felettünk levő, felettünk uralkodó erő is megtervezhette benne, megterveztethette vele ezt a rendet, ezt a látomásban megfogalmazódott rendet, amelyik üzenet is lehetett, felső, teremtoi üzenet, hogy ezt kell tenned! Ez a te feladatod!

Önmagát jelölte ki számára, mint ahogy mindig önmagát jelöli ki a feladat, önmagukat jelölik ki a feladataink. Jött és megszólalt. Megszólalt már az álom előtti hasonló törekvésekben is. Mert még pályája kezdetén, leszámítva a főiskolán tanult „művészeti nyelv” sémáit, az emberábrázolás, karakter-megjelenítés sémáit, Benedek József alkotópályája kezdeti pillanataitól egy sajátos rendet keresett és próbált megvalósítani. Felül próbált emelkedni a téren és az időn, megteremtette a maga sajátos, hasonló elemek százait összekapcsoló vízszinteseken és függőlegeseken, szabályosan megdöntött egyeneseken szerveződő, és ezekre a vízszintesekre és függőlegesekre és ferdekre ráépülő, apró, egyenes és hajlított drótok volnalformáiból összeálló installációs térformáit, sajátos „lélekhelyeit”, az alkotó teremtette forma- és egyensúlyrendet, az átlátható és uralható tér megköltött rendjét, egy olyan kompozíciós formát, mely sejtek ezreiből épít, és így teremti meg mindenikben a tökéletes egyensúlyt. És bennük, ezekben az ugyancsak maga teremtette művekben úgy játszadozik, hogy halálosan komoly a játék is (*„Játszani is engedd szép, komoly fiadat”* – ahogy József Attila mondta). Ez a kompozíciós forma át is fogta az egész életútját, újabb és újabb változatai, építmény-variánsai születtek, melyek úgy voltak változatok, hogy mindeniknek megvolt a sajátos arc- és formavilága, úgymond egyénisége. Nevezhetjük ezeket térszerveződéseknek, épített vagy álmodott térkonstrukcióknak. Egymáshoz kapcsolódnak bennük, rajtuk a minden művön eredeti, más és más apró, hajlított formaelemek

mint építő részecskék, melyeknek a művész mindig megteremti a vízszintes és függőleges ritmusát, abszolút egyensúlyát. Miközben – főleg a kezdeti időkben – járta a művészet hagyományos útját, útjait is, portrékat, reliefeket alkotott, relief-kompozíciókat, még a naturalizmust is be-beengedve alkotóvilágába. Mintha szüksége lett volna ezekre a bizonyságokra is, hogy ő, aki drót-motívumokból, párhuzamos, függőleges és vízszintes drótszalakra rárakott, ritmikusan ráépített azonos drótelemekből formálta ezeknek az apró elemeknek a százaira épített sajátos téralakzatait, tudja a hagyományos nyelvet is, képes azon is megszólalni. Hogy ez a drótépítmény nem azért született, hogy elföldje vele tudatlanságát, hanem mert egy új nyelvet – nevezhetjük így is: korunk nyelvét – keresi, melyet szükségesnek érez a megszólalásra.

Ez a térszervező és rendteremtő hajlam későbbi művészetének is irányítóelve maradt, jöhetett úgymond az álom. A megálmodott folytonos hajlított vonal, mely lehet végtelen is, vagy a sajátos rendbe szerveződő, vonalban is kifejezhető formák álma.

2. Hadd hívjuk segítségül a *phenográf* fogalmát megalkotó s életműve jelentős részét annak szabályelve szerint megalkotó művészt a hasonló című füzetében némely alapelv-kifejtő magyarázatával: „Amikor egy művet (festményt, szobrot, installációt stb.) létrehozunk, formák helyeit, arányokat, irányokat, mértékeket, kiterjedést, részek közötti kapcsolatokat kijelölve, egyfajta sík háló vagy térszerkezet, váz vagy vázrendszer jön létre. Van, amikor a formák spontán egyeztetésével, máskor különböző összefüggések letisztult rendszerei révén alakul ki ez a vázszerkezet, melyet a formák aztán befednek, létrehozva az adott dolgot.” (9. lap)

Általános, minden alkotófolyamatra vonatkozó, kiinduló gondolat.

„A Fenográfok címet viselő sík- és térrendszerek – olvassuk a füzetből – olyan rendszerek, melyekben különleges geometrikus szerkezetek meghatározó részein bizonyos szabályok szerint áthaladó folytonólagos vonal-alakzatok rajzolták ki az adott dolgot alkotó rész- és összformákat.” (9. lap)

Fordítsuk itt le, „értelmezzük” a művész adta kifejezést. Az első rész a *fenó*, azaz a *fenomen* (= környezet, jelenség vagy mint fenomenális: csoda!) rövidített formában, a második rész a *graf* (= rajz, rajzolat). Emeljük itt ki a folyamatos vonalformákat alakító, azokat körbejáró, rendező, összefogó, az egészbe beinkadráló szerepét. A *fenográf* egy adott vonal folyamatosságával – adott esetben szinte végtelen is lehet

az a vonal – alakított forma vagy formarend. Van ebben filozófiai töltet is. A mindenséget akarod számba venni a magad módján, a téralakzatok kialakításával, s valahogy benne van a folytonosság mint az idő visszatérő motívuma, annak rendszerbe való foglalása. „... *jelképrendszerek, folytonólagos vonalalakzatok, (melyek) elsősorban forma- és téralakító lehetőségeik okán érdekesek számomra. Utalnak egyúttal jelképesen a képzőművészet alapvető sajátosságait képező összetevőire, az anyag és tér viszonyrendszereiből (arányok, irányok, mértékek) törvényszerűségeire, a különböző (idő-)folyamatok, így többek között az alkotó folyamatban szerepet játszó folyamatok rejtélyeire (gondolatok, lelki folyamatok, érzelmi folyamatok stb.)... Ezek a rendszerek... térviszonyok és időfolyamatok sajátos periodikusságokon alakuló kapcsolatrendszerében jönnek létre.*” (15. lap)

Alapmotívumok figyelhetők meg, „*melyek mindegyikéhez számtalan hasonló karakterű csoportosítható, különböző egymást követő átmeneti fázisokat képezve. Mindegyikük... számtalan változattal megtalálható*” (11. lap) – illetve megalkotható.

Tehát a motívumváltozatok lehetséges rendje szinte végtelen. Vannak nyitott (az adott térszerletbe belépő, s onnan ki is lépő) és zárt (önmgukat lezáró) fenográfok. És lehetnek „*florális, zoomorf és antropomorf formákat idéző jelképek, az élő világból ismert figurákkal, formákkal, azok leghatározottabb, legkarakterisztikusabb részeivel (fej, szárny, kéz, szív stb.) jelképes helyzetekben különböző forma- és térkapcsolatokat jelölnek, mitológiai figurákat, szimbólumokat, gondolatokat, fogalmakat idéznek vagy juttatnak eszünkbe, az anyag, mindenek előtt az élő világ mitológiai felépítésének állapotaira, megnyilvánulásaira vonatkozó képzet-társításokkal, asszociációkkal, érzetekkel*” (11–12. lap); „*A térstruktúrák egyenként és bizonyos szabályszerűségek szerint csoportosítva viszonyrendszereik és vonalalakzatok létrejöttében szerepet játszó szabályokból adódóan tér- és formaalakzatok szabályos egységét biztosítják, koherens rendszereket alkotva*” (12. lap); „*Vonalalakzatok legkülönfélébb (időfolyamatok) sorrendisége a végtelen változatosság lehetőségét biztosítja*” (12. lap); „*A rendszerek(ben) a térszerkezetekből adódó törvényszerűségek és különböző idősorrendiségű időfolyamatok hozzák létre a végső formát*” (17. lap). Akár antropomorf alakzatot is. A lehetőség szinte határtalan. A lényeg: a folytonos és mindig kifejező vonal mint formaalkotó, forma-meghatározó, és hadd fűzzük hozzá: teremtető eszköz, mely – illetve mellyel – egyszerre rendez(hetünk) és alakít(hatunk).

Benedek József magára vonatkoztatva írja: „*A fenográfok, az általuk kialakított jelkép- és formarendszerek, illetve azok motívumvilága kiinduló alapul szolgáltak számos sorozatnak, műegyüttesnek...*” (17. lap)

Sok mindent levonhatunk a művésznak ezekből az elmélkedéseiből. Most azt emeljük ki, hogy a teremtő folyamatban bizonyos törvényeknek veti alá magát. Strukturált szerkezeteket hoz létre a törvényen belül: „*A piramis csúcs az egy – mondja. Fölötte már csak a teremtő van... Onnan lefelé minden jelentéktelennek tűnik. Nekem az volt a feladatom, hogy időnként hallgatózzak. Csak csendben tudtam ezt tenni, jött időnként egy-egy gondolat, az inspiráció, a reveláció, a megvilágosodás, az mind ide tartozik. Itt nem számít a tudatnak ez a végtelensége – végtelen a tudat –, a teremtő felhatalmazott minket, embereket ezzel, hogy legyenek gondolataink. Az emberi tudatot a teremtő felhatalmazta, hogy lásson, lássa azokat, amik a dolgokat továbbviszik.*”¹

A XX. század művészete tele van struktúrákkal, strukturált szerkezetekkel. Elég ha csak Mondrianra vagy Moholy-Nagy Lászlóra, esetleg Kassák Lajosra vagy Tatlinra gondolunk. Valamennyi a geometriára alapoz. Benedek József struktúrái valamennyi elődétől különböznek, ő a „vándorló” vagy „vándoroltatható” vonallal „szerkeszt”, jár körbe, fűz össze és választ szét, sajátos szabályrendet teremtve, s annak millió lehetőségével élve. Ilyen „fenográf”-alapformái vannak – nevet is adott nekik –: áldás, páros, torzó, születés, filozófia, szárnyalás, szeretet, harmónia, de a „renden belül” meghatározhatatlan számban lehet újabbakat és újabbakat alkotni, s maga vallja, hogy ki-ki mást is olvashat ki belőlük, minden ember beléjük vetítheti a maga szubjektumát, érzékenységét. Ám az alkotó számára a törvény törvény. Úgy uralja, uralhatja azt, hogy alá is rendeli neki magát. Amiként az egyetemességben is így van. Az egész mindenség „alapsémákra”, mikro- és makro-modellekre (atom, molekula, naprendszer, galaktika) épül, ezeken alapszik a millió arcú univerzum. Tudja ezt Benedek József is, ő is modellt épít, arra alapoz. Az e sorok írója által ismert – és épp ezért számára átlátható – művészeti világban egyetlen hasonló megvalósítást ismer, a Brassóból indult, Mattis Teutsch János szubjektumának a hatását is magában hordó, s az 1970-től 2011-es haláláig

1 A továbbiakban a művésztől vett idézetek egy 2018. Szeptember 23-i beszélgetésünkől származnak.

Wiesbadenben élt és alkotott Boros Lajosét, aki szintén megteremtett egy alapmodellt s arra építette egész művészetét, minden alkotását.

3. Az érett, önmagát, az önmaga „nagy titkát” megtalált Benedek József tevékenységét négy műfajban fejti ki, bontja ki. Rajzban, festményein, fémhuzal-munkákon és plasztikákban, térkitöltő szobrászi anyagokban, mű- és igazi kőben, fában meg fémben. Az utóbbiakat plasztikai mivoltukra, megjelenési formájukra való tekintettel domborművek és térszobrok kategóriába is sorolhatjuk.

Rajzai műhelygyakorlatoknak, az örök vonallal való játéknak, de költészetnek is felfoghatók, a végtelen vonallal kialakítható végtelen lehetőségeket járják körül, mindenütt – legyen az a rajz vízszintes sávós szerkezetű, vagy megkomponált felületen csigavonalban haladó, napkorongra utaló, melynek kitörései vannak-lehetnek –, megy a vonal, alakítja, szinte lövelli ki a formákat, önmagát mindig megkerüli, önmagával sohasem találkozik, úgy kúszik a lapon. Gyakran színekkel variál Benedek József, más és más színnel alakít ki hosszabb-rövidebb szakaszokat, megtartva önnön kompozíciós formáját, s azon belül önnön törvényeit. Amiként fenográfjai is lehetnek zártak és nyitottak, az utóbbiak bejövő és kimenő vonallal, ugyanez vonatkozik a rajzaira is. A lap szélén kiléphet a vonal az adott térből, de le is zárulhat, be is zárhatja önmagát. Lehetnek azok a rajzok „művek”, megvalósított alkotások (*Biomorf folyamatok*, *Színes rajzok I–III.*), és lehetnek segéd-eszközök, a vonal lehetőségeit kutatók, keresők, tanulmányozók.

A fémhuzal-munkák tulajdonképpen rajzok, illetve a rajzok törvényszerűségeinek, formaalakításainak a térben és betonvassal való megvalósításai. Egész különleges térkompozíciókat alakít ki a fémhuzallal, betonvasszállal a művész. Van egy magyarázó jellegű, a természetből vett képe. Ha bemész a lombos erdőbe, a lombok elfödik a teret, lombos fákat látsz és nem érzed a teret. Ha viszont lehullnak a lombok, kinyílik a tér is. Ezek a térrajzok a térbe írják magukat, a nyitott térben hullámszerűen, ott törnek felfele, s formákat, gondolatokat is rajzolnak a térbe. A szárnyalás, az emelkedés vagy a szétterülés, ritmus, hullámszerűség vagy hullámozgatás kompozícióban megjelenített, megalkotott gondolatát. Ezeknél is segítségül hívja Benedek József a színt, sokszor azzal ad többletjelentést vagy egy plusz líraiságot a látványnak. Saját házuk, műtermük kertje szabadtéri múzeum, költött látványvilág. Néhány kiemelkedő darab: *Folyamatok térben*, *Koronacsakra*, *Folytató-*

lagos folyamatok a térben, Térinstallációk... Fémhuzal-térrajzait összekombinálja a fiatalkorában kialakított installációs formákkal, álmokat rajzol a térbe, álmokat, melyek mintha az időt is hullámoztatnák.

Plasztikában (vagy nevezhetjük így is: szobraiban) adta-alkotta a legjelentősebbet. Ha megfigyeljük magukat a fenográf-mintáit, motívumait, melyekből akár millió változat alakítható ki, a folyamat így írható le: a bejövő vagy belépő vonal megrezdített belső nyúlványokat jár körül, föléje nyúlik a már létrehozottnak, karokat lövell ki, azokkal ölel körbe, kifele tekint, lefele hajlik. Jöhetnek létre ikerformák, körkörössé formálódó a lefele hajlásból visszatérő, „visszanéző”, érzelmeket is magukba sűrítő formák. Lehet ez égbekiáltás, vajúdás, rajzolódnak ki egymás fele hajlás – a szeretet érzését sugallva. S ezek a vonallal körbejárt nyúlványok, kilövellések, befelefordulások megtelhetnek anyaggal, vagy anyagban testesülhetnek meg, formanyúlványokká, plasztikai összetevő-elemekké alakulhatnak, valahogy így születik meg Benedek József plasztikai, térkitöltő, térbe álmódott világa. Egymásba nyúlnak, egymást körbejárják, ölelik, egymás fele fohászkodnak, sóhajtanak, egymáshoz vágynak a formák, mint amelyeknek lelkük van. Mindez beleérzés vagy beleéreztetés, mert a művészi munka, a kivitelezés mindig igényes. Érzed a művészi kezet, mely lelket tapogat a formába, legyen az fa vagy kő, esetleg műkő. Minden megformált darabnak – vagy részelemnek is – megvan az egyensúlya, a saját ritmusa, formáinak egymásba-remegése. A műfajon belül sajátos formák a dobozolt, úgymond egy körbezárt alapba (földmotívumba) beleépített kúszó, fel-feltörő formák. Ilyen mű az *Origó + – végtelen*, mely csigavonalban kúszik a földön, egymásba folynak-nyúlnak, egymást ölelik a formák egészen sajátos labirintust alkotva, s körbegyűrűznek, alapot adnak a „dobozban” egy magasba nyúló hengeres oszlopnak. Mindenik forma lehet benyúló is és befogadó is, s a művész finom, intim színnel, színezéssel különíti el a kékek és rózsaszín ölelkezését és beleágyazódását a fehér és nyugodtabb dobozformákba, s ezzel el is különíti vagy össze is csendíti őket. Az *Origó II.* ugyancsak színezett, dobozolt műkő, a köralakú munkában egymásba nyúló kőalakzatok sokszor – úgy érzi a néző – külön-külön is valóságos moori forma-teljesítmények. Absztrakt szoboralakzatok születhetnek ebben a sajátosan különvilágban, kőtalpra helyezett faragott kőkiáltások (*Kibontakozás*, mészkő; *Táltos kő*, *Táltos-oszlopok*, mészkő; *Biomorf folya-*

matok I., II., szintén mészáló), melyeken átvész a művész egy zártabb szobrászi világba, ahol oszlopformákat is alakít ki, melyekből domborműként törnek elő, vagy melyeket domborműként földnek – megrezgetve a felületüket – a motívumok. Meditatívabb munka *A föld jelképei*, melyen a doboz is át-átmegy, át-átminősül belső formává. Valóságos formaköltészet ez, mely különleges oszlopkompozícióvá is alakulhat. *A Fény által felemelve* című színezett műköoszlopon a fény színben ölt testet, a jelentésszerű dombormű-kompozíciót színnel – vörös-zöld, kék-narancs kiegészítő színekkel – valóságos fényvilággá építi, a felfele törő fényt jelenít meg általa. S határtalan lehetőséget biztosít a kompozíciónak, mely lehet fekvő, földre simuló (*Fekvő alakzat*) és égbe tekintő is (*Függőleges folyamatok*), vagy mozgást, dinamikát kifejező (*Népi tánc, Kiegészítő kapcsolatok*) is. Külön szépség és sajátosság a „szobrok” átláthatósága, s ezzel való beépülésük a térbe.

Az ég és föld jelképei című munkáján az eddig megismert két műfajt, a betonvas-terrajzot és a dobozolt követ egy kompozícióvá építi úgy, hogy ezen is él a színek adta lehetőséggel. A rózsaszín körkörös kőalapzatból magasba kapaszkodó lent szürke, majd kékbe átmenő fémépítmény felső része színben is felmelegedve csendül össze az alappal.

Van, hogy a plasztikai formát gazdagítja fém-vonalrajzokkal (*Komplementer folyamatok I–III.*), máskor alumínium-lemezbe „vágja bele” fenográf-formáit, megint máskor kettős-hármas oszlopokat fog össze, egymásba átnyúló színekkel, így „beszéli őket” egymással. (*Komplementer kapcsolat, Páros, Plasztikai folyamat látnok motívummal*). Szinte kimeríthetetlenül változatos plasztikai világ, mely bennünk szólal meg.

Tovább bővíthetnénk/idézhetnénk ezt a ritka változatosságot, mely azért különleges és csodálatos, mert az alig változó formagondolat ölt testet benne ezerszínű arcával.

A szobrászművész kedvvel időzik el nagy vászonfelületek kialakításával is. A festészet mindkét éltető elemét, a színt is, a formát is, melyeket a szerkezet fog egybe, megszólaltatja, megjeleníti munkáin, melyek ugyanazok és mégis mindenik más. Ugyanazok a vonallal körbejárta, egymás fele nyúló, fohászkodó, egymást kereső formaelemek révén, és másak, mindig másak, mert két egyforma formaelem nincs, színben és összehatásban, kompozíciós felépítésben s üzenetben minden más (*Világfa I., II., Kárpát-medencei konfiguráció /Nemere/*). A színekkel

a végtelen időt is kifejezi a művész, van, hogy valahonnan a messzeségből sejlenek elő, üzennek, eltűnt világokat sejtetnek (*Fény által fény felé, Fény által felemelve*). A különböző műfajok és formai megvalósítások tehát kiegészítik egymást, s összhatásukban a sokszínűség, sokarcúság benyomását keltik. Az egynek vagy az azonos elven alapulónak a szinte hihetetlen változatosságát.

4. Összegzésként mondjuk el, Benedek József egy öntörvényű különvilágot teremtett, mely beletartozik a XX. század, s azon túl, már az ezredforduló művészetének nem ábrázoló – tehát „nonfiguratív”-an elvonatkoztató – törekvéseibe. Alárendeli magát önnön törvényének, melynek lényege: nem a látott utánzásával, de egy adott – illetve megteremtett, és utána vállalt, magára kötelezőnek tartott – rend szellemében költi, teremti a formákat, önnön formavilágát, költi a lélek virágait. Igen, lelke virágait. Mert mint alkotó a művészet örök törvénye szerint alkot ő is, alkotásai a szellemnek és a léleknek a világra való együttes reagálása eredményeként születnek, születtek: *„Itt most nemcsak a látható valóság, hanem a miért, a tudati, végtelen valóság is jelen van”* – mondja. Elvonatkoztatva mutatja meg a világot s az ahhoz való érzelmi, lelki viszonyulást is: *„Két dolog számít a szobrászatban: amit a fizikai térben megvalósítasz és a gondolatok, amik ehhez és ennek az egymást gazdagító kölcsönhatásában kifejezésre jutnak. Ehhez kell ismerd tökéletesen mindazokat az értékeket, amit a képzőművészetben, főleg Európában létrehozta. Ez képezi a talajt. Ezen lehet dolgozni. Ez a mérték. Ha ez nem ismert számodra, olyasmikbe kezdhetsz, amiket sokkal jobban megcsináltak már. Csak ennek a talaján lehet még továbblépni.”*

Egy-egy forma önmagában is, vagy a formák sokaságából létrejött mű a maga külön arcával, szerkezetével, abban megnyilatkozó hullámzásával, azaz ritmusával, saját teremtett lényével szól hozzánk, szólal meg bennünk. Ugyanúgy, mint ahogy a szó művészetében, a költészetben is a szavak nemcsak önmagukat jelölik, jelentik, hanem van egy lelki kisugárzásuk, többlettartalmuk is. Ugyanezt érzed, ha Benedek József egy-egy művét, annak lüktetően hullámzó formavilágát szemlélled, fogadod be. Elsődleges reagálásod, hogy az szép vagy különleges! Más, mint amit eddig láttál.

Korunkra jellemző a szerkesztő, strukturáló hajlam. Szerkeszt és strukturál Benedek József is. Az elvonatkoztatás is szinte kötelező igénye a kornak. Elvonatkoztat ő is. Tehát a kort követi, vagy a kor

benne önmagát megmutató teremtménye maga is egész művészetével. Abból nem tud és nem is akar kilépni, így lesz világa sajátos világ az ezerarcúságban, s úgy szól a kor emberéhez, ahogy az az egészében a valóság arcát absztraháló korra jellemző. De abban az átlag fölé nő, hogy megtalálta az önmaga sajátos egyediségét. Teremt, törvényt alkot, s abban a törvényben fogamzik a mű, melyet – mint egy élet alkotását – életműnek szoktunk nevezni. Úgy szól hát ez a művészünk a korban a korhoz, ahogy senki más. S világa úgy öntörvényű, amiként maga a világ is az.

5. Ez az írás bizonyára nem jött volna létre, ha nincs Marosvásárhelyen, a művész szülővárosában a 2017-ben megrendezett „számadó” és „összegez” kiállítás, mely betekintést nyújtott ennek a sokszínű művészetnek a sajátos és egyedülálló világába, szilárd szerkezetiségébe, s feltehetően nemcsak e sorok íróját, hanem sokakat hosszan tartó töprengésre késztetett. Érezhette a művész is, hogyha ez számadás, teljessé kell tenni, s megjelentette *Fenográfok*, valamint *IDŐ helyek és folyamatok* című, gazdagon illusztrált, vallomásosan elmélkedő könyveit. Melyek közvetve arról is „vallanak”, hogy mennyire gazdagok vagyunk. Egy ilyen súlyú életműre a „közeg”, maga az ország, ahol Benedek József él és alkot, s a nemzete, melynek művészete általa egy soha nem hallott-látott hanggal, formavilággal gazdagodott, még változatosabbá téve azt, alig érzi szükségét annak, hogy erre koncentráltabban ráfigyeljen, s e ráfigyelésnek tanújelét adja: *„Engem az új dolgok érdekelnék, amit senki nem tudott megcsinálni. Ez nem népszerű, mert az a népszerű, amit mindenki meg tud csinálni”*; *„A nemzeti sajátosság, az bennem van, ezen nem kell gondolkozzam. Akármit csinálok, mindenben... Hogy én így csinálom, s nem amúgy. Bizonyára egy román, egy német vagy angol másképp csinálná. Én az egyetemes művészetet akarom tovább vinni. Az, hogy magyar, az bennem van. Én ismerem az őseimet. Én nem kell hogy hátrafelé forduljak...”*

Talán mert ez az életmű „kilóg”, mondhatnánk úgy is: felébe nő a megszokottnak, magányos alkotómagaslat az övé, a szokványnyelvnek alig vannak rá szavai, a szokványérzékelésnek rárezdülő hullámai. Beszélgetésünkkor mondotta: mindent, fizikai erejét, egész énjét ennek a művészetnek a létrehozására szentelte. Majd: *„Ami a lényeg, az, hogy megcsináltam, s a dolgot tovább nincs mit ragozni, sőt azt is mondhatom, megszűnt a motiváció. Ez most be van fejezve.”*

Így hát a Budapest XVII. kerületében levő, Bél Mátyás utca 41. szám alatti ház egy hatalmas belső és külső, zárt és nyitott, a művek többségét szabadtéren bemutató, egészen sajátos arcú, egyedülálló múzeum. Melyet még teljesebbé tesz az ugyancsak szobrász feleség, Laborcz Flóra művészi világa. De az e cikk szempontjából már „más téma”. Külön univerzum.

Kiegészítő kapcsolatok (fa)

Bene Zoltán

SZERELEM, NOSZTALGIA, TÖRTÉNELEM, SZEGED

– Temesi Ferenc 49/49¹ című regényéről –

Temesi Ferenc új regényéhez, a 49/49-hez sokféleképpen lehet közelíteni. Maga a szerző már a megjelenés előtt, több interjúban is szerelmes regénynek nevezte a könyvet, és – hiszen immáron a megjelenés után vagyunk – ezt erősítik a kötet borítóján elhelyezett szívecskék is. Azonban a borítón a szívecskék mellett egy bakelitlemez is helyet kapott, amiből könnyedén a zenére asszociálhat az olvasó; s mivel a két síkon futó történet egyik ideje fél évszázaddal ezelőtti, hát akár történelmi regénynek is aposztrofálhatjuk a 49/49-et. Nem tévedünk egyik, az előzetes ismereteink és a könyv külseje által sugallt meghatározással sem, hiszen mind a szerelem, mind a (beat)zene, mind a történelem elengedhetetlen összetevője a műnek. Amint akkor sem lövünk bakot, ha a városregény jellemzőit tulajdonítjuk az új Temesi-könyvnek. Mindez ugyanis egytől egyig valóban igaz a 49/49-re, amely kétszer 49 fejezetből és egy ráadásból, összesen tehát 99 szerkezeti egységből áll: a római számmal jelölt fejezetek (I–XLIX.) elbeszélői jelene a kamaszkori szerelem ideje, azaz az 1960-as évek, az arab számmal jelölteké (1–49.) pedig az időskori újra-egymásra-találása, vagyis a 2010-es évek. Végül az utolsó fejezet – a Kilencvenkilencedik – egyfajta zárszó. Ugyanakkor a narratíva a római és az arab számokkal jelölt fejezetek idején sem hagyományos módon kronologikus, az időkezelés mind a két síkon az emlékezés és a földézés eszközeivel válik dinamikussá, lüktetővé.

A magam részéről úgy gondolom, négy kulcsfogalom az, ami meghatározza Temesi Ferenc új regényét: a szerelem, a nosztalgia, a történelem és Szeged. S noha ezek a kulcsfogalmak igen összetettek, alapvetően ez a négy szervezi a regényt.

Nézzük először a *szerelmet*! A 49/49 alaptörténete a szerző meghatározásában: „tini lát és nyuggeramúr”. A két főhős, Márk és Ilona, mindketten 1949-ben születettek, kamaszkorukban, az 1960-as évek második felében két évig együtt jártak, majd az élet messzire sodorta

1 Temesi Ferenc 49/49. Scolar, Budapest, 2018.

őket egymástól, hogy aztán hatvanon túl, a 2010-es években újra egymásra találjanak. A középiskolás korban testileg be nem teljesült szerelem (mennyi minden változott az eltelt fél évszázadban, ugye?) az új évezred második évtizedében újra lángra kap, ezúttal testi ételemben is beteljesedik, ám hosszabbra így sem nyúlik, mint csaknem ötven évvel korábban. A 49/49 méltán olvasható szerelmes regényként. Egy szerelem két története bontakozik ki a lapokon, van itt vonzalom, kedvesség, boldogság, féltékenység, félreértés, veszekedés, minden. Az emberi kapcsolatok legkülönösebbike, a szerelem mint téma soha nem meríthető ki, hiszen bármennyire is léteznek ismétlődő jelenségek, összességében és részleteiben is minden szerelem más és más. Nos, az új Temesi-könyvből újabb adalékokat tudhat meg az olvasó erről a maga teljességében soha meg nem érthető, soha le nem írható, soha meg nem fogható érzésről.

De a 49/49-et mint szerelmes regényt is átítatja a *nosztalgia*. Úgy a tini lát, mint a nyuggeramúr iránti édesbús vágyakozás. Mégsem ez a nosztalgia fő forrása a történetben. És nem is egyféle nosztalgiát találhatunk benne. Egyfelől ugyanis tetten érhető itt az a fajta nosztalgia, amely minden egyes embert elfog, ha a rég letűnt éveire gondol; az a fajta nosztalgia, amely megszépíti a múltat, amely a merengéshez, a visszavágyódáshoz áll közel. Egyszersmind azonban jelen van itt egy ennél sokkal különlegesebb nosztalgia is, egyfajta írói-megfigyelői-elemzői nosztalgia, amely a pontos megfigyelésen és az évtizedeket átívelő, edzett memórián alapul és nem kizárólag egyéni, individuális, de egyfajta közösségi hangulat. Ez a nosztalgia sokkal kevésbé megbocsátó, mint ama másik, ez a nosztalgia rámutat a nagy közösségi érzések fogyatékoságaira (igen izgalmas részei a regénynek például azok, amelyekben az író saját nemzedékét, a „nagy” jelzővel ellátott generációt elemzi az adott és a megvalósuló lehetőségek tükrében), ez a nosztalgia teret enged a számvetésnek, s annak is, hogy megvonjuk a társadalmi folyamatok utóbbi évtizedeinek mérlegét.

És ezen a ponton a regény értelmezési horizontján föltűnhet (mi több: föl kell hogy tűnjön!) a *történelem*. Temesi Ferenc 49/49-e többféleképpen is történelmi regény. Egyrészt plasztikusan bemutatja az 1960-as évek kádári Magyarországit, azt az időszakot, amikor a kispolgári gulyáskommunizmus kialakult, amikor az emberek egy része sügött, a másik részéről sügtak, amikor senkiről nem tudhatta senki,

hogy voltaképpen kicsoda-micsoda. Nagy tablót fest erről a nyomasztó, lélekölő világról, amely éppen azért olyan ördögi, mert emberi arcot ölt magára. Másrészt a 49/49 történelmi összegzés is. A kelet-közép-európai történelem elmúlt fél évszázadának összegzése. Kíméletlen, pontos és megrendítő. Kíméletlen, mert leszámol az illúziókkal, pontos, mert (mint Temesi prózája mindig) hihetetlenül precíz megfigyeléseken alapul – és mivel e két előfeltétel megvalósul, szükségszerűen megrendítő.

„Rengeteg halott barát költözött bele ebbe a könyvbe” – nyilatkozta Temesi Ferenc több alkalommal is, és valóban, az író megindítóan mutat be jó néhányat az elmúlt fél évszázad nagy magyar – elsősorban, de nem kizárólag szegedi – művészei közül. A teljesség igénye nélkül: Zoltánfy István, Ördögh Szilveszter, Baka István, vagy éppen Esterházy Péter alakja elevenedik meg a regényben, s ötvözi valami egészen magasrendű művészetté a könyv két kulcsfogalmát: a nosztalgiát és a történelmet, a legtöbb esetben beléolvastva a harmadikat, Szegedet is. A regény számos főlemelő része közül ezek a lapok talán a leginkább lélekemelőek: kis magyar ezredfordulós Pantheon bontakozik ki az olvasó szemei előtt.

S mivel ezen Pantheon alakjainak oroszlánrésze Szegedhez kötődik, a szegedi olvasó szíve talán még nagyobbat dobban, miközben olvas róluk, mint másoké. Temesi Ferenc – ennek a kötetnek a borítóján is – „Budapesten élő szegedi író”-nak vallja magát. Nos, a 49/49 a *Por* után (nem feledve az *Apám* című kitűnő és szintén erősen szegedi vonatkozású művét) talán a leginkább szegedi regénye. A hatvanas évek Szegedének jellegzetes figurái azonban nem kizárólag a kortársaknak vagy a helyieknek érdekesek, mert Temesi Ferenc ezúttal is elemel: úgy tárja elénk Szegedet, hogy kontextusba helyezi. Kelet-közép-európaiba. Minimum. Ám az, amit elemel és kontextusba helyez, tagadhatatlanul Porlód. Más néven Szeged. Ezért vélem úgy, hogy a regény kulcsfogalmai között Szegednek is helyet kell kapnia. Szeged közről és Szeged távolról, Szeged békaperspektívából és Szeged madártávlatból; Szeged, a maga teljességében. Ez is a 49/49.

És még annyi minden más! Minden olvasó ráakadhat benne valami újra, s amikor fölfedezi a már fölfedezettet, azt is személyre szabhatja. Temesit jó és élvezetes olvasni. Rengeteg oka van ennek, s ezek között távolról sem az utolsó, hogy teret hagy az olvasónak. És ez rendkívül fontos. Amiképpen a 49/49 rendkívül fontos könyv. Olvasandó.

Borsodi L. László

BLOKKEREK

– Zsidó Ferenc: *Huszonnégy* –

Nemecsek Ernő, Boka János, Áts Feri, Geréb Dezső, a Pásztor testvérek, gittegylet, einstand, grund: fogalommá vált nevek, nevekké vált fogalmak, jellemek, érzések, színek, hangulatok, amelyekből összeáll Pál utca, az elvesztett gyermekkor világa.

Egy másik felsorolás egy másik regényből, Zsidó Ferenc *Huszonnégyéből*¹. Az egyedül élő Sima László. Vágási István festő, a felesége és egy szem gyermeke. Lajta László villanyszerelő és a felesége. Füleiné és a férje, akit távollétében egy kaland erejéig Vajda pótol. A Kalányos család: János, a felesége, Ilona és két lánygyermekük. Vikárék: Imola, a tanárnő és férje, István, aki mérnök. Menyhárt Gizella egyedülálló, ötvenes asszony. Az állandóan patáliázó Kincsesék: hisztérikus asszony, üvöltöző férj, jajongó gyerekek. Vajda Gergely tömbházlakó és felesége. A mindig foglalt és a blokkból magánházaiba költözni készülő Vass Imre és felesége. A kutyamániás és a gyerekükről megfélelmező Váncsa Csaba és Éva. Guzs Ferenc vénlegény, aki albérlőjével lakik. A nem széplélek Szép Jenő írói ambícióktól hajtott kapus, aki feleségével és két felnőtt korú gyermekével él. Fekete Sándor, alias Lapostyúk és felesége, Lapostyúkné meg a fiuk, Laposcsirke. Keszeg Irma néni, özvegyasszony, a blokk kontyosrádiója. Korpos Tamás és Klaudia, akiknek nincs se gyermekük, se történetük. Kántorék, fiatal házaspár, akik „Németben” vagy „Olaszban” vendégmunkán vannak. Nagy András, azaz Bandi bácsi, a lépcsőházfelelős és felesége, Mária néni. Gábosék és Biri néni, Gábos Lajos anyósa, a kölcsön(ből) élők. Kálmán László, Teréz és a leányka – a másik vendégmunkás család, valamint a pince, a szárító, a lépcsőház, a padlás. A fenti felsorolás terjedelmes: helyszínek és emberek, életképtörédek, villanások egy kortárs regényből, a kortárs világ sejtjei, amely belőlük áll, de amelyek és akik nem válnak emlékezetessé. Nem azért, mert alkotójuk rosszul álmodta és írta volna meg őket, hanem mert létezésüktől fogva (*de genere*)

1 Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2017.

ilyenek: nevük nem életpályákat, emberi sorsokat jelöl, hanem eseménytelen, céltalan életecskéket, átlagos, kisszerű alig-embereket és egy-két család alig hihető boldogságát. Nevük lehetne bárkié és mindenkié, mert bárki élhetné az ő életféleségüket, mint ahogy egyszerű gondolkodásával többnyire mindenki a másikat éli, a másikkal foglalkozik, és amint a részletező felsorolásból is kiderül (bár akadnak egyéni törekvések), mindenki ugyanúgy vagy hasonlóképpen, hasonló felállásban él, mint a másik, lényegileg pedig sem önmagukhoz, sem egymáshoz nincs közük, idegenek. Blokkosok ők, a szürke árnyalatai, egy függőleges utca lakói, akiknek fátumszerűen fizikailag egymás mellett, fölött, alatt adatik élniük, és akiknek éppen ez az átlagos, színtelen volta vágja mellbe az olvasót, tehát válnak mégis emlékeztetéssé.

Erről a függőleges utcáról szeretne egy közülük riportot készíteni: Vajda Gergely újságíró, aki ugyanolyan nyomorú körülmények között él feleségével, ugyanabban a konyha-fürdő-hálószoza térben, mint sokan a lakótársak közül. Vajda Gergely, a lakók által értelmiséginek tartott, valójában kisszerű és tehetségtelen újságíró egy nap megvilágosodik, és nagyarányú vállalkozásba kezd: a számmisztikától elbűvölve huszonnégy óra alatt riportot akar készíteni a huszonnégy egységből álló blokkról (*blokk*ról és nem *panel*ről, mert a mű mint erdélyi regény a *tömbház*at nem *panel*nek, hanem az erdélyi köznyelvben német/román mintára meghonosodott *blokk*nak nevezi), amely magában foglalná a húsz lakrészben élőkkel készített beszélgetések kivonatát, életrüknek, valamint a négy fontos közös blokkos helyszínek, azok atmoszférájának a szubjektív bemutatását: a pincéjét, a szárítóét, a lépcsőházét és a padlását.

Zsidó Ferenc művének *A kezdet* című fejezete még azt mutatja (teljesen megalapozottan), hogy a regény mint szépirodalmi műfaj képes olyan nem szépirodalmi, ebben az esetben publicisztikai műfajt *teremteni*, abban megszólalni, amely fikatív keretben a realitás látszatát keltő életvilágot jelenít meg. A további számozott fejezetek azonban – szám szerint huszonnégy (önreflexióként: a regény mint blokk, mint építmény?!) – arról győzik meg az olvasót, hogy a *Huszonnégy* nem riportregény, hanem a riport műfaj születési lehetőségéről és egy átfogónak tervezett riport előmunkálatairól, megalkotási folyamatáról és elpuskázásáról szóló mű.

Hogy ez a riport Vajda minden törekvése ellenére sem fog sikerülni, az nemcsak abból sejthető, hogy Vajda valóságába már az első fejezetben mintegy szürrealisztikusan betör az abszurd, a pincében megszólal a patkány, és Örkény *Gondolatok a pincében* című egypercesére hajazva patkánytávlatból mutat rá az emberi közönyre és elidegenedésre (amely ekként a riportkészítő lelki sivárságának, kiüresedett emberi kapcsolatainak is lehet a szimbóluma), hanem a főszereplő szaktudásának hiányos voltából is. A riport ugyanis meghatározása szerint érdekes eseményről szóló, emberközpontú műfaj, amely helyszíni tapasztalatok alapján, az illetékesek megszólaltatásával készül, oknyomozó, valóságmagyarázó, amelyben a történet a meghatározó. A riporter pedig felderít, értékel, általánosít, és szubjektíven állást foglal(hat). Vajda azonban nem állást foglal, hanem – mivel nem úgy alakulnak a történések – eltapossa a patkányt, azaz preconcepcióval közeledik riportalanyához, nem engedi meg neki a szabad véleménynyilvánítást, az érvényesülést, és megváltoztatja a tényeket. Nem csoda, hogy „Rossz előérzete támadt: az első fejezetet elszúrta.” Az is viszonylagossá válik – és ebben, fenntartva a rejtélyt, nem igazít el az elbeszélő sem –, hogy végül valóban megölte a patkányt, vagy csak álmodta az egészet, esetleg hárit, mondván: kiesve a sajátjából, belépett a patkány idejébe, ezáltal a regényt párbeszédbe állítva a tudatregény hagyományával.

A rossz előjel ellenére Vajda végigjárja a földszintet és a négy emeletet, a pincét és a padlást is beleszámolva, a hét szintet, mindenkihez bekopog, egy kivételével (Korposékat leszámítva) mindenhova beléphet, fogadják, de nem tud távolságot tartani, noha a felemásan elkészített riportok végén nemegyszer menekülni kényszerül. Riportalányaival verbálisan rámenős (például Sima Lászlóval: „– Mit akart az előbb mondani? – csökönyösködött Vajda”), magában megszólja őket, érzelmileg implikálódik és triviális („Vajdának az volt az érzése, másként érti, mint ahogy ő gondolta. (...) Mintha – állapította meg némi rosszallással magában – a festő úrnak [ti. Vágásinak] fingja sem volna a művészetelméletéről.”), néhol egyenesen indulatos (Szép Jenővel „Egy pillanatig szinte ellenségesen tekintettek egymásra, Vajda háborgott, hogy mégis mit gondol magáról ez a fajankó”), sőt nemcsak érzelmileg, hanem fizikailag is átlépi riporter szerepkörét, amennyiben belemegy a szexuális kalandba Füleinével, a „festett hajú, erőlködően

fiatalos nő”-vel, akit valójában megvet. Olykor didaktikus és kioktató. A számítógépfüggő Lajta László villanyszerelővel így ironizál:

„– Milyen izgalmas dolog például egy tengerentúlival pasziánszozni! – folytatta [*Lajta*].

– Miért izgalmasabb, mint például a feleségeddel?”

Vass Imrével kapcsolatban pedig – noha rádöbben emberi kapcsolatainak sivárságára, saját világban való idegenségére – közhelyekben moralizál: „Vass... Vass... Kissé röstelkedve állapította meg, hogy ezennel lezárult szomszédi kapcsolatuk mintapéldája lehetne annak, amit a 21. századi ember (nem létező) társas viszonyairól mondani szoktak. Mert bizony ők eddig úgy »eléltek« egymást mellett Vassékkal, hogy fel sem merült bennük: esetleg közeledhetnének egymáshoz.” És ha az elszánt riporterre jellemző szívósság, a téma következetes felfejtése iránti elkötelezettsége, valamint az önkritikára, öniróniára való hajlamának a megvillanása („A titkaimról kellene faggatnom magam, amiket magamnak sem merek bevallani.”) szimpatikus is lenne Vajdában, ezt a szimpátiát megszünteti, sőt bizonyos pontokon olvasói ellenszenvet vált ki vele szemben a belső monológból feltáruló manipulációs szándék. Vajda a cél, a riport megvalósulása érdekében mászt mutat kifelé, mint amit valójában érez és gondol, például Vikárnéről, amikor azt férje iránti érzelmeiről faggatja: „Akkor mondja egyszerre őket, asszonyom, a fene tébláboljon a hátán, csak mondjon már valamit! – mérgelődött Vajda, miközben megpróbált megértő-érdeklődő arcot vágni.” A (gyakran előforduló) szabad függő beszédből is az derül ki, hogy megveti riportalanysait: „Közben az asszony orra alatt előserkenő szórszálakat nézte: bizony, Menyhárt Gizellának diszkrét kis bajsza kezdett nőni.”

Magatartásán túl Vajda készülő riportregényének a megvalósulása azért is van eleve halálra ítélve, mert a választott blokkvilág se nem érdekes, se nem emberközpontú, noha emberekről szándékszik szólni. Nem felel meg tehát a műfaji követelményeknek. A blokkalakok élete ugyanis a napi rutin, automatizmusok szerint szerveződik, ismétlődések sorozata, amik kiiktatják belőlük a magasabb rendű gondolkodást, a nemesebb emberi cselekvésre való készséget. Ennek lehet a metaforája az, hogy Vajdát mindenhol kávéval kínálják, esetleg pálinkával. A szereplők Istentől távoli, reménytelen világban vegetálnak, magányosan vagy páros magányban: „ebben a mi kis lépcsőházunkban is mennyi

felesleges küszködés van. Pedig csak rá kéne bízni Istenre a dolgokat...” – mondja Sima László. Olyan világ ez, amelyben magának Simának az állítólagos gyilkossági ügye is elsimult, tettének nincs következménye, semmi rendkívüli nem történik, a blokkerek egyhangúságban és visszhangtalanságban élnek. Vágási, a külvárosi festő műveit senki nem ismeri, négy éve egyetlen festményt sem festett, feleségéhez nincs köze, akárcsak Lajtának, aki valódi érzések és élmények hiányában virtuális valóságokban vigasztalódik, on-line élete az igazibb, a tulajdonképpenivel elveszíti a kapcsolatát. Fülel éjszakázik, Füleinének ezért igazibb társa a macska és valóságosabb az alkalmi partner Vajda Gergely, mint a két éjszakai műszak között otthon levő férje. Kalányosék a cigány voltukból fakadó kiközösítettség miatt szenvednek. Imola és István, a tanár–mérnök házaspár története talán az egyetlen vigasz, boldogságsziget a regényben, akik a napi munka és feladatok mellett figyelnek egymásra, szeretetben élnek, legalábbis ezt állítja az asszony. Retorikájának közhelyes volta azonban nemcsak az őt hallgató Vajdát, hanem az olvasót is szkeptikussá teszi, de lehet, csak azért, mert ez a szeretetkapcsolat nem jellemző a környezetükre: „Szeretem, mert megmossa a hátam a kádban, szeretem, mert nem beszél fitymálóan a szüleimről, mert lehet éjszakában nyúlóan beszélgetni vele, mert ha kell, kiporszívóz.” Egy valami mindenképpen kiemeli ezt a családot a többi közül: ha hinni lehet Imolának, beszélgetnek a férjével, ember módjára, ész- és érzelmi lényként élnek. És még valami: nem pletykálnak, nem tesznek rosszindulatú megjegyzéseket a szomszédokra. Menyhárt Gizella válási története szét is foszlatja a pillanatnyi illúziót, és visszatérít a kommunista világban épült sivár, blokkos életbe, nemkülönben a Kincsesék története is, amelyből egy alkoholista férj (az ivás mint pótcselekvés szintén a valósággal való kapcsolat elvesztésének példája) magatartása által meghatározott család hét-köznapijai villannak fel. A blokklakók nem élnek emberhez méltó életet, nem élnek, hanem túlélnek: Váncsáék lottóból, szarvasgombából, Guzs, a kocsmafilozófus az albérlijéből, Szép Jenő egy építkezési leraktnál „igazi ténfergő”, Kántorék és Kálmánék időszakos vendégmunkások külföldön, akik szinte azonnal felélik, amit keresnek, Nagy Bandi bácsi is azért vállalta el a hálátlan lépcsőház-felelősi beosztást, hogy pótolja a nyugdíját.

Ha igaz az, hogy az ember közvetlen környezete, lakásának berendezése, a benne tapasztalható rend vagy rendetlenség a lelki világának a kivételése, akkor ezek a blokkerek elsősorban nem anyagi szempontból, hanem morális-erkölcsi téren lecsúszottak, a megállíthatatlannak tűnő dehumanizáció különböző stádiumában vannak, lelkileg torzok, és a többség semmivel sem él minőségibb életet, mint a pincében a patkány. Sőt utóbbi a gondolkodás és a lelki érzékenység magasabb fokán áll, mint sokan a lakók közül. Így bírálja az emberi közönyt: „Igazi zsonglőr vagyok. Sajnos kevesen nézik meg a produkciót. Az embereket nem érdekli az ilyesmi. (...) Engem észre sem vesznek. Pedig milyen nagy örömet okoznának egy kis tapssal!” Az emberekből hiányzik a dolgokra való rácsodálkozás képessége, nem veszik észre, hogy az elidegenedés patkánya ott van bennük. Igen, a közöny az, ami láthatatlan kötőelemként összekapcsolja őket, amire ráébred Vajda is a regény végén (és az olvasó is rájönne magától, anélkül hogy az elbeszélő Vajda tudatába helyezkedve ezt expressis verbis kimondaná!). A közöny nemcsak a szomszédok közötti lehetséges eleven kapcsolatot bénítja lagymatagsággá, egymás iránti csendes, fojtogató gyűlöletté, hanem a családokon belüli kapcsolatokat is jellemzi, sőt az egyes lakrészben lakóknak, lelki szegényeknek a közvetlen tárgyi világukhoz való viszonyulásában, a rendetlenségben, mocsokban is megnyilvánul (kivéve Lapostyúkékát, akiknél éppen a kínos tisztaság tűnik rendellenesnek), vagy – amint az imént utaltam rá – éppen maga a tárgyi világ válik a lélek rekvizitumainak képi megjelenítőjévé. A minden lakásban körbenéző Vajda mintha ezt a sivárságot mérné fel, sokszor ösztön-szinten, anélkül hogy riporter pontossággal messzemenő következtetéseket vonna le: „A lakásban penészszag volt, fintorgásra késztette.” „És bűz, pontosabban levegőtlenység, mintha napok óta nem szellőztettek volna.” „Rutinosan körbejáratta tekintetét a konyhában, a fehér laminált bútor koszos volt (...); a kagylóban pár mosatlan edény és tányér, de nem vésszesen sok, a gázkályhán egy fazékban főtt valami, kifuthatott, mert gyászosan sistergett.” A lélek sivárságát, a szellemtelenséget és félműveltséget-műveletlenséget nemcsak a kosz, a rendetlenség, hanem a giccs is megjeleníti: „Világoszöld fal, méregzöld csillár, sárga függönyök. (...) Az elegáns fakarnisra szerelt rozsdabarna sötétítő a krémszín függönnyel valóban Pazar darabja volt a nappalinak, csakhogy nemigen passzolt a mályvaszín körkanapéhoz.”

A regény szereplőinek szellemi-lelki lefokozottsága a köztük levő kommunikációban is érzékelhető, abban, ahogyan beszélnek egymással, ahogyan válaszolnak Vajda kérdéseire, provokatív közbevetéseire. A felek közötti párbeszédet a gyakori elhallgatás, a mondatok végének elmaradása, a hiányos mondatok használata élőbeszédszerűvé teszi, és a verbális közlésnek ezek a sajátosságai a félreértés, a bizonytalanság, az egymás iránti bizalmatlanság, a másik irányába való tapogatódzás jelei, a közhelyes fogalmazás pedig a szereplők lelki kifinomultságának, szellemi cizelláltságának a hiányát mutatja. Íme, egy példa:

„– Ha szabad kérdeznem: miért fest?

– Hülye kérdés... Tényleg tudni akarja? – nézett vissza Vágási fintorogva.

– Hogyne! Mindig is foglalkoztatott, mi szükséges a művészé váláshoz...

– Azt magának tudni kellene... – cöccentett rosszállóan, megütközve.

– Persze-persze... – hadarta Vajda –, de minden eset más!

– Hát... az én esetemben erre a ronda, ferde orra volt szükség! (...)

– Hogyan?

– Ha ez nincs... én talán...

– Talán...?”

Ha aztán beindulhat a beszélgetés, ha Vajdának sikerül megpiszkálnia egy olyan történetet a kérdezett fél életéből, amelyben a riportalany nem negatív figura, vagy ő a szenvedő, a sértett fél, akkor mindenki szívesen mesél, többnyire azért, hogy elterelje magáról a figyelmet, eltussolja saját múltbeli bűneit, felelősségét, vagy azért, hogy kibeszélje múltbeli sérelmeit. („Vagy inkább arról van szó, hogy szabadulni akarnak életük egy darabjától, történetüket is azért mondják el, hogy vigye el?” – teszi fel magában a kérdést Vajda Gergely.) Így tudjuk meg, hogy Lajta megromlott házassága vezetett a számítógép-függőségéhez, hogy Füleiné a férje szexuális teljesítménye és intim együttléteik ritka volta miatt frusztrált. Menyhárt Gizella panaszáradatából is egy rossz házasság és válás története tárul fel, a Fekete Sándoréból pedig egy elfojtott, eddig szemérmesen titkolt negatív gyermekkori esemény, ami miatt rajta maradt a Lapostyúk gúnynév, és ami meghatározza nemcsak a saját, hanem egész családja életét. A blokkerek, akiknek a saját életükről kellene beszélniük, gyakran a másikéről mesélnek szívesebben. Meg vannak ugyanis győződve arról, hogy mindig érde-

kesebb az, ami mással történik, mert a sajátjukban nincs, nem is volt semmi említésre méltó: „– Az én életem... [...] De vannak itt még különös dolgok ebben a lépcsőházban [...]. Például a másik István, a földszintről, a festő úr...” – mondja Keszeg Irma néni.

Bár blokkbarangolása során hozzászokik az állandó hiányérzet-történetekhez, a lakók történeteiből áradó kisszerűséghez, pesszimista világlátáshoz, és ennek folytán talán még azt is el tudja fogadni, amit Vikárné mond, hogy „a boldogságról nehezebb beszélni”, mert hihetlenebb, és nem is érdekli annyira az embereket (tehát a riport csak arról szólhat, ami problematikus, pikáns, ami valamilyen konfliktusról, hibáról, mulasztásról, hiányról stb. szól), Vajdát a mesélők egymásról való többlet- és másként tudása azonban teljesen összezavarja, elbizonytalanítja, sőt tönkre is teszi. Saját riporteri pozíciója elfoglalására való képtelensége, a műfaj (már korábban említett) elhibázott megválasztása mellett a főszereplő nemcsak célt téveszt („megállapította, hogy különös történettel gazdagodott, a megoldáshoz azonban nem került közelebb”), nemcsak azzal szembesül, hogy történetei nem válnak teljes narratívává (Vágási, a festő elalszik, és nem fejezi be a történetét, ezért Vajda „legyintett, újból megállapította, hogy zsákutcába jutottak”), hanem arra is rá kell döbennie, hogy nincsen teljes, végső történet. Kezdetben azzal a naiv hittal vág neki a blokknak, hogy mindaz, ami a riportalanyok beszédében megképződik, az igaz, vagyis, hogy a nyelv leképezi a valóságot. Vajdának azonban – ha nincs is ennek az elméleti tudásnak a birtokában – paradigmaváltáson kell átesnie, és rá kell jönnie: a premodernitás nyelvfelfogásához képest a nyelv nem leképzése az úgynevezett valóságnak, hanem (a késő-modernitás nyelvfilozófiájának megfelelően) annak értelmezése, hogy nem történet, hanem történetek, történetváltozatok vannak, és ahány történet, annyi nézőpont és annyi nyelv által létező valóságváltozat. Így teljeseedik be Vajda riporter sorsában az, amit Lajta László mond neki a saját világtapasztalatáról: „a valóság nem tőlünk független valami, hanem mi teremtjük. Ha egyik nem tetszik, teremtünk egy másikat.” Riport ide, riportregény oda, Vajdának is rá kell jönnie, a nyelv is úgy működik, mint Lajta online felülete, a blokkerek úgy teremtik a maguk történeteit, ahogy az ő elképzelésüknek, érdeküknek megfelel, ugyanakkor a nyelv teremti az ő kvázi-világukat. Ezért válik viszonylagossá Vajdának a Füleinével való szeretkezése is: „Ha kilép-

tem, máris egy új valóságba kerülök, melynek szemszögéből az, ami most itt történik, nem lényeges, talán nem is létezik” – tűnődik Vajda. Ebben a viszonylagosságban teremődnek számára az egyes blokker-világok, azok, amelyeket minden egyes térbe belépve megtapasztal és megért valamiképpen, ha nem is ért meg egészében. Az, hogy nem jut a teljes tudás birtokába, annak nemcsak az az oka (az is!), hogy aki „benne van a dolgok közepében, az nem lát ki belőle” (tehetne ezért, hiszen felismeri a helyzetét, de felismerését nem követi az abból következő intellektuális lépés), hanem az is, hogy a szomszédok egymásra való utalásai, egymásról szóló történetei eleve relativizálják azt, amit korábban véglegesnek és teljesnek hitt történetként hallgatott végig Vajda Gergely, amit aztán maga is valamiképpen értelmezett. A számos példa közül álljon itt egy:

„– Riportot kellene! Annyiszor gondoltam rád, annyi jó téma kerülne! Itt a lépcsőházban is. Például a Sima bá esete, amikor agyonverte az asszonyt a Krisztus-szoborral! Úgy tudom, csak öt évet kapott, mert állítólag nem volt eszénél.

– Nem úgy volt az, te! A szobor ráesett az asszonyra, amikor az öreg megpróbált beverni a falba egy szeget.

Szép Jenő furcsán, lekicsinylően nézett Vajdára:

– Te hiszel a dajkamesékben?

– Nem az enyém a dajkamese, hanem a tied a pletyka! – vágott vissza Vajda ingerülten.

– Mit gondolsz, miért költözött ide? Szégyenében, miután kiszabadult a sittről. (...)

Vajda agya eközben vadul pörgette vissza a Sima Lászlóval folytatott beszélgetés részleteit. Nem létezik, hogy végig hazudott volna az öreg! Őszintének tűnt a hite is, a megbánása is... Jó-jó, hogy az igazság közepén van, de hol a közép?”

Ennek a középnek a nem találása arra a következtetésre juttatja Vajdát, hogy a begyűjtött történetek nem tipikusak, mint ahogyan kezdetben hitte, hanem esetlegesek, tehát a riportregény létrejöttére alkalmatlanok, hiszen a nyelv realista *üzemmódja* nem működik. Sokkal inkább a viszonylagosság jellemzi, és ez engedi meg Vajdának, hogy a XVIII. fejezetben már ne az úgynevezett *tapasztalati valóság* ábrázolását kérje számon a nyelvtől, hanem a nyelv teremtő erejében bízva megalkossa Korpos Tamás és Klaudia (család)történetét (így jön létre

a riportregény megírására készülő Vajda Gergelyről szóló regényben egy fiktív történet – fikció a fikcióban), ugyanakkor ez a történetváltozatokat teremtő nyelv nem teszi Vajda számára hozzáférhetővé a megszemélyesített lépcsőház történetét. Vajda vállalkozása tehát kudarcba fullad: újságíróként az ő nézőpontjából a teljesség megragadására, külső nézőpontból (ironikusan értett) kisszerű blokkvilága megértésére irányuló törekvése nem valósul meg. Ezzel választ is kap a regény elején megfogalmazott dilemmájára: a blokknak nem lehet regénye, hozzátenném: mert nincs regényírója sem. Mintha nemcsak a lakók által elmesélt féltörténetek, történetváltozatok és az azok közötti szövevényes ellentmondások, hanem az ő fantáziája és emlékei révén szóra bírni akart tárgyi világ is összeesküdne az ellen, hogy *írói* álma megvalósuljon. Marad hát minden: töredék. Ennek a töredékes-ségnek az el nem fogadását metaforizálja Vajda öngyilkossági gondolata, az öngyilkosság megvalósulásának elmaradása pedig azt, hogy sem emberként, sem íróként nem képes megvalósítani önmagát, érintkezésbe kerülni az abszolútummal. Nem, hiszen ha blokkregény-írói kísérletét a nálánál is kisszerűbb és általa (is) megvetett, groteszk alteregójának tekinthető Szép Jenő is megismételhetné, akkor az ő emberi-(újság)írói helye, szerepe, létezése is viszonylagosnak és esetlegesnek minősül. Vajda Gergely így nem csupán egy a többi blokker közül, hanem sorsa egy a többi, a tehetségét meghaladó vállalkozásba fogó kvázi-íróéval, akinek a célja elérése ugyanolyan messze kerül a regény végére, mint Szép Jenőnek, aki csak tervezi, hogy hozzálát egy hasonló riportregény írásához. Kettejük összehasonlítását a regény befejezésében váratlansággal ható epikai svédcsavar is indokoltta teszi, hiszen – miután megnyomja a diktafonján a Play gombot, és „Semmi, csak süket csönd.” – az is megkérdőjeleződik, hogy végigcsinálta-e az egészet, vagy csak képzelgett, tervezgetett, és ezután fog neki a munkának. A regény befejezése nyitott marad: teljesen elbizonytalanítja az olvasót abban a tekintetben, hogy amit olvasott, valóban megtörtént-e, vagy ezután fog megtörténni, esetleg újra megtörténni, mert a konok Vajda Gergely nem hagyja magát, és újrakezdi az egészet. Mindenesre a regény *Epilógusa* visszatér *A kezdet* című fejezethez, a regény önkörébe tér vissza: „Az előtérben tekintete megakadt a közköltséges listán. (...) Húsz lakrész található a lépcsőházban. És persze, van itt még a pince, a földszinten ruhaszáritó (...), lépcsőház

és padlás. Ez így összesen huszonnégy. Ahány órája van egy napnak – ötlött az agyába, és a furcsa analógián elfintorodott. Aztán különös ötlete támadt...” De az már egy másik mű lesz, ha lesz, egy másik kísérlet, talán sikeres, talán nem, új és ugyanaz, valamiképpen, megismételt voltánál fogva mégis egy más és másik huszonnégy/*Huszonnégy* – Vajda Gergely számára ugyanabban a szürke világban, ugyanazokkal az alig-emberekkel, megismert képességei alapján talán végül ugyanazzal a megjósolható írói kudarccal. Negatív alteregójához képest Zsidó Ferenc számára is az alkotás újabb huszonnégy órája következik más szereplőkkel, más világgal, a mindig más és mégis azonos emberi létkérdésekkel, megalkotott szereplője sorsához képest azzal a lényeges különbséggel, hogy ahogy a *Huszonnégyet*, úgy a következő művét is sikeresen befejezi. Erre predestinálja eddigi, a *Szalmatánc*tól datálható és gazdagodó életműve. A regény befejezésében az íróságot állandó újrakezdeksként definiáló, az alkotást kísérletnek tekintő Zsidó Ferenc ugyanis (ami műve alapján akár ars poeticának is tekinthető) nem könnyű írói feladatot vállalt be: a hétköznapiság, a parlagiság, a trivialitás, a tehetségtelenség, a blokkerség elbeszélését úgy, hogy a regény szövege ne váljék azzá, tehát hogy az elbeszélés minőségi maradjon, vagyis az elbeszélő ne azonosuljon az elbeszélt világgal. Kísérletét Zsidó sikeresen hajtja végre, de mondhatni teve a tű fokán, ugyanis a szerző a blokkervilág megjelenítéséhez az epikai szűk utat választja, ami ebben az esetben a szabad függő beszéd működtetése, és ami rendesen zavarba hozza az olvasót, és a könyv letétele után is feszültségben hagyja a kritikust. A szabad függő beszéd ugyanis egyfelől lehetőséget ad az elbeszélőnek a szereplői tudatvilágba való belehelyezkedésbe, a szereplői nézőponttal való azonosulásba, ami egyfelől hitelesíti azt, hogy Vajda miként érez, lát és gondolkodik, hogyan látja egy blokker belső nézőpontból a blokker szomszédait (erre a fentiekben számos példát adtam); másfelől meghagyja az elbeszélőnek a szereplőtől való különválasztottságát, s ez az árnyalatnyi külön-lét pedig lehetőséget ad arra, hogy a narrátor külső nézőpontból reflektáljon a szereplői tudatvilágra, ironizálva a Vajda által bebarangolt blokklabirintust, és azt, hogy olykor mennyire nem képes az önálló gondolkodásra, vagyis azt láttatva, hogy olykor mennyire kisszerű tudálékosság Vajda képzelt felsőbbrendűsége saját világához való viszonyulásában. Ez a finom, ironikus distancia a *Huszonnégyben* több

ponton tetten érhető: „Eszébe jutott, hogy a pince a tudatalatti jelképe, talán nem ártana ilyenképpen is foglalkozni vele, hm...; igazából csak úgy érdemes, ez az egyetlen útja az ember megismerésének, vélte hallani a feleségét”; „Vajda tudta, ilyenkor jól jönnek az efféle szakki-fejezések, újságíróként nem esett nehezére dobálózni velük.”; „»Ez igen, Guzs!«, de ilyesmit hogy mondhatna el a lépcsőház (...) egy izgatott, szimatoló firkásznak?” Ha én regényíró lennék, az alkotás következő lépcsőházjárásában még egyértelműbben meghúznám az elbeszélő távolságtartását a Vajda típusú főszereplőtől, nehogy azzal vádoljanak meg, hogy Vajda Gergely tudálékossága, álintellektualizmusa átterjedt az elbeszélőre, mint ahogy magam sem tudtam eldönteni az alábbi szöveghelyeken: „De valamelyik lakónak (hogy kinek, sosem derült ki) ez nem tetszett (hogy miért, az sem; hiába, ez egy ilyen rejtélyes blokk), egyszerűen fogta s ledobta a szánkókat az ajtók elé.”; „az asszony öntudatlanul is vádolja a férjét és haragszik rá (teljesen irracionális módon – de a harag legtöbbször irracionális).” No, de én nem vagyok regényíró, hát ezért nem vádolhat engem senki, és remélem, azért sem, hogy bevallom: ezzel az elbeszélésben tapasztalt, bennem feszültséget, eldöntetlenséget teremtő *billegéssel*, *kettősséggel* együtt emlékezetes kortárs regény Zsidó Ferenc műve.

Komplementer folyamatok III. (alumínium)

OLVASÓLÁMPA

RÉVBÉ ÉRNEK VAGY NEM

Kedvenc könyvem. Máris, itt, az év elején. Egységes; visszafogott, ahol visszafogottnak kell lennie; sikamlós, ahol annak kell lennie: „Arról álmodom, / hogy barátommal egyszerre / élvezünk el két nőben.” (*Kikötők*); „a fekete prostik, / akik a bárókban vártak rájuk, / kerek popsik és mellek, / mint a legyek, körüldöngték, / amíg meg nem döngölték őket, / beléjük nem verték, ki nem elégítették őket / pénzzel és ondóval.” (*Emlékezet*) Személytelen hang, egyes szám harmadik személy, kivéve a legelső verset, ami egyes szám első személyben íródott, és tkp. „belövi” az egész kötetet. És leíró hangnem mindenik vers. Öröm volt olvasni, egyetlenegy darabot nem találtam benne, ami ne töltött volna el elégedettséggel. Jó együtt, egyben, és jó külön-külön, az egyes versekben. De együtt/egyben a kötet mégis valami többletet ad ki, mint külön-külön (csak) a versek. Egy érzelmi viszony, szerelem? „története”, a háttérben, mintegy ellenpontozásként, nagy olaj- és szupertankerekkel, teherszállítókkal, izmos, macsó, buja tengerészekkel. Hatalmas hajótestek, precíz, dokumentarista, műszaki paramétereket felsoroló, wikipédiás leírások róluk. Szinte féltjük ezt a törékeny érzelmet, vagy ennek hiányát, hogy eltiporják, maguk alá gyűrik ezek a rettenetes tankerek nagyságukkal, kiterjedésükkel. Mindössze 33 vers, és mégis egy nagykönyv. Igazi verseskönyvélmény! Jegyezzük meg a szerző nevét: Szeles Judit. Csengerben született, 2003 óta Svédországban él. Idén ötvenéves. A kötet címe: *Szextáns*¹. Nézem a róla készült fotót hátul, az első elolvasás után. (A jóra, a jó versekre jólesik visszatérni. S itt az egész kötetre vissza kell.) Jobb vállán nagy tetoválás, helyben vagyunk, mondom magamnak. Pontosabban – lapozok vissza – ott vagyunk a második versnél, a *Vörös tetoválás*nál. Hogy passzol vagy nem passzol, teljesen mindegy, de itt van ebben a versben, és az sem véletlen talán, hogy ott van, jól láthatóan, szinte elénk tárva, kitakarva, a fotón is, a szerző vállán is az az „állandóan égő tűz”: „A nagy, vörös tetoválást / újjászületésem alkalmából / két ülésben varrattam / a vállamra és a mellkasomra. //

1 Szeles Judit: *Szextáns*. Budapest, 2018, Magvető, JAK.

Mind a kétszer szeretőm / társaságában voltam. / A két ülés között két év telt el, / majd újabb két év, / amíg a bőröm megszokta / a fahéj és a mirha illatát / és az állandóan égő tüzet.”

Koncept-kötet, nyilván, ahogy mondják az ilyenre mostanában. Tematikus, motivikus, magánmitológiát kiépítő. Erős, egyben tartott kötetkompozíció, úgyszólván egyetlen fölös elem nélkül. Egzotikus, idegen, norvég, svéd hajónevek, kikötők, tengeröblök, tengeri utak, hánykolódások a tengeren, hónapokig csak tenger, tenger, és a szárazföld távolról, többnyire távolról. Ecuador, dzsungel, Mombasa; lányok, fekete prostituáltak, alkohol és prostitúció; Szumátra, tigrissasszony; Japán, ferdeszemű gésák; Kuala Lumpur, Hormuz, a Perzsa-öblöt az Ománi-öböllel összekötő tengerszoros; Mozambik, Maputo, örömlányok; Cape Town, Dél- és Kelet-Afrika; Durban, vastag vádlíjú, csöcsös lányok; Maputo, Torontó, Cádiz, a „falakkal körülvett város” Spanyolország délnyugati részén: „A cádizi nők alacsonyok, mondtad, / nyelvük sós, mint a klippfisk” (...) „De neked édes a nyelved, / mint a sűrített tej» – mondtad, / és tovább mesélted kalandjaidat. / Simogattad a hajamat, / és folytattad: / »Neked van a legszebb *cuencád*« – ez elég nagy dicséret egy világjáró matróztól.” (*Cádizi dal*), „Az afro-ecuadori nők feketék, / mint az afrikaiak, / és forró az ölük, / mint az egyenlítői szél.” (*Ecuador*) – egy szóval „távollét és az együttlét között” ingázók, „örökké kalandra éhes lelkek”, a hajós évek helyszínei és szereplői ezek a kötetből; elutazások és visszatérések, megnyugvást, nyugalmat kereső nyughatatlan lelkek, nyugalomra vágyók és azt sehol nem találók elmenései és visszatérései: „Próbálok elszakadni, / mondtad vágyakozva, / nem kötödni hozzád. / Elég a tudat, / hogy van egy kikötő, / ahova mindig hazatérhetek.” (*Kikötő*)

Odüsszeusz modern története ez, az ő kérdései, tusakodásai és tragédiája, mert aki elmegy, az vajon visszatál-e; és oda talál-e vajon vissza, ahonnan elment; és ahhoz-e, akitől elment? És az jön-e vissza vajon, aki elment? Örök kérdések, örök válaszok és nem válaszok... (*Fekete Vince*)

FÉNY AZ ALAGÚTBAN (HA MÉG NEM IS A VÉGÉN)

Könyve² lapjain Simó Márton húsz olyan román vagy vegyes nemzetiségű értelmiségit szólaltat meg, többnyire interjúk keretében, akik megértéssel és rokonszenvvel közelednek a székelységhez, annak történelméhez, jelenkori problémáihoz. Mi több, nem idegenkednek a székely autonómia gondolatától sem, s többnyire elítélően nyilatkoznak a '89 utáni román kormányok politikájáról, beleértve azt is, ahogy Bukarest a nemzetiségi kérdést kezeli.

A bukaresti román politikusok többségének és számos elvakult nacionalista hangadónak a sovinszta látás- és láttatásmódját nem szabad kivetíteni az egész román népre, az erdélyi románság egészére különösen nem. Bizonyosság erre a könyvben megszólalók állásfoglalása is a székelységgel, tágabban pedig a transzilvanizmussal kapcsolatban. Mintha egyre több erdélyi román kezdene rájönni, hogy Bukarest politikája számukra sem igazán kedvező. Az erdélyi adófizetők pénzéből arányaiban kevesebb jut az erdélyi régiók fejlesztésére, a Regát nem felzárkózik a mindig is fejlettebb Erdély mellé, hanem lehúzza magához. Ez a szomorú folyamat „...a nem megfelelő gazdasági környezetnek, a túlzott centralizációnak a következménye, amelynek nincs távlati elképzelése, s amely nem veszi figyelembe a régiók igényeit, hanem mindent önnön gazdasági előrehaladásának vet alá. Itt az a legfontosabb, hogy megkaparintsák az általunk befizetett adót” – mondja Tudor Duică, az egyik interjúalany. A mássághoz való viszonyulásban is eltérés mutatkozik a Kárpátoktól északra és délre. Erdélyben hagyományosan tiszteletben tartották a különböző nyelvű és kultúrájú népcsoportok értékeit, Bukarestben igyekeztek homogenizációs politikát folytatni.

A megszólaltatottak közt található tanár, képzőművész, mérnök, üzletfejlesztési vezető, történész, pap, szociológus és újságíró. Többnyire erdélyi románok, de akad köztük moldvai is, meg olyan oltyán, aki addig még soha nem járt Erdélyben, de otthagyta a Regátot és Bukarestet, a Székelyföldre költözött, megtanult magyarul, felvette a magyar állampolgárságot is, és egy általa írt versben azt vallja: „...a mosolyom elejétől / a könnyem végéig, / fények és nyomok között, / a szívem

2 Simó Márton: *Mi, székelyek és román barátaink*. Interjúk, dokumentumok és vallomások az együttélésről. Budapest–Székelyudvarhely, 2018, Erdélyi Műhely Könyvek.

magyar”. (Roxana Tudor) Ők már nem dőlnek be egyes sovinszta, xenofób újságírók magyarellenes uszításának, mert hiszik: „*Ha jóhiszemű vagy és szereted az embereket, nem maradhatsz a végtelenségig az előítéletek homályában. Rendkívül fontos, hogy érdeklődjél, tájékozódjál, hogy a magad fejével csak akkor ítéld meg, ha meghallgattad a »másik« véleményét is.*” (Cristian Sandache)

A román médiák gyakran valótlanságokat állítva, tendenciózusan és sematikusan foglalkoznak (ha egyáltalán foglalkoznak) a székelységgel, annak történelmével, kultúrájával, hagyományaival. Könnyebb olyasmivel riogatni a román népet, amiről keveset tud, amit nem ismer vagy félreismer. Simó Márton könyvében a sajnálatosan kevés kivétellel szólal meg. Azok, akik vették a fáradságot és hiteles forrásokból informálódtak, objektíven megírt könyvekből utánaolvastak a témának, vagy éppenséggel személyesen kialakított jó kapcsolatok révén kaptak ízelítőt az itt élő emberek vendégszeretetéből, rálátást a székelység számos gondjára-bajára, reményeire, csalódásaira. Akik már nem félnek a székelyektől, ellenkezőleg, nagy megértéssel, szeretettel közelednek felénk. Volt, aki (sok más egyéb mellett) lefordította Arany János *Toldiját* román nyelvre (tavaly jelent meg a könyv), sajnos ő már elhunyt, csak ismerősei visszaemlékezésén keresztül lehet jelen a kötetben.

A székelységet képviselő politikusok, a székelyföldi civil szervezetek, de az egyszerű székely emberek is elgondolkozhatnak azon, hogyan, milyen utakon lehetne minél több jóra való román emberben pozitív irányba változtatni meg a román történelemkönyvekben, román sajtóban rólunk kialakított sokszor hamis, fenyegető képet, kifogva így a szelet a magyargyűlölő, sovinszta román uszítók vitorláiból. Mert ha majd egyszer megvalósul a székely önrendelkezés, akkor is románok mellett kell éljünk tovább, nem mindegy, hogyan. (Molnár Vilmos)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Bernád Ilona – Marosvásárhely

Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán László – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bojtor Attila – Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Burus János Botond – Csíkszereda
Czellez Jenő – Marosvásárhely
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár

- Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
köszvényes
Csíki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József –
Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dimény Attila – Kézdivásárhely
Dimény Haszmann Orsolya –
Csernáton
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Egyed Ufó Zoltán – Küküllőkemény-
falva
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes István – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontáltíz
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső –
Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes
Gazda József – Kovászna
Geréd Gábor – Székelyudvarhely
Gergely Borbála – Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta – Marosvá-
sárhely

- Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor – Csíkszicsó
Haáz Sándor – Székelyudvarhely
Hadrnag Gyéza – Farkaslaka
Hantz András – Kolozsvár
Hegedűs Enikő – Csíkszereda
Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
Hertza Mikola – Csíkszereda
Dr. Holló Attila – Csíkszereda
Hubert Sándor – Bukarest
Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
Imecs Márton – Kolozsvár
Imre Jolán – Csíkszereda
Istvánffy Katalin – Torda
Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
hely
Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
Jancsó Miklós – Kolozsvár
János Ágnes – Csíkszereda
János Julianna – Csíkszereda
Jánosi Bertalan – Csíkszereda
Jánosi Csaba – Csíkszereda
Joikits Attila – Szilágysomlyó
József Álmos – Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde – Csíkszereda
Kacsó Elemér – Temesvár
Kacsó József – Hármashalu
Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Káli Király István – Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
Kánya József – Csíkszereda
Kassay Vilmos – Csíkszereda
Katona Lajos – Kolozsvár
Kedves Béla – Gyimesközéplak
Kémenes Bernadette – Gyergyó-
szentmiklós
Kerekes Ágnes – Nagyvárád
Dr. Kerekes Jenő – Maksa
Keresztes Éva – Brassó
Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
hely
Király László és Edit – Nagyenyed
Király Zoltán – Kolozsvár
Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
Kiss Lóránd – Marosvásárhely
Kocsis László – Marosvásárhely
Kolbert Tünde – Borszék
Kolumbán-Antal József – Zetelaka
Kolumbán Gábor – Énlaka
Kolumbán László – Székelyudvarhely
Koncsag László – Szentegyháza
Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
Kosza Gabriella – Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert – Bukarest
Kovács Barna – Marosvásárhely
Kovács Béla – Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
Kovács Katalin – Csíkszereda
Kovács Mária – Székelyudvarhely
Kovács Piroška – Máraféfalva
Kovács Zsuzsanna – Bukarest
Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
Köllő Félix – Csíkszereda
Kőszegi Enikő – Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
gyóremete
László Attila – Jászvásár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely

-
- Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Masteleriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntes Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós

- Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Sata Lóránd – Voluntari
Sántha Emese – Marosvásárhely
Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silye Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc
Sóbestér Klára – Marosvásárhely
Sófalvi László – Székelyudvarhely
Sógor Árpád – Kolozsvár
Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
Sógor Géza – Kányád
Sógor Gyula – Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Straub Etelka – Borosjenő
Szabados Béla – Csíkszereda
Szabó Attila – Nagyalambfalva
Szabó Enikő – Szentegyháza
Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Szabó Judit – Kézdivásárhely
Szabó Magdolna – Csíkcicsó
Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Szabó Nándor – Marosvásárhely
Szabó Piroska – Nagyvárad
Szabó Sándor – Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
Szász Zoltán – Székelyudvarhely
Szatmári József – Marosvásárhely
Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
Szávai Márton – Énlaka
Szekeres Adorján – Csíkszereda
Székely Ágnes – Balánbánya
Székely Ferenc – Vadasd
Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
Szén Olga – Datk
Szén Sándor – Siménfalva
Szentés Gábor – Madéfalva
Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd –
Sáromberke
Szöcs István – Szentegyháza
Szöcs Viktor – Kovászna
Tamás Béla – Csíkszereda
Tamás Géza – Székelyudvarhely
Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára – Csíkszereda
Tamás József – Csíkszereda
Tánczos Vilmos – Kolozsvár
Tankó Gyula – Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István – Csíkszereda
Tódor Béla – Kézdiálbis
Tódor Gábor – Homoródalmás
Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
Tóth Mária – Arad
Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
Tötös Katalin – Zilah
Török Áron – Sepsiszentgyörgy
Török József – Lővéte
Török István – Koronka
Dr. Török Sándor – Kovászna
Tövissi Zsolt – Csíkszereda
Tulit Ferenc – Csíkszereda
Ványolós A. István – Székely-
udvarhely
Varga Edit – Gyergyóremete
Vass Mária – Csíktaploca
Vén Ferenc – Kézdiálbis
Veres István – Szatmárnémeti
Dr. Veress István – Szilágysomlyó
Veress János – Kovászna
Vetró András – Kézdivásárhely
Vitályos Réka – Marosvásárhely
Vitos László – Csíkszereda

Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy

Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsis-
 zentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsis-
 zentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton

- Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
- Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz

Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos

Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged

- Keppel Gyula – Budapest
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Cserseztomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császárszék
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Körös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Lajos – Érd
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Keszthely
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyszücs
Péter László – Szeged
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Sokoray László – Pápa
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsádány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Térey János – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tomán Sándor – Szegvár
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tők János – Kecskemét
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbicske

Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred

Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátvás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pèray
 Nagy Pál – Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő

– Tangagärde

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-

kola – Magyararkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium –

Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 03031

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levevek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szőcs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemplér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413